Univerzita Karlova

Právnická fakulta

JUDr. Bc. Jan Ullmann

Vývoj právní úpravy nejzávažnějších náboženských zločinů a zločinů proti státu v římském právu s důrazem na oblast trestního procesu

Disertační práce

Katedra právních dějin, obor Římské právo

Jméno vedoucího práce: **prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.**

Datum vypracování práce: **26. 9. 2024**

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci na téma: **Vývoj právní úpravy nejzávažnějších náboženských zločinů a zločinů proti státu v římském právu s důrazem na oblast trestního procesu** jsem vypracoval samostatně, bez použití umělé inteligence, a že veškeré prameny a zdroje použité k sepsání této práce jsem řádně ocitoval v poznámkách pod čarou a uvedl v seznamu použitých pramenů a zdrojů. Dále prohlašuji, že jsem tuto práci v minulosti nevyužil k získání jiného nebo stejného titulu.

.....

JUDr. Bc. Jan Ullmann

Na tomto místě chci poděkovat vedoucímu mé disertační práce, prof. JUDr. Michalu Skřejpkovi, DrSc., za jeho ochotu tuto práci vést, trpělivost a zejména za jeho cenné rady, jimiž mi při psaní této práce mnohokrát pomohl. Dále chci poděkovat své rodině za jejich podporu během mého studia a psaní této práce.

Obsah

I. Úvod 1

I.I. Metodologie a vymezení disertační práce 3

II. Počátky vývoje trestněprávní úpravy v době královské 7

III. Vývoj trestněprávní úpravy v dobách římské republiky 31

III.I. Vznik římské republiky, období rané republiky a *lex duodecim tabularum* 31

III.II. Vývoj trestního práva v dobách rozvoje římské republiky 62

III.III. Vývoj trestního práva v dobách vrcholné a pozdní římské republiky 78

III.III.I. Změny trestního procesu 78

III.II.III. Zločin velezrady 82

III.II.IV. Zločin vraždy a travičství 85

III.II.V. Zločin otcovraždy 89

III.II.VI. Náboženské zločiny 91

III.II.VII. Shrnutí podkapitoly Vývoj trestního práva v dobách vrcholné a pozdní římské republiky 93

IV. Vývoj římského práva trestního za principátu 96

IV.I. Vývoj trestního procesu v době principátu 96

IV.II. Zločin velezrady 116

IV.III. Zločin vraždy a travičství 121

IV.IV. Zločin otcovraždy 124

IV.V. Náboženské zločiny 127

IV.VI. Shrnutí kapitoly Vývoj římského práva trestního za principátu 130

V. *Codex Theodosianus* a vývoj římského práva trestního za dominátu 132

V.I. Vývoj trestního procesu v době dominátu 132

V.II. Zločin velezrady 157

V.III. Zločin vraždy a travičství 162

V.IV. Zločin otcovraždy 165

V.V. Náboženské zločiny 166

V.VI. Shrnutí kapitoly *Codex Theodosianus* a vývoj římského práva trestního za dominátu 171

VI. *Codex Iustinianus* 173

VI.I. Změny v oblasti římského trestního práva procesního 173

VI.II. Změny v oblasti římského trestního práva hmotného 179

VII. Závěr....184
VIII. Seznam zkratek....192
IX. Seznam pramenů, literatury a zdrojů....193
IX.I. Seznam pramenů....193
IX.II. Seznam literatury a zdrojů....194
Abstrakt....198
Abstract....199
Klíčová slova....200
Key words....200

I. Úvod

Cílem této práce, jejímž názvem je „*Vývoj právní úpravy nejzávažnějších náboženských zločinů a zločinů proti státu v římském právu s důrazem na oblast trestního procesu*“, je vytvoření komplexního rozboru vývoje právní úpravy nejzávažnějších zločinů známých římskému právu v průběhu římských dějin, a to konkrétně od doby královské až po *Corpus Iuris Civilis*. Vzhledem k významu role trestního procesu v rámci systému římského trestního práva se autor rovněž zabývá i vývojem trestního procesu.

Oblasti římského práva trestního se autor věnuje již od roku 2015, kdy během svého magisterského studia v rámci svého působení v roli pomocné vědecké síly Katedry právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy napsal kapitolu kolektivní monografie Soudobé reflexe římského práva pod názvem „*Crimen falsi v římském právu a dnes*“, následně na téma *crimen falsi, crimen repetundarum, peculatus* a *stellionatus* sepsal diplomovou práci, na což navázal v rámci svého doktorského studia, během něhož se zabýval římským právem trestním jako takovým.

Jak již autor uvádí výše, cílem této práce je vytvoření komplexního rozboru nejzávažnějších zločinů, které římské právo znalo, a to od počátku existence Říma jakožto městského státu, kdy právě náboženské zločiny tvořily fundament římského práva trestního, přes vývoj zkoumaných oblastí římského trestního práva v dobách římské republiky a dobách principátu a dominátu, v nichž docházelo k postupnému přizpůsobování trestního práva územnímu, politickému i socioekonomickému rozvoji římské společnosti, přes *Codex Theodosianus*, až po vládu císaře Iustiniana a *Corpus Iuris Civilis*, jakožto vrcholnou kodifikaci římského práva, a to včetně práva trestního, na jejichž základě se následně utvářely právní řády evropských státních útvarů.

Cílem této práce není pouze teoretický rozbor hmotněprávní a procesněprávní úpravy zkoumaných zločinů, nýbrž i popis a rozbor jednotlivých v pramenech zaznamenaných procesů s pachateli těchto zločinů, které v řadě případů slouží nejen jako ukázka praktické aplikace římského trestního práva, nýbrž lze na jejich základě rovněž v řadě případů (zejména ve vztahu ke starším římský

dějinám, z nichž je dochovaných pramenů méně) dovodit pravděpodobnou podobu nedochovaných částí a institutů římského práva trestního.

I.I. Metodologie a vymezení disertační práce

Pojem a zařazení trestního práva v systému římského práva

Oproti novodobému trestnímu právu je římské trestní právo obtížněji kategorizovatelné a zařaditelné do celkového právního systému, jelikož na rozdíl od novodobého trestního práva byla jeho významná část tvořena trestním právem soukromým, v jehož rámci byla upravena zejména *delicta*, tedy vědomé a zaviněné zásahy do cizí zájmové sféry, s nimiž právní řád spojoval vznik obligace, tj. vznik nároku a povinnosti zaplatit soukromou pokutu anebo nahradit způsobenou škodu. Římské trestní právo veřejné, které, stejně jako novodobé trestní právo, bylo řazeno do veřejného práva, zahrnovalo *crimina*, to jest zločiny přímo se týkající římského státu, náboženství a společnosti. Slovy poklasického římského právníka Aemilia Macera:

„Ne ve všech případech zločinu se jedná o zločin veřejný, o zločiny veřejné se jedná pouze tehdy, vycházejí-li (zločiny) z právních předpisů upravujících stíhání trestných činů, jako například zákona Iuliova o majestátu, zákona Iuliova o cizoložství, zákona Corneliova o nájemných vrazích a travičích, zákona Pompeiova o vrazích příbuzných, zákona Iuliova o krádeži (veřejných prostředků – pozn. autora), zákona Corneliova o padělání závětí a mincí, zákona Iuliova o násilí spáchaném v soukromí, zákona Iuliova o násilí spáchaném veřejně, zákona Iuliova o podplácení voličů, zákona Iuliova o vydírání, (či) zákona Iuliova zvyšování (ovlivňování) cen potravin.“ [1]

Výše uvedený fragment tedy potvrzuje, že římské právo trestní bylo již ze své podstaty formulováno spíše soukromoprávně, princip rozdělení trestných činů mezi soukromoprávní *delictum* a veřejnoprávní *crimen* by bylo možné definovat

[1] Dig. 48.1.1. (macer 1 de publ. iudic.): *Non omnia iudicia, in quibus crimen vertitur, et publica sunt, sed ea tantum, quae ex legibus iudiciorum publicorum veniunt, ut iulia maiestatis, iulia de adulteriis, cornelia de sicariis et veneficis, pompeia parricidii, iulia peculatus, cornelia de testamentis, iulia de vi privata, iulia de vi publica, iulia ambitus, iulia repetundarum, iulia de annona*. (vlastní překlad – není-li dále stanoveno jinak, jedná se vždy o vlastní překlad autora této práce)

následně: Není-li se trestný čin výslovně upraven konkrétním zákonem a určen jako veřejnoprávní, jde vždy o trestný čin soukromoprávní povahy.

Jak je již uvedeno výše, pomyslnou hranici mezi trestnými činy povahy soukromoprávní a zločiny souzenými a trestanými podle práva veřejného tvoří zájem římského státu a společnosti, tedy jak praví Ulpianus:

„Předmětem tohoto studia jsou dva druhy práva, právo veřejné a právo soukromé. Veřejné právo je takové, které se vztahuje k římskému státu; soukromé, které se týká prospěchu jednotlivců. Jelikož existují věci, které jsou užitečné pro stát a věci, které jsou přínosem pro soukromé osoby. Veřejnými jsou věci posvátné a povinnosti kněžích, a dále konání magistrátů. Soukromé právo je ze své přirozené podstaty rozděleno na tři části, a to na část odvozenou z práva přirozeného, práva národů a práva civilního.“ [2]

Nicméně i tato hranice je obtížně určitelná, zejména v době královské a v době rané římské republiky, jelikož v těchto dobách se trestní právo teprve vymezovalo na úkor rodové msty (například za vraždu), která byla často používanou formou získání spravedlnosti a rovněž měla svá stanovená pravidla.

Pro účely této práce se autor zabývá pouze veřejnoprávní částí římského práva trestního, tedy konkrétně vývojem nejzávažnějších zločinů proti státu a náboženských zločinů, jejich prapůvodu v rámci římského práva trestního, a rovněž i vývojem trestního procesu v rámci římského práva trestního veřejného.

---

[2] Dig. 1.1.1.2 (Ulp. 1 inst.): *Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum. publicum ius est quod ad statum rei romanae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem: sunt enim quaedam publice utilia, quaedam privatim. publicum ius in sacris, in sacerdotibus, in magistratibus constitit. privatum ius tripertitum est: collectum etenim est ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus*. (překlad: BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., *Justiniánské Instituce (Iustiniani Institutiones)*. Praha – Karolinum, 2010, s. 31, ISBN: 978-80-246-1749-7)

Členění disertační práce

Předkládaná disertační práce je (pomineme-li úvod a závěr) rozdělena do pěti částí – Počátky vývoje trestněprávní úpravy v době královské, Vývoj trestněprávní úpravy v dobách římské republiky, Vývoj římského práva trestního za principátu, *Codex Theodosianus* a vývoj římského práva trestního za dominátu a *Codex Iustinianus*, přičemž tyto kapitoly jsou dle potřeby dále členěny.

V kapitole Počátky vývoje trestněprávní úpravy v době královské autor této práce čerpá primárně z díla historika Tita Livia, Dionýsia z Halikarnássu a dalších zdrojů a pramenů, a na jejich základě popisuje počátky vývoje zkoumaných zločinů, jakož i postupný vývoj trestního procesu v době královské. Vzhledem k takřka úplné absenci popisu teoretické právní úpravy při zkoumání tohoto období hrají klíčovou roli historiky zachycené případy praktické aplikace trestního práva, a to jak v podobě záznamů prvních soudů s pachateli závažných provinění proti náboženským i společenským pravidlům, tak i v podobě nejrůznějších událostí, které z pohledu historiků žádný trestněprávní charakter neměly, ale čtenář se znalostí pozdějšího vývoje římského práva trestního z nich trestněprávní aspekt může vyčíst.

Kapitola Vývoj trestněprávní úpravy v dobách římské republiky je rozdělena do tří podkapitol: III.I. Vznik římské republiky, období rané republiky a *lex duodecim tabularum*, III.II. Vývoj trestního práva v dobách rozvoje římské republiky a III.III. Vývoj trestního práva v dobách vrcholné a pozdní římské republiky. Toto rozdělení je dáno skutečností, že republikánské státní zřízení trvalo několik set let, během nichž došlo ke značnému vývoji Říma – zatímco v počátcích římské republiky se jednalo o malý městský stát, v prvním století př. n. l. se již jednalo o velmoc ovládající značné množství provincií. Z toho zcela logicky vyplývají i rozdíly v římském právu trestním, které se vyvíjelo společně s Římem. Třetí podkapitola se z důvodu tohoto vývoje dále člení, a to na části upravující jednotlivé zločiny, které jsou zkoumány v této práci, a rovněž na část týkající se trestního procesu. V této podkapitole je již rovněž prováděn i rozbor vybraných fragmentů z iustiniánských Digest, které se odkazují na republikové zákony a jejichž původ nelze zařadit do doby principátu. Jednotlivé fragmenty Digest nejsou pouze překládány (což nicméně i samo o sobě v řadě případů poskytuje velmi

podrobný náhled do vývoje zkoumaných zločinů), nýbrž i komentovány a zasazovány do kontextu s cílem analyzovat jejich význam, příčinu jejich vzniku a souvislost s dalšími zkoumanými fragmenty.

Následující kapitola, Vývoj římského práva trestního za principátu, popisuje, jak značí název této kapitoly, vývoj trestního práva v období principátu, a to konkrétně vývoj trestního procesu a jednotlivých zločinů, na které je tato práce zaměřena. Primárním zdrojem informací pro tuto kapitolu jsou iustiniánská Digesta, zkoumání vývoje trestního procesu i jednotlivých zločinů je tedy prováděno překladem a rozborem jednotlivých relevantních fragmentů, které jsou rovněž spojovány do vzájemně souvisejících celků. Rovněž i tato kapitola je dále členěna na podkapitoly, a to podle jednotlivých zkoumaných zločinů, v samostatné podkapitole je rozebírán vývoj trestního práva procesního.

Další kapitola, *Codex Theodosianus* a vývoj římského práva trestního za dominátu, popisuje vývoj trestního procesu a jednotlivých zločinů, na které je tato práce zaměřena, v období dominátu. Primárním zdrojem informací pro tuto kapitolu je *Codex Theodosianus*, jakožto nejvýznamnější zdroj informací o říémském právu z tohoto období, tedy je postupováno obdobně jako v předchozí kapitole a autor této práce překládá a rozebírá vybrané fragmenty *Codexu Theodosianus*, které rovněž zasazuje do kontextu a spojuje je dle jejich vzájemných souvislostí. Rovněž i tato kapitola je dále členěna na podkapitoly, a to podle jednotlivých zkoumaných zločinů, v samostatné podkapitole je rozebírán vývoj trestního práva procesního.

Poslední kapitola se zaobírá fragmenty *Codexu Iustinianus*, které představují rozdíly v římském právu trestním oproti předcházejícím kapitolám. V této kapitole tedy autor postupuje obdobně jako v předchozích dvou kapitolách s tím, že tato kapitola je již členěna pouze na dvě podkapitoly, a to na podkapitolu věnující se hmotněprávním a kapitolu věnující se procesněprávním změnám.

II. Počátky vývoje trestněprávní úpravy v době královské

Prapočátky vývoje římského práva trestního lze nalézt již v době legendárního založení Říma:

„Romulus řádně vykonal bohoslužby a svolal do shromáždění lid; ten však nemohl srůst v tělo jednoho národa jinak než zákony. Proto jim dal právní řád. Měl za to, že se to zřízení stane posvátným ještě prostému lidu, jestliže sám sebe učiní ctihodným odznaky moci. Proto si dal vznešenosti i jinak, a to jak šatem, tak zejména přibráním čestného průvodu dvanácti liktorů. Někteří se domnívají, že se přitom řídil počtem ptáků, kteří mu věštbou zvěstovali královskou moc. Já bych se spíše přidržel názoru těch, kterým se zamlouvá domněnka, že i ten počet byl převzat od sousedních Etrusků, stejně jako královští pomocníci; ostatně od nich bylo vzato i křeslo kurulské i toga nachem lemovaná. Tak prý to měli zavedeno Etruskové, protože si volili krále společně z dvanácti kmenů a ty kmeny daly po jednom liktorovi.“[3]

Livius nehovoří jmenovitě o trestním právu (a bylo by skutečně překvapivé, kdyby tomu tak bylo, jelikož v dané době docházelo ke vzniku Říma jako obce, s čímž se pojily úplné počátky vzniku římského práva, tedy o jakékoli jeho diferenciaci zatím hovořit nelze), avšak již v tomto úryvku je uvedena informace o „průvodu dvanácti liktorů“ doprovázejících Romula, tedy vůdce (krále) římského společenství, kteří sloužili jako vykonavatelé státní moci zosobněné právě králem Romulem. Není jasné, zda již v této době liktoři nosili pozdější doložené odznaky své funkce, tedy sekery zaťaté do svazku prutů, které sloužili jednak jako symbol jejich funkce a rovněž i jako praktický nástroj pro výkon trestu – bičování a dekapitaci zločinců, kteří porušili římské zákony. Tento úrovek nám poskytuje i další velmi podstatnou informaci, a to domněnku, že funkce dvanácti liktorů byla převzata z právního systému Etrusků. Jak Livius uvádí, jedná se pouze o domněnku, nicméně pravdivost této domněnky je rozhodně pravděpodobnější než příběh o určení počtu liktorů na základě zpozorování dvanácti ptáků, jelikož ptačí příběh

[3] Liv. I.8 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 50, ISBN: 25-083-71)

nikterak nevysvětluje, jak by Romulus dospěl k myšlence na vytvoření funkce liktora, odpovídala by pouze počtu liktorů. Oproti tomu varianta inspirace systémem vyspělejší společnosti, tedy Etrusků, je vzhledem ke geografické i společenské blízkosti Říma a etruských měst zcela logická, a obecně v průběhu historie jde o velmi obvyklý jev, tedy je tato teorie výrazně pravděpodobnější.

Historik Dionýsius z Halikarnássu popisuje trestněprávní roli římského krále podrobněji:

„Po stanovení těchto pravidel (Romulus) rozlišil pocty a pravomoci, které měla mít každá třída. Pro krále vyhradil tyto tři výsady: na prvním místě nejvyšší roli v náboženských obřadech a obětech a v čemkoli spojeném s uctíváním bohů; za druhé, opatrování zákonů a zvyklostí státu a obecný dohled nad spravedlností ve všech případech, ať již založených na přirozeném právu či na právu občanském; byl také soudcem v případě nejzávažnějších zločinů, méně významné ponechával senátorům, ale dohlížel nad jejich rozhodováním, aby nebyla učiněna žádná chyba.“[4]

„V případě křivd, kterých se občané dopustili jeden na druhém, nedovolil, aby se soudy zdržovaly, ale nechal je konat rychle, někdy sám rozhodoval o žalobách a někdy je postoupil jiným; a trest udělil přiměřený k velikosti zločinu. Všiml si také, že nic nebrání lidem od všech zlých činů tak účinně jako strach, a vymyslel mnoho opatření, které strach vzbuzovaly, jako to že při vynášení rozsudků seděl v nejvíce viditelné části Fóra, velmi impozantní dojem vojáků, kteří ho doprovázeli v počtu tří set, a pruty a sekery nesoucích dvanáct mužů, kteří na Fóru bičovali ty, jejichž

[4] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol I.* Harvard University Press, 1937, s. 352, ISBN: 9780674993525

„*Having made these regulations, he distinguished the honours and powers which he wished each class to have. For the king he had reserved these prerogatives: in the first place, the supremacy in religious ceremonies and sacrifices and the conduct of everything relating to the worship of the gods; secondly, the guardian-ship of the laws and customs of the country and the general oversight of justice in all cases, whether founded on the law of nature or the civil law; he was also the judge in person the greatest crimes, leaving the lesser to the senators, but seeing to it that no error was made in their decisions*;“

provinění tomu odpovídala, a veřejně sťali hlavy těm, kteří se dopustili největších zločinů.“[5]

Podle Dionýsia tedy již v době vlády krále Romula sice obecně platilo, že král byl soudcem v rámci trestních procesů, nicméně již tehdy měla být z jeho strany tato pravomoc delegována senátorům. Žádný popis takového delegovaného procesu však nemáme dochovaný. Dochován je však Romulův soud nad občany, kteří napadli vyslance města Lavinium:

„Ale Romulus, nyní již podruhé ustanovený jako jediný vládce, odčinil zločin spáchaný na velvyslancích tím, že zakázal těm, kdo spáchali tu ohavnost, poskytovat oheň a vodu; neboť po Tatiově smrti všichni uprchli z města.“[6]

Zákazem poskytování ohně a vody se velmi pravděpodobně myslí *interdictum aqua et igni*, tedy vrahům cizích velvyslanců bylo jejich vyhnanství zpřísněno tím, že všem Římanům bylo zakázáno jim jakkoli pomáhat (což symbolizuje právě zákaz poskytování ohně, tedy přístřeší, a vody) a zároveň mohl odsouzence kdokoli beztrestně zabít.

Podle Dionýsia dále Romulus ustanovil posvátné pouto mezi patronem a klientem, jehož porušení bylo trestáno smrtí:

---

[5] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol I.* Harvard University Press, 1937, s. 396 - 397, ISBN: 9780674993525

„*In the case of wrongs committed by the citizens against one another he did not permit the trials to be delayed, but caused them to be held promptly, sometimes deciding the suits himself and sometimes referring them to others; and he proportioned the punishment to the magnitude of the crime. Observing, also, that nothing restrains men from all evil actions so effectually as fear, he contrived many things to inspire it, such as the place where he sat in judgment in the most conspicuous part of the Forum, the very formidable appearance of the soldiers who attended him, three hundred in number, and the rods and axes borne by twelve men, who scourged in the Forum those whose offences deserved it and beheaded others in public who were guilty of the greatest crimes.*“

[6] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol I.* Harvard University Press, 1937, s. 464, ISBN: 9780674993525

„*But Romulus, now established for the second time as sole ruler, expiated the crime committed against the ambassadors by forbidding those who had perpetrated the outrage the use of fire and water; for upon the death of Tatius they had all fled from the city.“*

„Pro patrony i klienty bylo bezbožné a nezákonné vzájemně se obviňovat v soudních sporech nebo proti sobě vydávat svědectví nebo proti sobě hlasovat, či se počítat k nepřítelům toho druhého; a kdokoli byl usvědčen z konání kteréhokoli z těchto činů, byl vinen ze zrady na základě zákona schváleného Romulem a mohl být legálně usmrcen každým mužem, který si tak přál učinit, jako oběť Jupiterovi. U Římanů bylo zvykem, že kdykoli chtěli usmrtit lidi bez stanovení jakéhokoli trestu, učinili z té osoby oběť bohům, zvláště pak bohům podsvětí; a toto byl směr, který pak Romulus přijal.“[7]

Z doby Romulovy již další informace týkající se prapočátků římského trestněprávního systému nemáme, o jeho dalším vývoji máme informaci až z doby vlády krále Numy Pompilia:

„(…) Také ustanovil dny, v nichž se nesměly konat soudy; určil i dny soudní.“[8]

Z tohoto úryvku lze přinejmenším usuzovat, že za doby vlády krále Numy Pompilia již existoval zavedený soudní systém a soudy nebyly neobvyklou záležitostí, pročež bylo nutné vymezit dny, v nichž bylo možné soudy konat.

Vláda Numy Pompilia nicméně nebyla ve vztahu k římskému právu trestnímu významná pouze z hlediska vymezení soudních dnů, nýbrž i z hmotněprávního hlediska – Numa Pompilius totiž zavedl řadu kněžských úřadů, celkově posílil společenskou roli a vliv římského náboženského kultu a vedl římskou společnost ke ctění náboženských pravidel:

---

[7] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol I.* Harvard University Press, 1937, s. 342 - 343, ISBN: 9780674993525

„*For both patrons and clients alike it was impious and unlawful to accuse each other in law-suits or to bear witness or to give their votes against each other or to be found in the number of each other's enemies; and whoever was convicted of doing any of these things was guilty of treason by virtue of the law sanctioned by Romulus, and might lawfully be put to death by any man who so wished as a victim devoted to the Jupiter of the infernal regions. For it was customary among the Romans, whenever they wished to put people to death without incurring any penalty, to devote their persons to some god or other, and particularly to the gods of the lower world; and this was the course what Romulus then adopted.*“

[8] Liv. I.19 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 66, ISBN: 25-083-71)

„Numa odvrátil všechen lid od násilí a zbraní k tomu, aby se o těchto mírových opatřeních radili a hleděli je zavést. Tak byli pořád zaměstnáni nějakou činností a ustavičně měli mít také na mysli péči o bohy; vždyť uznávali, že nebeské božstvo má zájem o osudy lidské; a tak zbožnost naplnila srdce všech, takže poctivost a věrnost přísaze a vedle toho také úcta k zákonům a obava před tresty řídila obec.“[9]

V tomto úryvku je již jednoznačně uvedeno, že římská obec byla řízena úctou k zákonům a obavou před tresty. To značí, že zločiny a tresty za ně již byly římskou společností vymezeny, souzeny a trestány přinejmenším od doby vlády krále Numy Pompilia.

Co se týče nově se objevivších skutkových podstat závažných zločinů, jako příklad můžeme uvést vyvrácení či přemístění hraničních kamenů:

„Uzákonil také, že pokud někdo zboří nebo přemístí tyto hraniční kameny, mělo by se na něj pohlížet jako na obětovaného bohům, aby ho každý, kdo by si přál, mohl beztrestně a bez poskvrny viny zabít jako svatokrádežnou osobu. Ustanovil tento zákon s odkazem nejen na soukromý majetek, ale i na ten, který patří veřejnosti; neboť jej také označil hraničními kameny, aby bohové hranic mohli odlišit země Římanů od zemí jejich sousedů a veřejné pozemky od těch, které patřily soukromým osobám.“[10]

Rovněž i z hlediska náboženských zločinů byla vláda Numy Pompilia pro římské právo obohacující, jelikož za jeho vlády byla zřízena funkce Vestálek,

---

[9] Liv. I.21 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 67, ISBN: 25-083-71)

[10] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol I.* Harvard University Press, 1937, s. 533, ISBN: 9780674993525

„*He also enacted that, if any person demolished or displaced these boundary stones he should be looked upon as devoted to the god, to the end that anyone who wished might kill him a sacrilegious person with impunity and without incurring any stain of guilt. 4 He established this law with reference not only to private possessions but also to those belonging to the public; for he marked these also with boundary stones, to the end that the gods of boundaries might distinguish the lands of the Romans from those of their neighbours, and the public lands from such as belonged to private persons.*“

kněžek bohyně Vesty, které se staraly o posvátný oheň a v případě nedodržení svých povinností byly potrestány takto:

„Římská společnost je velmi ctí, v důsledku čehož necítí žádnou touhu po manželství ani po dětech; a za jejich přečiny byly stanoveny přísné tresty. Jsou to pontifikové, kdo podle zákona tyto přečiny vyšetřuje a trestá; Vestálky, které se provinily menšími přestupky, bičují pruty, ale ty, které byly zneuctěny, posílají na tu nejhanebnější a nejubožejší smrt. Zatímco jsou ještě naživu, jsou neseny na márách se všemi formálnostmi pohřbu, jejich přátelé a příbuzní je doprovázejí s nářky, a poté, co jsou přivedeny až ke Collinské bráně, jsou umístěny do podzemní cely, oděny ve svém pohřebním oděvu; ale není jim vystaven pomník, nejsou jim vystrojeny pohřební obřady ani žádné jiné obvyklé slavnosti. Zdá se, že existuje mnoho způsobů, jakými kněžka neplní svou svatou funkci s čistotou, ale hlavním z nich je uhašení ohně, čehož se Římané děsí nade všemi neštěstí, hledíce na něj, ať už se přihodí z jakékoli příčiny, jako na znamení, které předznamenává zničení města; a znovu přinášejí oheň do chrámu mnoha prosebnými obřady, o nichž budu mluvit při vhodné příležitosti.“[11]

Nejen mezi dnešními romanisty, ale i mezi laickou veřejností je relativně rozšířená znalost faktu, že Vestálky byly trestány pohřbením zaživa, pokud

[11] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol I.* Harvard University Press, 1937, s. 509 – 510, ISBN: 9780674993525

„*Many high honours have been granted them by the commonwealth, as a result of which they feel no desire either for marriage or for children; and severe penalties have been established for their misdeeds. It is the pontiffs who by law both inquire into and punish these offences; to Vestals who are guilty of lesser misdemeanours they scourge with rods, but those who have suffered defilement they deliver up to the most shameful and the most miserable death. While they are yet alive they are carried upon a bier with all the formality of a funeral, their friends and relations attending them with lamentations, and after being brought as far as the Colline Gate, they are placed in an under-ground cell prepared within the walls, clad in their funeral attire; but they are not given a monument or funeral rites or any other customary solemnities. There are many indications, it seems, when a priestess is not performing her holy functions with purity, but the principal one is the extinction of the fire, which the Romans dread above all misfortunes, looking upon it, from whatever cause it proceeds, as an omen that portends the destruction of the city; and they bring fire again into the temple with many supplicatory rites, concerning which I shall speak on the proper occasion.*“

nedodržely svůj slib čistoty zhřešením s mužem. Z výše uvedeného Dionýsiova textu však vyplývá, že tento trest Vestálkám nehrozi pouze za porušení slibu čistoty tímto způsobem, nýbrž i za další závažná porušení jejich povinností, zejména za uhasnutí ohně, který měly strážit.

Role pontifiků coby soudců náboženských přečinů je Dionýsiem dále výslovně zmiňována a vysvětlována zde:

„Poslední část Numových opatření se týkala posvátných úřadů přidělených těm, kdo zastávali funkci vyšších kněží a třímali největší moc mezi Římany. Tito mužové, podle jedné z povinností, které vykonávají, totiž opravy dřevěného mostu, jsou ve svém vlastním jazyce zvaném pontifikové; ale mají pravomoc nad nejzávažnějšími záležitostmi. Neboť oni jsou soudci ve všech náboženských záležitostech, které se týkají soukromých občanů, magistrátů nebo služebníků bohů; vytvářejí zákony pro zachovávání jakýchkoli náboženských obřadů, které nejsou stanoveny psaným právem nebo zvyky a které se jim zdají hodné ochrany ze strany zákona a zvyků; dozírají nad chováním všech magistrátů, jimž je svěřeno vykonávání jakékoli oběti nebo jiné náboženské povinnosti, a také na chování všech kněží; starají se o to, aby se jejich sluhové a služebníci, které zaměstnávají při náboženských obřadech, nedopustili žádné chyby ve věci posvátných zákonů; pro laiky, kteří nejsou obeznámeni s takovými záležitostmi, jsou vykladači všeho, co se týká uctívání bohů a duchů; a pokud zjistí, že někdo neuposlechne jejich rozkazů, uvalí na ně trest s náležitým ohledem na každý přestupek; kromě toho nepodléhají žádnému stíhání ani trestu, ani se nezodpovídají senátu nebo lidu, alespoň pokud jde o náboženské záležitosti.“[12]

[12] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol I.* Harvard University Press, 1937, s. 528 – 529, ISBN: 9780674993525

„*The last branch of the ordinances of Numa related to the sacred offices allotted to those who held the higher priesthoods and the greatest power among the Romans. These, from one of the duties they perform, namely, the repairing of the wooden bridge, are in their own language called pontifices; but they have jurisdiction over the most weighty matters. For they the judges in all religious causes wherein private citizens, magistrates or the ministers of the gods are concerned; they make laws for the observance of any religious rites, not established by written law or custom, which may seem to them worthy of receiving the sanction of law and custom; they inquire into the conduct of all magistrates to whom the performance of any sacrifice or other religious duty is committed, and also*

Z výše uvedeného tedy můžeme dovozovat absolutní pravomoc pontifiků v procesech s pachateli náboženských přečinů, přičemž ani z hledika trestů nebyli nikterak omezeni (a jak víme z případu Vestálek, jistě mohli udělovat i trest smrti). Rovněž měli pontifikové zákonodárnou pravomoc, co se týče náboženství, tedy nebyli omezeni ani ve věci zavádění nových skutkových podstat náboženských zločinů.

Co se týče dalších náboženských zločinů, Dionýsius z Halikarnássu některé z nich vyjmenovává:

„Ale podle zákona a usnesení senátu žádný rodilý Říman nesmí procházet městem v průvodu oděný v pestrobarevné róbě, žebrat o almužnu či být doprovázen pištci, nebo uctívat bohy dle frýžských ceremonií. Tak opatrní byli ohledně přijímání cizích náboženských zvyků, a tak velký byl jejich odpor ke všem okázalým projevům, které nemají žádnou slušnost.“[13]

Z doby vlády následujícího římského krále, Tulla Hostilia, pochází první záznam o skutečném soudním procesu s pachatelem zločinu, a to zločinu proti královské svrchovanosti. Jedná se samozřejmě o proslavený zločin římského válečníka Publia Horatia, který společně se svými bratry zastupoval Řím v souboji s třemi zástupci městského státu Alba Longa, s nímž Řím vedl válku, v níž se obě města snažila si to druhé podrobit. Publius Horatius v souboji zvítězil, čímž Římu válku vyhrál, avšak při návratu do Říma se dopustil závažného zločinu:

---

into that of all the priests; they take care that their servants and ministers whom they employ in religious rites commit no error in the matter of the sacred laws; to the laymen who are unacquainted with such matters they are the expounders and interpreters of everything relating to the worship of the gods and genii; and if they find that any disobey their orders, they inflict punishment upon them with due regard to every offence; moreover, they are not liable to any prosecution or punishment, nor are they accountable to the senate or to the people, at least concerning religious matters.“

[13] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol I.* Harvard University Press, 1937, s. 367, ISBN: 9780674993525

„*But by a law and decree of the senate no native Roman walks in procession through the city arrayed in a parti-coloured robe, begging alms or escorted by flute-players, or worships the god with the Phrygian ceremonies. So cautious are they about admitting any foreign religious customs and so great is their aversion to all pompous display that is wanting in decorum.*“

„(…) V čele kráčel Horatius, nesoucí před sebou trojí zbroj svlečenou nepřátelům. Tu mu přišla vstříc před branou Capenskou jeho mladší sestra, která byla zasnoubena jednomu z Curiatů. Když pozná na ramenou bratrových vojenský plášť svého snoubence, který mu sama zhotovila, rozpustí si vlasy a s pláčem volá jméno svého snoubence. Toho prudkého mladíka rozzuří nářek sestřin při jeho vítězství a za tak veliké radosti obce. Vytasí meč, probodne dívku a přitom jí zlořečí: „Jdi pryč odtud se svou nevčasnou láskou ke snoubenci, ty, která jsi zapomněla na své mrtvé bratry i na toho živého, ty která jsi zapomněla na vlast. Tak nechť zajde každá Římanka, která bude truchlit nad nepřítelem."
Krutým se zdál ten skutek otcům i lidu, ale nedávná zásluha tu ulehčovala vinu. Přece však byl viník pohnán před soud ke králi. Král, aby sám nebyl původcem rozsudku tak žalostného a lidu nemilého a pak ještě popravy podle toho rozsudku, svolal lid do shromáždění a prohlásil: „Ustanovuji dvojici soudců, kteří by uvalili soud na Horatia ze zločinu proti královské svrchovanosti; jestliže se Horatius od dvojice soudců odvolá, nechť na základě odvolání se před sněmem zodpovídá; jestliže žalobci na soudě zvítězí, budiž mu hlava zahalena, na neplodném stromě provazem budiž oběšen; budiž bičován buď mezi hradbami, nebo za hradbami." Podle toho zákona byla zvolena dvojice soudců; ti byli toho názoru, že podle toho zákona ani nevinného nemohou osvobodit. Když ho odsoudili, jeden z nich pravil: „Publie Horatie, uvaluji na tebe soud ze zločinu proti královské svrchovanosti; liktore, svaž mu ruce!" Přistoupil liktor a kladl mu na ruce smyčku. Tu Horatius na podnět Tulla, který dovedl ten zákon mírně vyložit, prohlásil: „Odvolávám se!" Tak na základě odvolání se konal soudní proces před lidem."[14]

Tento záznam je pro pochopení systému římského práva trestního a jeho vývoje v době královské významný jak z hmotněprávní, tak i procesněprávní roviny. Z hlediska hmotněprávní roviny je klíčová zejména kategorizace spáchaného zločinu. Jak z prohlášení Tulla Hostilia vyplývá, zločin, kterého se Publius Horatius dopustil, nebyla „pouhá" vražda jeho sestry. Jeho provinění bylo ještě závažnější – tím, že zabil svou sestru, se provinil proti královské svrchovanosti, tedy si přisvojil právo, kterým disponoval pouze král. Publius

[14] Liv. I.26 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 74 – 76, ISBN: 25-083-71)

Horatius se totiž svým skutkem pasoval do role soudce nad svou sestrou, která se vůči Římu provinila tím, že stranila nepříteli Říma, soudcem nad pachateli zločinů v Římě ale byl přímo král. Z hlediska hmotněprávní roviny bychom tedy Horatiův čin mohli klasifikovat jako zárodek zločinu velezrady, *crimen maiestatis*.

Ještě více obohacující je ale Liviův text z procesněprávního hlediska. Je v něm totiž popsán soudní proces v době královské, jelikož text prokazuje, že soudcem nad pachateli zločinů byl přímo král. A dále zachycuje dvě změny římského trestního procesu, k nimž v rámci řešení tohoto případu došlo. První změnou je ustanovení tzv. *duoviri* (či *duumviri*) *perduellionis*, tedy dvou soudců, kteří měli Publia Horatia soudit namísto krále (přičemž důvod pro vytvoření tohoto nového úřadu byl ryze politický, jak uvádí Livius – král nechtěl vynášet nepříznivý rozsudek nad válečným hrdinou, tedy tuto svoji pravomoc delegoval). Od toho času trestní procesy se zrádci vedli *duumviri perduelionis*, přičemž tento úřad byl obsazen dvěma magistráty a nezasedal pravidelně, nýbrž byl svoláván pouze *ad hoc*.[15] Toto však je ta méně významná ze zachycených změn, druhá změna je pro římský trestní proces zcela klíčová, byť formálně se s jejím uzákoněním setkáme až v dobách rané římské republiky – poprvé je totiž použito *appellatio*, právo římského občana odvolat se proti rozhodnutí v trestní věci k lidovému shromáždění. Pokud se Říman proti rozhodnutí odvolal, následný proces probíhal před *comitia curiata*, tedy nejstarším z typů římských lidových shromáždění, které již v době královské mělo značnou politickou váhu. Nutno podotknout, že v rámci tohoto procesu o výsledku rozhodovalo především řečnické umění žalobce i obžalovaného. V již výše rozebíraném případu Publia Horatia, obžalovaného ze zrady státu, kterou spáchal potrestáním své sestry, jeho otec, který se odvolal ke kurijnímu shromáždění, nepopíral vraždu ani spáchanou zradu. Namísto toho se snažil přesvědčit lid o válečných zásluhách svého syna, o omluvitelnosti jeho jednání, jelikož byl značně rozrušen smrtí svých bratrů a rovněž také prosil shromáždění, aby nepopravovalo jeho jediného syna. Horatius nakonec k smrti odsouzen nebyl, nýbrž musel bohy uspokojit mnoha oběťmi a pokáním, což

[15] SMITH, W., *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London, John Murray, 1875, s. 886, ISBN: 978-0656815678

dokládají jak Livius,[16] tak i Dionýsios.[17] Nicméně bez ohledu na výsledek tohoto konkrétního procesu lze konstatovat, že právě tento proces, respektive *lex regia*, jež umožnila Horatiovi obrátit se na kurijní shromáždění, položil základy *ius provocationis*, jednoho z nejvýznamnějších institutů římského práva trestního v době římské republiky. Toto na záznamu dalšího konaném procesu znovu potvrzuje Dionýsios z Halikarnássu:

„Jediný Fufetius stále dával najevo svou nelibost a křičel, odvolávaje se na smlouvu, z jejíhož porušení byl sám usvědčen, a dokonce ani ve své tísni nepolevil nic ze své smělosti; ale liktoři se ho na rozkaz krále Tulla chopili, strhali z něj šaty a zmrskali jej pruty. Poté, co byl tímto způsobem dostatečně potrestán, přivedli dvě koňská spřežení a dlouhými provazy připoutali jeho paže k jednomu a jeho nohy ke druhému; pak jezdci pobídli koňská spřežení od sebe a ubožák, tažen na dvě strany, byl brzy roztrhán na kusy. To byl bídný a mizerný konec Mettia Fufetia. Pro souzení jeho přátel, spolupachatelů jeho zrady, zřídil král soudy a podle zákona o zrádcích a zběžích nechal popravit ty z obviněných, kteří byli shledáni vinnými.“[18]

Hovoříme-li o vzniku *duoviri perduellionis*, nelze opomenout ani druhou magistraturu související s trestním procesem, která má původ již v době královské, a to *quaestores parricidii*, kteří, rovněž vždy v počtu dvou magistrátů, měli vznášet žalobu (na rozdíl od *duumviri perduelionis* ale nevedli samotný proces a

---

[16] Liv. I.26 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 74 – 76, ISBN: 25-083-71)

[17] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol II.* Harvard University Press, 1939, s. 92 – 93, ISBN: 9789354216169

[18] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol II.* Harvard University Press, 1939, s. 135 - 136, ISBN: 9789354216169

„*Fufetius alone still showed his resentment and cried out, appealing to the treaty which he himself was convicted of having violated, and even in his distress abated nothing of his boldness; but the lictors seized him at the command of King Tullus, and tearing off his clothes, scourged his body with many stripes. After he had been sufficiently punished in this manner, they brought up two teams of horses and with long traces fastened his arms to one of them and his feet to the other; then, as the drivers urged their teams apart, the wretch was mangled upon the ground and, being dragged by the two teams in opposite directions, was soon torn apart. This was the miserable and shameful end of Mettius Fufetius. For the trial of his friends and the accomplices of his treachery the king set up courts and put to death such of the accused as were found guilty, pursuant to the law respecting deserters and traitors.*“

nerozhodovali o vině a trestu, tuto pravomoc si ponechal král) a kteří, na rozdíl od *duumviri perduelionis,* nebyli svoláváni pouze *ad hoc*, nýbrž byli stále fungující magistraturou. Oproti *duumviri perduelionis* nejsou existence ani důvody ustanovení *quaestores parricidii* již v době královské podrobně doloženy, nicméně Ulpianus k tomu uvádí následující:

„Obsazování úřadu *quaestora* je prastarého původu a stojí téměř přede všemi úřady. Ostatně Iunius Gracchanus v sedmé knize O pravomocích udává, že dokonce sám Romulus a Numa Pompilius měli po dvou *quaestorech*, které neustanovovali sami, nýbrž na základě hlasování lidu. Ale tak jako jsou tu pochybnosti, zda za kralování Romula a Numy *quaestor* existoval, tak je jisté, že *quaestoři* existovali za vlády Tulla Hostilia; a u starých je skutečně častější mínění, že Tullus Hostilius jako první zavedl *quaestory* do správy státu.“[19]

Ustanovení úřadu *quaestora* tedy můžeme doložit již v době královské (kromě Ulpiana totéž uvádí i historik Tacitus[20]), nelze však v této době doložit přímo existenci *quaestores parricidii*, jelikož první zmínku o tomto úřadu nacházíme až v *lex duodecim tabularum*:

„A protože, jak jsme již uvedli, nebylo konsulům povoleno bez souhlasu lidu (lidového sromáždění – pozn. autora) odsoudit římského občana k smrti, zřídil kvůli

[19] Dig. 1.13.1 (Ulp. 1.s. de off. quaest.): *Origo quaestoribus creandis antiquissima est et paene ante omnes magistratus. gracchanus denique iunius libro septimo de potestatibus etiam ipsum romulum et numam pompilium binos quaestores habuisse, quos ipsi non sua voce, sed populi suffragio crearent, refert. sed sicuti dubium est, an romulo et numa regnantibus quaestor fuerit, ita tullo hostilio rege quaestores fuisse certum est: et sane crebrior apud veteres opinio est tullum hostilium primum in rem publicam induxisse quaestores.* (překlad: BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., VAŇKOVÁ, J., *Digesta seu Pandectae, tomus I, liber I – XV, fragmenta selecta / Digesta neboli Pandekty, svazek I, knihy I – XV, vybrané části*. Praha – Karolinum, 2015, s. 201, ISBN: 978-80-246-3063-2)

[20] Tac. *Annal*. XI.22

tomu národ *quaestory*, kteří měli na starosti záležitosti týkající se trestu smrti. Jmenovali se *quaestores parricidii* a hovoří o nich již zákon dvanácti desek.“ [21]

Ovšem vzhledem k řadě historických záznamů (kromě Livia a Tacita lze jmenovat například i Festa) i stabilnímu postavení *quaestores parricidii* v římském státním systému v době vytvoření *lex duodecim tabularum* je současnými romanisty jejich vznik obecně řazen již do doby královské.

Za vlády krále Anka Marcia došlo k postavení prvního městského žaláře, známého jako *carcer Tullianum*, z čehož tedy můžeme dovozovat, že zločiny mohly být trestány rovněž i uvězněním, nikoli pouze zmrskáním či hrdelním trestem:

„Tím nesmírným přírůstkem obec vzrostla; ale v tom velikém množství lidí zmizel rozdíl mezi činem správným a nesprávným; následkem toho byly páchány i utajené zločiny, a proto byl postaven žalář, uprostřed města přímo nad náměstím, aby byli lidé ve své rostoucí svévoli postrašeni.“[22]

Za vlády krále Lucia Tarquinia Prisca došlo ke vzpouře osady Crustumeria, jejíž obyvatelé již v té době měli římské občanství. Vzpoura byla Římem potlačena a její vůdci potrestáni doživotním vyhnanstvím:

„To dopadlo podle jeho přání, a poté, co (Tarquinius – pozn. autora) vstoupil do města, nikoho z obyvatel Crustumeria nedal popravit a potrestal jen velmi málo lidí,

[21] Dig. 1.2.2.23 (Pomp. 1.s. enchir.): *Et quia, ut diximus, de capite civis romani iniussu populi non erat lege permissum consulibus ius dicere, propterea quaestores constituebantur a populo, qui capitalibus rebus praeessent: hi appellabantur quaestores parricidii, quorum etiam meminit lex duodecim tabularum.* (překlad: BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., VAŇKOVÁ, J., *Digesta seu Pandectae, tomus I, liber I – XV, fragmenta selecta / Digesta neboli Pandekty, svazek I, knihy I – XV, vybrané části*. Praha – Karolinum, 2015, s. 137, ISBN: 978-80-246-3063-2)

[22] Liv. I.33 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 74 – 87, ISBN: 25-083-71)

kteří byli původci povstání, doživotním vyhnanstvím, zatímco všem ostatním dovolil ponechat si svůj majetek a užívat římského občanství jako dříve.“[23]

Dalším ze zaznamenaných zločinů je úkladná vražda krále Lucia Tarquinia Prisca, kterou zorganizovali synové předchozího krále, Anka Marcia:

„Téměř třicátého osmého roku od té doby, co začal kralovat Tarquinius, byl nejenom u krále, ale i u otců a lidu v daleko největší úctě Servius Tullius. Dva synové Ankovi už dávno považovali za velikou potupu, že byli připraveni o královský trůn lstí svého poručníka a že v Římě kraluje přistěhovalec, který není ani ze sousedního, ani dokonce z italského rodu; ale tu jejich rozhořčení vzrostlo ještě prudčeji: Nevrátí se k nim královská vláda ani po Tarquiniovi, ale ještě dále bude upadat do rukou otrockých? Dostane královskou moc v téže obci skoro po stu letech, co ji měl Romulus – zrozený z boha, sám bůh, dokud žil na zemi – nyní Servius, syn otrokyně? To bude společná hanba jak římského jména, ale především jejich vlastní rodiny, bude-li ještě za života mužského potomstva krále Anka královský palác otevřen nejenom přistěhovalcům, ale dokonce otrokům. Rozhodnou se tedy zabránit této potupě mečem. Ale i rozhořčení proti bezpráví je podněcovalo spíše proti samotnému Tarquiniovi než proti Serviovi. Zdálo se jim také, že by je přísněji potrestal za poku vraždy král, kdyby zůstal naživu, než prostý člověk; po zabití Servia by si pak také vybral za zetě jiného a udělal by ho dědicem královského trůnu. Z těchto důvodů chystají úklady proti samotnému králi. Vybrali si dva nejsurovější z pastýřů k tomuto zločinu. Ti oba předstírají rvačku s polním železným nářadím, na něž byli zvyklí, v předsíni královského domu, jak jen dovedli nejhlučněji; tím obrátili na sebe pozornost královských služebníků. Když se pak oba dovolávali krále a jejich křik pronikl až dovnitř do královského domu, na předovlání spěchali ke králi. Nejdříve oba povykovali a jako o závod překřikovali jeden druhého. Byli ukroceni liktorem a nařízeno jim, aby mluvili střídavě; tu teprve si přestali skákat do řeči a jeden podle úmluvy začal vykládat. Když se král

[23] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol II.* Harvard University Press, 1939, s. 192 – 193, ISBN: 9789354216169

„*This fell out according to his wish, and entering the city, he put none of the Crustumerians to death and punished only a very few, who had been the authors of the revolt, with perpetual banishment, while permitting all the rest to retain their possessions and to enjoy Roman citizen-ship as before.*“

pozorně na něho obrátil, ten druhý zdvihl sekyru a zasekl ji králi do hlavy; zanechal zbraň v ráně a oba se vyřítili ven.“[24]

Královražda se tedy synům Ankovým vydařila, avšak trůnu nedosáhli, jelikož na ten nastoupil Servius Tullius. Přesto i tento zločin je pro vývoj římského oráva trestního významný, jelikož podle Livia synové Ankovi jakožto pachatelé tohoto zločinu dobrovolně odešli do vyhnanství, což je rovněž součást římského trestního práva procesního, s níž se zejména v dobách římské republiky poměrně často setkáváme:

„(…) Synové Ankovi už tehdy, když pozatčení pachatelů zločinu bylo zvěstováno, že král žije a že Servius má tak velkou moc, odešli do Suessy Pometie do vyhnanství.“[25]

Dionýsios však potrestání synů Ankových popisuje rozdílně:

„A učinili společný cíl těchto stížností; poradili se a přísahali, že povolají vyhnance zpět do Říma a vrátí království Marciovým synům, proti nimž jste odhlasovali zákaz ohně a vody za to, že zavraždili Tarquinia, vašeho krále, ctihodného muže, který miloval svou vlast, a také za to, že poté, co spáchali takový zločin, se nedostavili k soudu, a tak se sami odsoudili k vyhnanství.“[26]

Dionýsios se s Liviem shoduje v tom, že synové Anka Marcia dobrovolně odešli do vyhnanství před tím, než byli odsouzeni v trestním procesu. Odchylně od Livia však uvádí, že byl vůči nim „odhlasován zákaz ohně a vody“, což by

---

[24] Liv. I.40 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 95 – 96, ISBN: 25-083-71)

[25] Liv. I.41 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 98, ISBN: 25-083-71)

[26] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol II.* Harvard University Press, 1939, s. 305, ISBN: 9789354216169

„*And making common cause of these complaints, they have taken counsel and sworn to recall the exiles and to restore the kingdom to Marcius' sons, against whom you passed a vote forbidding them the use of fire and water for having assassinated Tarquinius, your king, a worthy man and a lover of his country, and, after they had committed such an act of pollution, for having failed to appear for their trial and thus condemned themselves to exile.*“

znamenalo, že by byli odsouzeni ve své nepřítomnosti navzdory dobrovolnému odchodu do vyhnanství, navíc ne pouze k obyčejnému vyhnanství, ale měl nad nimi být vynesen interdikt vody a ohně, který by Římanům zakazoval jim jakkoli pomáhat a umožňoval by je beztrestně zabít. Dále z Dionýsiova popisu vyplývá, že k tomuto trestu měli být odsouzeni lidovým shromážděním (pokud by se jednalo o rozhodnutí krále, pak by nedocházelo k hlasování).

Rovněž i za doby vlády Servia Tullia se odehrávaly události relevantní z pohledu vývoje římského práva trestního. Například již zkraje jeho vlády byl zaveden povinný majetkový *census*, přičemž v souvislosti s ním byl vydán zákon, podle kterého hrozily těm, kdo by se *censu* nepodrobili, tvrdé tresty:

„Poté, co vydal tato nařízení, rozkázal všem Římanům, aby zapsali svá jména a poskytli peněžní ocenění svého majetku a zároveň složili přísahu vyžadovanou zákonem, že dali v dobré víře pravdivé ocenění; měli také uvést jména svých otců s jejich věkem a jména svých manželek a dětí a každý měl oznámit, v jaké části města nebo v jakém kraji země žil. Pokud by někdo neposkytl údaje o svém majetku, stanovil trest, že jejich majetek měl propadnout (státu – pozn. autora) a oni sami měli být zbičováni a prodáni do otroctví. Tento zákon platil mezi Římany po dlouhou dobu.“[27]

Ze stanovených trestů je patrné, jakou závažnost Řím přikládal řádnému zapojení se do *censu*. Tomu se nicméně nelze příliš podivovat, jelikož pro řádné fungování státu byly tyto informace zcela klíčové. Kromě *censu* se však během panování Servia Tullia neodehrálo nic, co by pro vývoj římského práva trestního bylo podstatné.

---

[27] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol II.* Harvard University Press, 1939, s. 321, ISBN: 9789354216169

„*After he had made these regulations, he ordered all the Romans to register their names and give in a monetary valuation of their property, at the same time taking the oath required by law that they had given in a true valuation in good faith; they were also to set down the names of their fathers, with their own age and the names of their wives and children, and every man was to declare in what tribe of the city or in what district of the country he lived. If any failed to give in their valuation, the penalty he established was that their property should be forfeited and they themselves whipped and sold for slaves. This law continued in force among the Romans for a long time.*“

Jinak tomu ale bylo v případě vlády Tarquinia Superba, který se vlády nad Římem zmocnil násilím (vraždou Servia Tullia) a trestní právo uplatňoval coby prostředek k upevnění své vlády:

„(…) Aby nahnal hrůzu ještě většímu počtu lidí, konal vyšetřování ve věcech hrdelních bez poradních sborů, docela sám; proto mohl dávat popravovat, posílat do vyhnanství, pokutovat zabavováním jmění, a to nejenom podezřelé nebo nenáviděné, ale i ty, od nichž nemohl čekat nic jiného než kořist.“[28]

Dionýsios popisuje Tarquiniovo panování velice podobně:

„Když si myslel, že vládu třímá pevně v rukou, rozkázal těm nejhorším ze svých přátel, aby vznesli obvinění proti mnoha vysoce postaveným mužům a před soudem usilovali o jejich život. Začal s takovými, kteří k němu byli nepřátelští a oponovali jeho převzetí moci od Tullia; a poté obvinil všechny, o kterých si myslel, že jsou změnou dotčeni, a ty, kteří měli velké bohatství. Když žalobci postavili tyto muže před soud a obvinili je z různých smyšlených zločinů, ale především ze spiknutí proti králi, byla ta obvinění vyslechnuta samotným Tarquiniem, který je měl soudit. Některé z obviněných odsoudil k smrti a jiné k vyhnanství, a zabavil majetek zabitých i vyhnaných, malou část přidělil žalobcům, ale největší část si ponechal pro sebe. Výsledkem tedy bylo, že mnoho vlivných mužů, kteří rozpoznali spiknutí proti nim, dobrovolně předtím, než mohli být usvědčeni z obvinění vznesených proti nim, přenechali město tyranovi, a takových bylo mnohem více než ostatních.“[29]

---

[28] Liv. I.49 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 107, ISBN: 25-083-71)

[29] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol II.* Harvard University Press, 1939, s. 411 – 412, ISBN: 9789354216169

„*When he thought he was now in secure possession of the sovereignty, he suborned the basest of his friends to bring charges against many of the prominent men and place them on trial for their lives. He began with such as were hostile to him and resented his driving of Tullius from power; and next he accused all those whom he thought to be aggrieved by the change and those who had great riches. When the accusers brought these men to trial, charging them with various fictitious crimes but chiefly with conspiring against the king, it was by Tarquinius himself, sitting as judge, that the charges were heard. Some of the accused he condemned to death and others to banishment, and*

Při zkoumání Liviových popisů vlády krále Tarquinia Superba je třeba brát v potaz skutečnost, že Tarquinius byl Římany v pozdějších historických záznamech (jako je právě i Liviovo dílo) až démonizován, jelikož právě jeho zločiny byla obhajována vzpoura proti němu, která byla zároveň vzpourou proti státnímu zřízení, a tedy i proti *mores maiorum* a *pax deorum*. Něco takového by samozřejmě za běžných okolností bylo nepřípustné, avšak dle vnímání Římanů byl Tarquinius natolik špatný a natolik zneužíval svého postavení, že se tím příčil *mores maiorum* a *pax deorum*, takže vzbouřenci jeho svržením vlastně napravovali tuto špatnost a konali tím v souladu s vůlí bohů. Vzhledem k tomu, že Dionýsiův popis Tarquiniovy vlády je dosti podobný, lze předpokládat, že přinejmenším částečně je tento popis pravdivý. Nicméně bez ohledu na to, zda byl Tarquinius Superbus skutečně tak špatným vládcem, jak jej líčí Livius a Dionýsios, nebo zda za účelem legitimizace vzpoury proti němu docházelo ke zveličování nekalostí během jeho vlády, jsou pro nás uvedené texty zajímavé z trestněprávního hlediska, jelikož popisují tresty, které za spáchané zločiny Tarquinius udílel, tedy trest smrti, s nímž jsme se mohli setkat už za vlády dřívějších králů, ale rovněž i trest vyhnanství (s vyhnanstvím jsme se setkali již v případě královraždy spáchané syny Anka Marcia, avšak ti odešli do vyhnanství dobrovolně, zatímco zde se již hovoří o vyhnanství coby uděleném trestu) či zabavení majetku. Z procesněprávního hlediska je pak významná informace o existenci poradních sborů v případě zločinů, za něž byl udílen hrdelní trest. Ohledně těchto poradních sborů bohužel nemáme podrobnější záznamy, než je tento, avšak vzhledem k tomu, že speciálně zřizované magistratury (jako *duumviri perduellionis*) byly Liviem výslovně jmenovány, je pravděpodobné, že se nejednalo o další typ rané magistratury, nýbrž spíše o další funkci některého z již existujících seskupení římských občanů. Je velmi nepravděpodobné, že by tuto „poradní funkci" zastávalo kurijní shromáždění, a to zejména z praktického hlediska, jelikož by nebylo účelné a ani možné svolávat jej kvůli každému zločinu, jeho role v římské společnosti navíc byla odlišná. A rovněž by taková poradní

seizing the property of both the slain and the exiled, he assigned some small part to the accusers but retained the largest part for himself. The result was therefore bound to be that many influential men, knowing the motives underlying the plots against them, voluntarily, before they could be convicted of the charges brought against them, left the city to the tyrant, and the number of these was much greater than of the others."

funkce byla v rozporu s postavením *comitia curiata* jakožto „odvolacího“ orgánu v případě souzení zločinu proti královské svrchovanosti, jak bylo stanoveno královským zákonem v rámci procesu s Publiem Horatiem. Pravděpodobnější tedy je, že funkci poradních sborů ve věci souzení hrdelních zločinů tvořili *patres*, o nichž Livius již v popisu vlády Romula hovoří jako o poradním sboru pro oporu moci krále.

Shrnutí kapitoly Počátky vývoje trestněprávní úpravy v době královské

Shrneme-li obsah této kapitoly, můžeme konstatovat, že římské právo trestní lze vysledovat již do doby samotného legendárního založení města Řím, přičemž Římané položení základu jejich trestněprávního systémů přisuzují již samotnému Romulovi (na čemž se ve svých dílech shodují jak Livius, tak i Dionýsios), a to zejména v podobě ustanovení funkce dvanácti liktorů, kteří ztělesňovali pravomoc krále odsuzovat a vykonávat tresty nad zločinci, konkrétně (v případě liktorů) tresty bičování a hrdelní tresty. Z doby prapočátků existence Říma díky Dionýsiovi rovněž víme, že již Romulem měl být vynesen trest zákazu poskytnutí vody a ohně.

Jak z popisu položení základů římského práva trestního za doby vlády krále Romula, tak i z popisu vývoje římského práva trestního za vlády dalších římských králů je patrné, že římské trestní právo úzce souviselo s římským náboženským kultem, ba dokonce tyto oblasti měly značný přesah, což dle mínění autora této práce mohlo být způsobeno zejména tím, že trestní právo v počátcích svého vývoje sloužilo zejména k trestání těch činů, které římská společnost vnímala jako největší hrozbu pro svoji další existenci, jako například *parricidium*, *perduellio* nebo *terminum movere*.[30] A zcela logicky zájmy chráněné trestním právem tedy představovaly ty vůbec nejdůležitější zájmy Říma jako takového, tedy jim nově vzniklá římská společnost přisuzovala značný náboženský význam (jednalo-li se tedy o jednání, které mělo potenciál značně poškodit či dokonce zničit celý Řím, čehož je typickým příkladem zrada, pak bylo z pohledu rané římské společnosti samozřejmé, že takový čin, byl-li spáchán některým z římských občanů, rozzlobil jejich božstva). S tím úzce souvisí i postavení římského krále, který nejenže zosobňoval absolutní světskou moc, nýbrž byl i hlavou náboženského kultu, *pontifikem maximem*. Pokud tedy římský král soudil a trestal pachatele zločinů, jednalo se de facto o trestní proces jak z pohledu světského práva, kdy cílem bylo znemožnit další páchání daného zločinu ze strany jeho pachatele, potrestání daného pachatele, ale i odstrašení dalších osob od opakování daného zločinu, tak i

[30] BERGER, A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Clark, New Jersey, The Lawbook Exchange Ltd., 2004, s. 687, ISBN: 978-1-58477-142-5

z pohledu náboženství, kdy cílem bylo usmířit bohy rozhněvané porušením náboženských pravidel i *mores maiorum*. Náboženská pravidla i *mores maiorum*, tedy základní zvykové právo nezbytné pro řádné fungování Říma, tedy požívaly rozsáhlé ochrany z pohledu římského trestního práva hmotného. Samotný dodnes používaný pojem sankce má velmi pravděpodobně původ právě v době královské – toto slovo, které znamená trest za porušení náboženského pravidla či *mores maiorum*, je odvozeninou od latinského *sanctio*, které je odvozeno od slov *sanctus, sacer* a *sacratio*, tedy pojmů souvisejících s římským náboženským kultem.[31] A zůstaneme-li u náboženského kultu, nelze nevzpomenout zřízení funkce pontifiků, kteří, jak uvádí Livius, působili jako soudci v náboženských záležitostech, měli pravomoc udílet a vykonávat tresty za provinění proti náboženským pravidlům, a také Vestálky, jejichž funkce byla zřízena za vlády Numy Pompilia a které jsou z pohledu náboženských zločinů významné zejména specifickým druhem trestu za nejzávažnější prohřešky proti náboženským pravidlům a zákazům – pohřbením zaživa.

Doba královská však byla pro vývoj římského práva trestního významná nejen z hmotněprávního hlediska, ale zejména z procesněprávního. Rovněž již v samotných počátcích existence Říma, za králů Romula a Numy Pompilia, byla, alespoň podle Livia a Dionýsia, stanovována základní procesní pravidla, jako bylo určení soudních dnů (což rovněž úzce souviselo s římským náboženským kultem, jelikož v určitých dnech se soudy konat nesměly právě z náboženských důvodů) či zapojení dalších osob do trestního procesu, kdy již Romulus údajně souzení některých zločinů delegoval na senátory, nad jejichž rozhodováním pouze dohlížel. Toto zapojování dalších osob do trestního procesu se pak dále prohloubilo a zoficializovalo během vlády krále Tulla Hostilia při procesu s Publiem Horatiem, v rámci kterého král, který nechtěl odsoudit a nechat popravit lidem oblíbeného válečného hrdinu Horatia, nechal zřídit novou magistraturu, *duumviri perduellionis*, kteří měli vést proces s Horatiem. Ještě významnější je proces s Publiem Horatiem zavedením možnosti obrátit se na lid k posouzení rozhodnutí

[31] STRACHAN-DAVIDSON, J.L., *Problems of the roman criminal law*, vol. I, Oxford – Clarendon press, 1912, s. 3, ISBN: 978-1-330-03666-2

duumviri perduellionis, což je de facto zárodek pozdějšího *ius provocationis*, zcela klíčového procesního institutu římského trestního práva.

Za vlády následujících králů, Lucia Tarquinia Prisca, Servia Tullia a Lucia Tarquinia Superba, se objevuje jednak trest vyhnanství, ale zejména možnost pachatele zločinu ještě před svým odsouzením dobrovolně odejít do vyhnanství a tím proces ukončit. I toto je jeden z klíčových institutů římského trestního práva, který byl následně v dobách římské republiky hojně využíván (byť zdaleka ne ve všech případech bylo toto pravidlo dodržováno, jak se dočteme v následující kapitole této práce).

Pro lepší systemizaci informací o římském trestním procesu v době královské je třeba dále uvést následující doplňující informace: na základě záznamů Livia a Dionýsia je velmi pravděpodobné, že trestní proces v době královské neměl žádné konkrétní pojmenování, jednalo se zkrátka o soudní procesy s pachateli zločinů. Z dochovaných záznamů nicméně lze poměrně přesně specifikovat, jak, alespoň ke konci doby královské, kdy již na základě proběhlých trestních procesů došlo alespoň k částečné standardizaci trestního procesu, takový trestní proces v době královské vlastně probíhal. Žalobu mohl podat jakýkoli římský občan na kteréhokoli římského občana (jak uvádí například Livius v případě procesů s odpůrci Lucia Tarquinia Superba, kteří byli obviňováni ze strany jeho přívržence), přičemž samotné podání žaloby a obstarání a předložení důkazů měl v naprosté většině případů v rukou žalobce, tedy případné odsouzení žalovaného zpravidla záleželo zejména na tom, kolik úsilí žalobce žalobě a obstarání důkazů věnoval a jaké k tomu měl k dispozici zdroje. Výjimkou z tohoto pravidla byl zločin proti královské svrchovanosti, u níž se můžeme setkat s vyšetřováním konaným k tomu zřízenou magistraturou, *duumviri perduellionis*. Jak již autor uvádí výše, římské trestní právo v době královské do značné míry splývalo s římským náboženstvím a trestní proces a potrestání viníka mělo nejen právní a společenskou, ale i náboženskou funkci. Z tohoto pohledu je tedy zcela logické, že soudní pravomoc měl římský král, který byl zároveň hlavní římská náboženská autorita, *pontifex maximus*.

Při sumarizaci vývoje římského trestního v práva době královské nelze vynechat ani tresty za jednotlivé zločiny. V prvé řadě je nutno uvést, že římský

trestní proces v tomto ohledu rozhodně nebyl spravedlivý v tom smyslu, že by pachatelé vždy za stejný čin dostali stejný trest, a rovněž k jednotlivým zločinům zpravidla nebyly přiřazeny konkrétní tresty, k určování trestu docházelo vždy individuálně v každém trestním procesu (byl-li obviněný odsouzen). Obecně platilo, že v případě spáchání méně závažných prohřešků (tzv. *scelus expiabile*) mohl pachatel bohy utišit tím, že jim nabídl oběť (*piacula*), přičemž charakter a hodnota oběti nutná k utišení božího hněvu byla určena pontifiky, nejčastěji se jednalo o dobytek či peněžité dary, rovněž mohli být bohové utišeni i vystavěním svatyně.[32] Pokud ale došlo k zásadnímu porušení *pax deorum* (tzv. *scelus inexpiabile*), pouhé obětování bohům v takových případech již zpravidla (nikoli vždy – vzpomeňme výše uvedený soud s Publiem Horatiem) nebylo dostatečné a boží hněv mohl být utišen pouze potrestáním daného pachatele, přičemž tresty lze rozdělit do dvou různých skupin. Za zničení či odnesení hraničních kamenů či za křivé svědectví nebo obvinění byl zpravidla používán trest v podobě *sacratio capitis*, tedy trest, při němž byla nad odsouzeným vynesena formule *sacer esto*, čímž byl odsouzenec vyňat z ochrany římských bohů (tedy již nepožíval žádné jejich ochrany a kdokoli jej mohl na potkání zabít, aniž by rozhněval bohy vraždou) a poté byl vyhnán z Říma. Společně se *sacratio capitis* bylo provedeno též *sacratio bonorum*, tedy zabavení majetku odsouzeného, který připadl chrámu boha, proti němuž se odsouzenec provinil, nebo, zejména v pozdějších dobách, státu.[33] *Sacratio capitis* pro odsouzeného tedy *de facto* znamenalo *capitis deminutio media*.

V případě zločinů, které byly tehdejší římskou společností vnímány jak z náboženského, tak i ze společenského pohledu jako ty nejvíce škodlivé, například zrady či otcovraždy, nebylo *sacratio capitis* přiměřeným trestem, jelikož by takový trest neměl dostatečný potenciál zabránit opakování či dalšímu páchání zločinů vůči Římu ze strany daného provinilce, ani by neměl dostatečný odstrašující příklad pro zbytek římské společnosti. Za tyto zločiny tedy hrozilo *deo necari*, usmrcení

[32] GREENIDGE, A.H.J., *The legal procedure of Cicero´s time*. Oxford – Clarendon press, 1901, s. 299, ISBN: 9781616194734

[33] BERGER, A., *Encyclopedic dictionary of Roman law*. vol. 43, part 2, New Jersey – The Lawbook Exchange, 2004, s. 687, ISBN: 978-1-58477-142-5

odsouzence, kterým měli být bohové usmířeni. Provedení hrdelního trestu se již v době královské liší podle konkrétního zločinu i podle doby spáchání zločinu, resp. jeho souzení.[34]

V římském trestním procesu se již v době královské můžeme setkat s jakýmsi předchůdcem dnešního trestněprávního institutu nepříčetnosti. Spáchal-li provinilec *scelus inexpiabile*, avšak slovy dnešního trestního práva nemohl při tom plně ovládat své jednání, mohl být potrestán jako by spáchal pouhý *scelus expiabile.* Naproti tomu spáchal-li zločin při plném vědomí toho, co páchá (*prudens*), nebyla taková změna klasifikace trestného činu možná a obviněný byl buďto osvobozen nebo odsouzen.[35]

[34] GREENIDGE, A.H.J., *The legal procedure of Cicero´s time*. Oxford – Clarendon press, 1901, s. 300, ISBN: 9781616194734

[35] GREENIDGE, A.H.J., *The legal procedure of Cicero´s time*, Oxford – Clarendon press, 1901, s. 300, ISBN: 9781616194734

III. Vývoj trestněprávní úpravy v dobách římské republiky

III.I. Vznik římské republiky, období rané republiky a *lex duodecim tabularum*

Svržení krále Tarquinia Superba a přerod království v republiku muselo nutně znamenat i významnou změnu v oblasti trestního práva, a to zejména trestního práva procesního. Jak je již uvedeno v předchozí kapitole, římský král zastával funkci nejvyšší římské světské i náboženské autority, v oblasti trestního procesu disponoval v podstatě neomezenými pravomocemi a představoval ve vztahu k naprosté většině zločinů jediného soudce v celé římské společnosti (s výjimkou *duumviri perduellionis*).

Tuto roli nově převzali konsulové, tedy jediní magistráti, kteří uvnitř *pomeria* disponovali *imperiem*:

„Počátek svobody bys mohl počítat od té doby spíše proto, že zastávání konsulského úřadu bylo omezeno na dobu jednoho roku, než proto, že by se snad bylo z pravomoci, příslušející dříve králům, něco ubralo; všechna práva králů, všechny jejich odznaky konsulové podrželi. Bylo pouze zabráněno tomu, aby snad nevznikaly dvojnásobné obavy z konsulů, kdyby oba současně vystupovali na veřejnost se svazky prutů se sekyrami jakožto odznaky svrchované moci; proto se podle určitých pravidel v jejich užívání střídali.“[36]

Jak je tedy vidno z výše uvedeného textu, konsulové přejali beze zbytku královské pravomoci v trestním procesu, jakož i královský odznak svrchované moci, tedy dvanáct liktorů s pruty a sekyrami, kteří symbolizovali právě neomezenou pravomoc rozhodovat o životě a smrti římských občanů. Faktickou změnou oproti době královské tedy bylo pouze zvýšení počtu soudců z jednoho krále na dva konsuly a omezení funkčního období konsula na jeden rok, čímž by případné zneužívání práva ze strany konsula bylo alespoň omezeno alespoň

[36] Liv. II.1 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 123, ISBN: 25-083-71)

maximální dílkou výkonu jeho funkce. Náboženské pravomoci krále přejal primárně *pontifex maximus*, některé náboženské úkony vykonával namísto krále *rex sacrorum*.

Velmi záhy po svržení krále a vzniku republiky došlo k pokusu o další převrat s cílem návratu královského zřízení. Tento pokus o převrat byl zosnován vyhnaným králem Tarquiniem Superbem, který vyslal do Říma své přívržence, kteří v Římě konali podvratnou činnost a do spiknutí zapojili i členy předních římských rodin:

„Poslové však se mezitím horlivě starali o něco jiného. Na veřejnosti vymáhali nazpět královské statky, potají kuli plány na obnovu království. Předstírali, že chtějí získat příznivce pro to, co bylo jen naoko předmětem jednání se senátem, ale ve skutečnosti si prověřují smýšlení urozených mladíků. Těm pak, u nichž se jejich řeč setkala s plným porozuměním, odevzdají listy Tarquiniovců a dohovoří se s nimi, jak by bylo možno za noci tajně vpustit příslušníky královské rodiny do Říma. (…) Ve skutečnosti však celou tu dobu stráví poradami se spiklenci. Naléhavě od nich požadují, aby jim dali pro Tarquiniovce písemná sdělení: jak jinak prý mají tito uvěřit, že jim vyslanci nepřinášejí jen liché a nezaručené zvěsti o tak odvážném záměru? Avšak tyto přípisy, které byly poslům svěřeny jako záruka věrohodnosti, staly se usvědčujícími důkazy.“[37]

Spiknutí bylo záhy odhaleno a jeho účastníci byli souzeni:

„K zatčení vyslanců a spiklenců se konsulové vydali z domu bez zbytečného poplachu a pikle úplně potlačili. Především se ovšem postarali o tom, aby přitom nepřišly písemné doklady vniveč. Zrádci byli ihned uvrženi do vězení; pokud se týkalo vyslanců, konsulové poněkud zaváhali. Ačkoli bylo očividné, že se dopustili něčeho, co je usvědčuje z nepřátelství ke státu, ohled na přirozené právo rozhodl v jejich prospěch.“[38]

---

[37] Liv. II.3 a 4 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 127 – 128, ISBN: 25-083-71)

[38] Liv. II.4 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 129, ISBN: 25-083-71)

Na základě tohoto úryvku tedy můžeme dovozovat, že vyslanci na základě římského chápání přirozeného práva nepodléhali římskému trestnímu systému, a to i přes skutečnost, že byli přistiženi při činu, který byl v případě římských občanů považován za velezradu.

„Když si lid rozebral vše, co patřilo královské rodině, byli souzeni zrádci a vykonána jejich poprava. Ta budila tím větší pozornost, že úřad konsula ukládal v tomto případě otci povinnost dát potrestat vlastní syny a že osud určil dohlížejícím nad popravou toho, kdo měl být toho divadla ušetřen. Stáli tam mladí muži z předních rodů; avšak od ostatních odsouzenců, jako od neznámých osob, se zraky všech obracely na syny konsulovy. A lidem nebylo ani tak líto jejich trestu jako zločinu, pro který si trest zasloužili – že se vůbec odhodlali zrovna v tom roce, kdy vlast byla osvobozena, zradit jejího osvoboditele, svého vlastního otce, konsulskou hodnost, jejíž vznik je spojen s rodem Iuniů, senát, lid, vůbec vše, co patří bohům i lidem římským, někdejšímu zpupnému králi, v době současné vyhoštěnci a lítému nepříteli.
Konsulové došli ke svým křeslům a poslali liktory, aby vykonali popravu. Ti obnažili mladíky, zmrskali je pruty a sťali sekyrou. (…) Aby pak na obě strany byl dán výrazný příklad k zamezení podobných zločinů, byla přiměřeně k trestu viníků vyplacena otroku, který spiknutí odhalil, odměna ze státní pokladny a daná svoboda i právo občanské.“[39]

Za zradu Říma tedy byl udělen trest smrti, což není nikterak překvapivé. Co je z hlediska vývoje trestního práva zajímavější je skutečnost, že do procesu se zrádci nebyli nikterak zapojeni (resp. Livius se o tom nezmiňuje) *duumviri perduellionis*, tedy magistratura vytvořená právě pro souzení zrádců. Rovněž z tohoto textu můžeme dovozovat i to, že královský zákon Tulla Hostilia upravující soudní procesy se zrádci, na základě kterého bylo zrádcům umožněno obrátit se na kurijní shromáždění, v tomto případě nebyl uplatněn, tedy buďto byl v rámci státního převratu zrušen, nebo nebyl uplatněn z důvodu mimořádné situace – římská republika byla v té době čerstvě existujícím státním útvarem, který ještě po společenské ani státní stránce plně nefungoval. Rovněž je z pohledu

[39] Liv. II.5 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 129 - 130, ISBN: 25-083-71)

trestněprávního vývoje důležitá informace (vůbec první tohoto typu) o odměně pro otroka, který spiknutí odhalil, a to jak ve finanční podobě, tak zejména v podobě udělení svobody a římského občanství.

Dionýsius k výše citovanému procesu doplňuje ještě další podstatnou informaci, a to o rozporu mezi konsuly ohledně potrestání zrádců:

„A když se Brutus postavil dokonce i proti spravedlivému trestu, který navrhoval, a nebyl ochoten ani odložit soudy s obviněnými (což byla poslední žádost jeho kolegy), ale vyhrožoval a přísahal, že je všechny ještě toho dne zabije, Collatinus, zoufalý z toho, že mu nebylo vyhověno v ničem z toho, oč žádal, zvolal: "Inu, protože jsi tvrdý a nepřístupný, já, který mám stejnou autoritu jako ty, osvobozuji tyto mladíky." A Brutus podrážděně odpověděl: "Ne, dokud jsem naživu, Collatine, neosvobodíš ty, kteří jsou zrádci své země. Ne, ty také budeš potrestán odpovídajícím způsobem, a to hned vzápětí."“[40]

Tento spor mezi konsuly byl z hlediska probíhajícího trestního procesu patovou situací, jelikož oba měli stejnou pravomoc rozhodnout o osudu obviněných. Brutus proto svolal lidové shromáždění, na němž konsulové přednesli své řeči a poté, co Collatinus viděl, že lid je na straně Bruta, nechal se jím přesvědčit, aby se vzdal své funkce konsula a dobrovolně odešel do vyhnanství (za což byl Brutem i lidem odměněn).

Výše uvedený proces se zrádci republiky měl nicméně další, ještě významnější dopady na vývoj římského práva trestního, než které přímo vyplývají z Liviova a Dionýsiova popisu. Nedlouho po jeho uskutečnění, v roce 508 př. n. l., totiž konsul Publius Valerius Publicola navrhl zákony, které měly konsulskou moc,

---

[40] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol III.* Harvard University Press, 1940, s. 30, ISBN: 9780674993945

„*And when Brutus opposed even the equitable punishment that he suggested and was unwilling even to put off the trials of the accused (for this was the last request his colleague made), but threatened and swore he would put them all to death that very day, Collatinus, distressed at obtaining naught that he was asking, exclaimed: "Well then, since you are boorish and harsh, I, who possess the same authority as you, set the lads free." And Brutus, exasperated, replied: "Not while I am alive, Collatinus, shall you be able to free those who are traitors to their country. Nay, but you too shall pay the fitting penalty, and that right soon."*“

včetně právě moci v oblasti trestního práva, výrazně omezovat. *Lex Valeria de provocatione*, jíž byla zakotvena prvotní forma *ius provocationis*,[41] tedy práva provokace, jež měl římský občan, o jehož životě bylo rozhodnuto magistrátem a které umožňovalo římskému občanu obrátit se na centurijní shromáždění, které rozhodlo o jeho vině či nevině (tedy potvrdilo či zrušilo rozhodnutí magistráta; nešlo tedy o odvolání se ve smyslu dnešního trestního práva, jelikož rozhodnutí magistráta nebylo soudním rozhodnutím, z pohledu dnešního práva je tedy *ius provocationis* nejpodobnější odvolání se ve správním řízení):

„Nadevše byl lidem uvítán zákon o odvolání proti úředníkům k národu a dále zákon, podle něhož bude proklet a statky i hrdlem propadne, kdo by zamýšlel chopit se královské vlády.“[42]

Jak k tomu píše též Cicero:

„První zákonem přijatým centurijním shromážděním bylo dáno, že žádný magistrát nemůže římského občana popravit či tělesně potrestat, užije-li *ius provocationis*.“[43]

Pomponius ke vzniku *ius provocationis* uvádí následující:

„Po vyhnání králů byli ustanoveni dva konsulové a bylo zákonem nařízeno, aby měli nejvyšší pravomoc. Jméno mají podle toho, že se nejvíce starají o stát. Přece jen však bylo zákonem nařízeno, aby si nenárokovali veškerou královskou moc, že je možné obrátit se proti nim na lidové shromáždění a že nemohou potrestat římského občana bez souhlasu lidu. Zůstalo jim pouze to, že mohli nařídit, aby byl někdo uvržen do veřejného vězení.“ [44]

---

[41] SMITH, W., *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London – John Murray, 1875, s. 700, ISBN: 978-0656815678

[42] Liv. II.8 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 134, ISBN: 25-083-71)

[43] Cic. *de Rep*., II.3.53.: *Legem ad populum tulit eam quae centuriatis comitiis prima lata est, ne quis magistratus civem Romanum adversus provocationem necaret neve verberaret*.

[44] Dig. 1.2.2.16 (Pomp. 1.s. enchir.): *Exactis deinde regibus consules constituti sunt duo: penes quos summum ius uti esset, lege rogatum est: dicti sunt ab eo, quod plurimum rei publicae*

Od roku 508 př. n. l. tedy v Římě platilo *provocationes omnium rerum*, nicméně s určitými omezeními. Především rozhodně nebylo možné použít *ius provocationis* proti jakémukoli rozhodnutí magistráta, nýbrž pouze proti rozhodnutí o popravě či zbičování římského občana, alespoň tedy zpočátku, jelikož seznam rozhodnutí, proti nimž bylo možné *ius provocationis* užít, poměrně rychle narůstal a již v polovině pátého století př. n. l. bylo na základě *lex Aeternia Terpeia* a *lex Menenia Sestia* možné právo provokace užít i proti peněžitým trestům vyšším než 3020 assů.[45] Dále bylo možné obrátit se na lidové shromáždění pouze v případě rozhodnutí magistráta, který měl *imperium domi*, které bylo omezeno *pomeriem*, později bylo rozšířeno na míli od městských hradeb Říma. Magistratus s *imperiem militiae*, které platilo kdekoli mimo Řím, nebyl ve věci udílení trestů a jejich výkonu ničím omezen a *ius provocationis* proti jeho rozhodnutí užít nešlo, jednalo se tedy o neomezené *coerticio*.[46] A stejně tak nebylo možné obrátit se na lidové shromáždění v případě rozhodnutí mimořádných magistratur, tedy zejména diktátora („Když byl poprvé zvolen diktátor a lidé uviděli nést před ním sekyry, zmocnil se jich náramný strach, takže začali více dbát na poslušnost. Za diktátora totiž neexistovalo dovolání pomoci u někoho druhého ani odvolání k národu jako za konsulů, kteří měli oba stejnou pravomoc, zkrátka nikde nebyl žádný ochranný prostředek než dodržování poslušnosti“[47]), ale rovněž i *duumviri perduellionis*, které jmenovali a na něž přenášeli konsulové své soudní pravomoci v procesech se

---

consulerent. qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum est, ut ab eis provocatio esset neve possent in caput civis romani animadvertere iniussu populi: solum relictum est illis, ut coercere possent et in vincula publica duci iuberent. (překlad: BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., VAŇKOVÁ, J., *Digesta seu Pandectae, tomus I, liber I – XV, fragmenta selecta / Digesta neboli Pandekty, svazek I, knihy I – XV, vybrané části*. Praha – Karolinum, 2015, s. 137, ISBN: 978-80-246-3063-2)

[45] KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M., *Římské právo, 1. vydání*, Praha, C. H. Beck, 1995, s. 325, ISBN: 80-7179-031-1

[46] STRACHAN-DAVIDSON, J.L., *Problems of the roman criminal law, vol. I*, Oxford, Clarendon press, 1912, s. 97, ISBN: 978-1-330-03666-2

[47] Liv. II.18 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 149, ISBN: 25-083-71)

zrádci. Dodnes není jasné, zda bylo *ius provocationis* možné užít i proti rozhodnutí ve věci náboženských zločinů (*crimen sacrilegii*). Někteří romanisté se přiklánějí k názoru, že to možné bylo,[48] ovšem z doby rané římské republiky nemáme záznam žádného takového procesu, a proto nelze přesvědčivě tento názor potvrdit ani vyvrátit. Z pozdějších staletí nicméně takovýto příklad máme, a to proces s Luciem Corneliem Dolabellou, který se v návaznosti na rozhodnutí pontifika obrátil k lidovému shromáždění, tedy využil svého *ius provocationis* (podrobněji popsáno v následující podkapitole).

Vzhledem k formálnosti takřka všech oficiálních procesů v římském právu, a to jak soukromém, tak i veřejném, není překvapivé, že i *ius provocationis* mělo pevně stanoveno svou formální úpravu, která však byla na standardy římského práva překvapivě jednoduchá. Občan ihned po vyslechnutí rozhodnutí magistráta musel pronést „*Provoco! Cives Romanus sum!*“, tedy „Obracím se (na lidové shromáždění – pozn. autora)! Jsem římským občanem!“.[49] Druhá část této formule, tedy prohlášení o tom, že osoba obracející se na lidové shromáždění je občanem Říma, byla velmi důležitá, jelikož, jak již autor této práce uvádí výše, *ius provocationis* mohl užít jen a pouze římský občan. Po pronesení tohoto prohlášení již *magistratus* nesměl vykonat trest vyplývající z jím vyřčeného rozhodnutí a věc byla dále projednána před centurijním shromážděním.

Zavedením *ius provocationis* nicméně vznikl i problém, který byl poprvé v praxi zaznamenán během lidových bouří proti dlužnímu otroctví:

„Appius Claudius, už svou povahou zatvrzelý a podnícený na jedné straně záští lidu, na druhé straně vychvalováním otců, prohlásil, že tolik bouří nebylo způsobeno zbídačenými poměry lidu, nýbrž jeho nekázní, zvůlí; lid si počíná spíše svévolně než rozhořčeně; a toto zlo prý se zrodilo hlavně z práva odvolat se k lidu. Konsulům ovšem pak zbývá jen právo pohrozit, nikoli skutečná moc, je-li povoleno odvolat se k těm, kteří jsou sami spoluviníky. Svou řeč zakončil slovy: Nuže tedy,

[48] např. prof. Emilio Costa (*Crimini e pene da Romolo a Giustiniano*, s. 60)

[49] KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M., *Římské právo, 1. vydání*. Praha – C. H. Beck, 1995, s. 324, ISBN: 80-7179-031-1

zvolme diktátora, od něhož neexistuje odvolání k lidu. A hned ztichne běsnění, kterým nyní všechno plane. Uvidíme, zda se pak někdo odváží vrážet do liktora, bude-li vědět, že právo nad jeho zády a životem má v rukou jediný člověk, jehož důstojnost urazil.“[50]

Jak právě z tohoto uvedeného příkladu vidíme, pokud byl pachatel zločinu v Římě dostatečně populární či pokud se jednalo o zločin v rámci politického boje, který jako v tomto případě zahrnoval široké vrstvy obyvatelstva, zavedením *ius provocationis* byla takovému pachateli v podstatě poskytnuta beztrestnost, jelikož vždy mohl užít *ius provocationis* a lidové shromáždění jej osvobodilo. Jediným protiopatřením v takové situaci pak byla volba diktátora, proti jehož rozhodnutím nebylo možné toto právo užít.

Konsulové v časech přijetí první z *leges Valeriae* byli jedinými představiteli státní moci uvnitř *pomoeria*, kteří mohli svým rozhodnutím usmrtit římského občana (pokud ten nevyužil *ius provocationis*). Tuto svou jedinečnost si však neudrželi dlouho, jelikož v roce 494 př. n. l. byli ustanoveni první *tribuni plebis*:

„A tehdy začalo jednání o smíru mezi lidem a *patres*. Dohodli se na podmínkách, že lid bude mít své vlastní nedotknutelné úředníky, kteří budou mít právo přispět mu na pomoc proti konsulům, a že nikomu z patricijů nebude možno tohoto úřadu dosáhnout. Byli zvoleni dva tribuni lidu, Gaius Licinius a Lucius Albinus. Ti si vyvolili ještě tři kolegy, mezi nimi i Sicinia, původce návrhu na vystěhování lidu. Kdo byli druzí dva, o tom není shody. Někteří spisovatelé uvádějí, že na *Mons Sacra* byli zvoleni pouze dva tribuni a tam že byl také vyhlášen zákon o nedotknutelnosti.“[51]

Tribuni lidu mohli prostřednictvím *ius intercessionis* vetovat jakékoli rozhodnutí jiného magistráta, tedy i rozhodnutí konsula o potrestání římského občana za spáchání zločinu, tedy představovali jakousi alternativu plebejů k *ius*

[50] Liv. II.25 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 160, ISBN: 25-083-71))

[51] Liv. II.33 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 171 – 172, ISBN: 25-083-71))

provocationis. Rovněž však díky zákonu o nedotknutelnosti tribunů lidu získali právo na místě usmrtit toho, kdo by jim bránil ve výkonu funkce či je jakkoli napadl:

„Ale Brutus svolal plebeje a poradil jim, aby učinili tento úřad posvátným a nedotknutelným a zajistili jeho bezpečnost jak zákonem, tak přísahou. To bylo všemi schváleno a on a jeho kolegové vypracovali zákon, který zní: „Ať nikdo nenutí tribuna lidu, aby činil něco proti své vůli, jako by to byl obyčejný člověk; nikdo jej nesmí zbičovat ani jinému nařídit, aby jej zbičoval, a nikdo jej nesmí zabít ani nařídit jinému, aby jej zabil. Pokud někdo spáchá takový zakázaný čin, nechť je proklet a nechť jeho majetek propadne bohyni Ceres; a pokud kdokoli zabije toho, kdo takový zakázaný čin spáchal, nechť není vinen vraždou abije toho, kdo se něčeho z těchto věcí dopustil, ať je bez vraždy.“ A s tím cílem, aby lid v budoucnu nemohl tento zákon odvolat, ale aby zůstal navždy nezměněn, bylo nařízeno, aby všichni Římané slavnostně přísahali nad obětinami bohům, že budou zákon navždy dodržovat oni i jejich potomstvo; a k přísaze byla přidána modlitba, aby nebeští bohové a bohové podsvětí byli nakloněni těm, kteří zákon budou ctít, a aby nelibost bohů dpadla na ty, kteří zákon poruší, jelikož tím spáchají největší svatokrádež. Z toho mezi Římany vznikl zvyk považovat osoby tribunů lidu za posvátné a tento zvyk trvá dodnes.“[52]

---

[52] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol IV*. Harvard University Press, 1940, s. 122 – 123, ISBN: 9780674994010

„*But Brutus, calling the plebeians together, advised them to render this magistracy sacred and inviolable, insuring its security by both a law and an oath. This was approved of by all, and a law was drawn up by him and his colleagues, as follows: "Let no one compel a tribune of the people, as if he were an ordinary person, to do anything against his will; let no one whip him or order another to whip him; and let no one kill him or order another to kill him. If anybody shall do any one of these things that are forbidden, let him be accursed and let his goods be consecrated to Ceres; and if anybody shall kill one who has done any of these things, let him be guiltless of murder." And to the end that the people might not even in future be at liberty to repeal this law, but that it might forever remain unalterable, it was ordained that all the Romans should solemnly swear over the sacrificial victims to observe it for all time, both they and their posterity; and a prayer was added to the oath that the heavenly gods and the divinities of the lower world might be propitious to those who observed it, and that the displeasure of the gods and divinities might be visited upon those who violated it, as being guilty of the greatest sacrilege. From this the custom arose among the Romans*

Tribuni lidu tedy měli v římské společnosti posvátné postavení a útok na ně měl i náboženský rozměr, kromě propadnutí životem se na pachatele hledělo, jako by spáchal největší svatokrádež. Toto potvrzuje i Livius:

„Obzvláštní strach napadl tribuny, když si připomněli tou smrtí svého spolutribuna, že jim zákony o nedotknutelnosti tribunů neposkytují žádnou pomoc, i když jsou zakončeny prokletím provinilců, kteří by tribunům ublížili.“[53]

Tribuni lidu sice měli zákonem zajištěno posvátné postavení, na něž nikdo nesměl útočit, avšak patricijové v rámci politických šarvátek s plebeji (nyní zastoupenými tribuny lidu) brzy přišli s prostředkem, jak moc nově vzniklé magistratury fakticky omezit – když konsulové svolali lid na Fórum, nedovolili tribunům lidu promluvit k lidu s odkazem na to, že lid byl svolán konsuly, nikoli tribuny lidu. Z toho důvodu tribuni lidu reagovali navržením zákona, který jejich postavení dále objasňoval a posiloval:

„Zákon zněl takto: „Když tribun sděluje své mínění lidu, ať nikdo proti tomu neprotestuje ani jej nepřerušuje. Pokud někdo jedná v rozporu s tímto pravidlem, ať, je-li to požadováno, dá tribunům záruky na zaplacení pokuty, kterou na něj uvalí. Odmítne-li dát požadovanou záruku, ať je potrestán smrtí a jeho majetek je zabaven a soudy s těmi, kdo proti těmto pokutám protestují, nechť proběhnou před lidem. Poté, co tribunové nechali tento zákon schválit, shromáždění rozpustili; a lidé odcházeli plni radosti a velmi vděční Brutovi, na kterého pohlíželi jako na autora zákona.“[54]

---

of regarding the persons of the tribunes of the people as sacrosanct, which custom continues to this day.“

[53] Liv. II.54 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 205, ISBN: 25-083-71))

[54] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol IV.* Harvard University Press, 1940, s. 122 – 123, ISBN: 9780674994010

„*The law was as follows: "When a tribune is delivering his opinion to the people, let no one say anything in opposition or interrupt him. If anyone shall act contrary to this, let him, if required, give sureties to the tribunes for the payment of the fine they shall impose upon him. If he refuses to give any surety, let him be punished with death and his goods be confiscated. And let the trials of those who protest against these fines take place before the people." After the tribunes had caused this law*

Smrtí tedy nebylo trestáno samotné přerušení tribuna lidu, nýbrž odmítnutí složit záruku na pokutu, kterou mu za takové přerušení tribun lidu mohl vyměřit. Z procesního hlediska je zajímavé, že odsoudit k smrti a zabavení majetku podle zákona nemohli samotní tribunové lidu, nýbrž měl proběhnout soud před lidem, čímž je velmi pravděpodobně míněno *consilia plebis tributa*.

Vůbec prvním záznamem o trestním procesu řízeném tribuny lidu je soud s Marciem Coriolanem, senátorem, který byl velkým odpůrcem tributské moci a v rámci svého politického tažení proti institutu tribuna lidu vyhrožoval plebejům hladem a vyzýval je k opětovnému opuštění Říma, pokud nesvolí se zrušením čerstvě zavedené funkce tribuna lidu. To málem vyústilo v opětovné propuknutí nepokojů, avšak tribuni lidu včas zasáhli a Marcia Coriolana se rozhodli soudit:

„A když Coriolanus vycházel z radnice, byli by se na něho plebejové sesypali, kdyby ho tribuni lidu v pravý čas nepohnali před soud a neurčili mu den soudu. Tím se rozvášněný dav upokojil: uvědomili si, že se tak každý z nich stal soudcem, pánem nad životem a smrtí úhlavního nepřítele.
Marcius zpočátku přijímal pohrůžky tribunů pohrdavě; tvrdil, že tribunskému úřadu bylo dáno právo poskytovat pomoc, nikoli trestat, a tribunové jsou zařízením pro lid, ne pro senát. To však vyvolalo v lidu tak velké pohoršení, že se otcové mohli z toho dostat jen obětováním toho jednoho. Ale přestože jej lid nenáviděl, hleděli tomu zabránit a využívali k tomu jak jednotlivě svých vlastních prostředků, tak i vlivu celého stavu senátorského. Nejprve se pokoušeli, zda by nemohli překazit žalobu tím, že rozestaví své chráněnce, aby zastrašovali jednotlivce od spolčování a porad. Potom společně předstoupili před lid – všechny otce, co jich bylo, byl bys nazval obžalovanými – a prosili a dožadovali se, aby tomu jedinému občanu, jedinému senátoru už kvůli senátu udělili jako viníkovi milost, nechtějí-li ho osvobodit jako nevinného. Když se pak Coriolanus ve stanovený den na soud lidu nedostavil, trvala roztržka nadále. Byl tedy Coriolanus odsouzen v nepřítomnosti a odešel do vyhnanství k Volskům.“[55]

to be passed, they dismissed the assembly; and the people departed full of joy and very grateful to Brutus, whom they looked upon as the author of the law.“

[55] Liv. II.35 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 175, ISBN: 25-083-71))

Výše uvedený text je z pohledu popisu vývoje římského práva trestního významný zejména z hlediska procesního práva, a to hned z několika důvodů: V prvé řadě je v něm popsáno, jakým způsobem vznikla pravomoc tribunů lidu trestat zločince – podle Liviova popisu toto právo tribunů lidu nebylo jednoznačně dáno již v okamžiku vytvoření funkce tribuna lidu, nýbrž až právě v rámci procesu s Marciem Coriolanem pod hrozbou plebejské vzpoury bylo ze strany *patres* uznáno (oproti tomu tribuni lidu, jakož i plebejové samotní se zřejmě již před tímto procesem domnívali, že tribuni lidu právem trestat disponují, jinak by nemohli pohnat Marcia Coriolana před soud). Rovněž bylo dáno na jisto, že tribuni lidu nejsou magistraturou, která by mohla vykonávat svoji pravomoc pouze nad plebeji, nýbrž mohli soudit a trestat pachatele zločinů i řad *ordo senatorii*. Samotný udělený trest vyhnanství není v dané době již žádnou novinkou, nicméně zajímavé je odsouzení Coriolana v jeho nepřítomnosti (což nasvědčuje tomu, že se pouze nedostavil na soud, ale nerozhodl se před rozhodnutím odejít do vyhnanství dobrovolně, byť ani to by v římském trestním procesu nebylo úplně výjimečné). Tento závěr potvrzuje i Dionýsius z Halikarnássu:

„Výsledkem bylo, že celé Fórum bylo plné povyku a vřavy a ani sám Marcius, ani konsul ani nikdo jiný neměli na obvinění, odpověď, zdálo se jim tak neuvěřitelné a neočekávané. Když na jeho obranu nebylo řečeno nic dalšího, tribunové vyzvali kmeny, aby odevzdaly své hlasy, a jako trest v dané věci navrhli doživotní vyhnanství. Předpokládám, že to bylo způsobeno jejich obavou, že by nebyl odsouzen, pokud by byla trestem smrt. Poté, co všichni hlasovali a byly sečteny hlasy, bylo zjištěno, že rozdíl je nepatrný. Neboť z jednadvaceti kmenů, které tehdy existovaly a daly své hlasy, devět bylo pro zproštění Marcia viny; takže kdyby se na jeho stranu přidaly další dva kmeny, byl by v důsledku rovného rozdělení hlasů, jak předepisoval zákon, zproštěn viny.“[56]

[56] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol IV*. Harvard University Press, 1940, s. 339 - 340, ISBN: 9780674994010

„*As a result the whole Forum was full of clamour and tumult and neither Marcius himself nor the consul nor anyone else had any answer to make to the charge, so incredible and unexpected did it appear to them. When nothing further was said in his defence, the tribunes called upon the tribes to cast their votes, and fixed perpetual banishment as the penalty in the case. This, I suspect, was due to their fear that he could not be convicted if death were set as the penalty. After they had all voted*

Z trestního procesu s Marciem Coriolanem je rovněž nutné zabývat se senátory požadovaným udělením milosti viníkovi, nebude-li osvobozen jako nevinný. Z toho můžeme dovozovat, že trestní proces (přinejmenším ten před *consilia plebis tributa*, nicméně není důvod domnívat se, že by tomu tak nemělo být i v případě trestního procesu vedeného konsuly) mohl mít ve skutečnosti tři možné výsledky – osvobození obžalovaného jako nevinného, odsouzení viníka a určení jeho trestu nebo odsouzení viníka, avšak zároveň s udělením milosti, a tedy jeho nepotrestání.

Proti rozhodnutí tribuna lidu nebo proti rozhodnutí *consilia plebis tributa* jako kolektivního orgánu tribunů lidu nebylo možné *ius provocationis* užít. Toto je možné doložit kromě výše uvedeného procesu s Marciem Coriolanem, v němž není o využití *ius provocationis* zmínka, přičemž nedává smysl, aby obviněný Coriolanus nevyužil možnosti obrátit se na lidové shromáždění, pokud by jej měl k dispozici, například rozhodnutím tribunů lidu v procesu s Caesem Quinctiem, který při sporech mezi patricii a plebeji provázejících návrh *lex Terentilia* v roce 462 př. n. l., kterou měla být značně omezena moc konsulů, organizoval útoky na tribuny lidu, tedy na Řím jako takový, a dopouštěl se tak zrady:

„Za jeho vedení byli často tribunové zahnáni z fora, i lid byl rozprášen a obrácen na útěk. Kdo mu přišel pod ruku, odcházel ztlučen a svlečen, takže bylo dost zřejmo, že zákon je vyřízen, kdyby bylo dovoleno takto jednat. Když už ostatní tribunové byli skoro zdrceni, Aulus Verginius, ze sboru jediný, povolá Caesona před trestní soud.“[57]

Livius zde používá frázi „*Caesoni capitis diem dicit*“, tedy navrhl Caesona potrestat hrdelním trestem. Caeso nakonec odsouzen nebyl, jelikož dobrovolně zvolil vyhnanství ještě před samotným vynesením rozsudku. Nicméně Livius nám

and the votes were counted, the difference was found to be slight. For out of the twenty-one tribes that were then in existence and gave their votes Marcius had nine in favour of his acquittal; so that if two more tribes had joined his side, he would have been acquitted as the result of the equal division of the votes, as the law prescribed.“

[57] Liv. III.11 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 234 – 236, ISBN: 25-083-71))

i přesto poskytuje důkaz, že v tomto případě bylo rozhodnutí *consilium plebis tributa* konečné a *ius provocationis* nemohlo být Caesonem užito:

„Propuštěn z náměstí, hned příští noci odešel do vyhnanství k Tuskům. V den soudu, když byl omlouván, že změnil zemi v důsledku vyhnanství, Verginius si nicméně přál řídit soudní sněm; ale jeho spolutribunové jimž Caesonovi zastánci předložili odvolání, rozpustili shromáždění.“[58]

Livius shromáždění nazývá pojmem *consilium*, odkazující na *consilium plebis tributa*, což potvrzuje závěry ohledně nemožnosti užití *ius provocationis*, jelikož provokací se občan obracel zásadně na centurijní shromáždění, k čemuž v tomto případě nedošlo.

V procesu s Caesem se rovněž objevuje použití institutu kauce:

„Tribunové, jimž byla věc předložena, uplatní své právo pomoci vydáním zprostředkujícího rozhodnutí: zakážou ho vsadit do vězení. Prohlásí, že uznávají za vhodné, aby obžalovaný se dostavil k soudu, a že peněžitá záruka, kdyby se nedostavil, propadá ve prospěch lidu. Vznikly pochybnosti, jak veliká částka má být podle práva dána zárukou. Rozhodnutí o tom je přeneseno na senát. Obžalovaný Caeso byl zadržen venku na foru, dokud otcové nebyli dotázáni na radu. Ti uznali za vhodné, aby byli dáni rukojmí. Každému z rukojmích uložili povinnost zaručit se třemi tisíci asy. Kolik rukojmích má být dáno, to bylo ponecháno tribunům. Tribuni stanovili, že jich musí být deset. Tolika rukojmími žalobce Verginius právně zavázal obžalovaného Caesona, Caeso tak byl první, který dal rukojmí z příkazu obce. (…) Záruční peníze byly vymáhány neúprosně od jeho otce, takže musel rozprodat všechen svůj majetek a nějaký čas žil jako vyhnanec za Tiberem v jakési odlehlé chýši.“[59]

Podle Livia byl institut kauce v případě procesu s Caesonem využit vůbec poprvé. Z Liviova textu lze předpokládat, že tento institut fungoval tím způsobem,

---

[58] Liv. III.13 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 237 – 238, ISBN: 25-083-71))

[59] Liv. III.13 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 238, ISBN: 25-083-71))

že senát měl určit, zda se použije peněžní záruka složená přímo obviněným, nebo zda bude určen určitý počet ručitelů (jejichž počet zřejmě určovali tribuni lidu), kteří budou muset uhradit určitou částku, nedostaví-li se obviněný k soudu. Zajímavé je, že podle uvedeného textu byl Caesonův otec nucen záruku uhradit, a to i přesto, že si Caeso dobrovolně zvolil odchod do vyhnanství a soud s ním se kvůli tomu nekonal.

Další magistraturou vystupující v trestním procesu, s níž se můžeme v pramenech setkat, jsou *quaestores*, přičemž první zmínka o nich v dobách rané římské republiky pochází z procesu se Spuriem Cassiem, který se měl dopustit velezrady (přičemž skutkem, kterým měl spáchat velezradu, byl návrh na rozdělení pozemků získaných Římem od Herniků, přičemž Cassius navrhl jejich rozdělení tak, že polovina měla připadnout římským občanům a polovina Latinům, čímž si měl údajně připravovat cestu k převzetí královské moci):

„Je známo, že Cassius byl odsouzen a zabit, jakmile složil úřad. (…) U některých spisovatelů nalézám – a to je bližší víře –, že mu byla určena soudní lhůta od quaestorů Caesona Fabia a Lucia Valeria, aby se zodpovídal z velezrady, že byl odsouzen soudem lidu a jeho dům byl veřejně rozbořen.“[60]

Velmi podobně proces se Spuriem Cassiem popisuje i Dionýsius z Halikarnássu, byť z jeho popisu můžeme kromě skutečností popisovaných Liviem vyčíst i to, že kvestoři po vynesení rozsudku zajišťovali i výkon hrdelního trestu (který v tomto případě bylo svržení provinilce ze skály):

„Následujícího roku, na počátku sedmdesátých čtvrtých Olympijských her, když Leostratus byl athénským archonem a Quintus Fabius a Servius Cornelius byli zvoleni konsuly, dva patricijové, vskutku mladí, ale velmi ctění pro slávu svých předků, muži velkého vlivu díky množství svých podporovatelů a svému bohatství, a rovní všem starším mužům co do schopností správy veřejných záležitostí, jménem Caeso Fabius, bratr konsulův, a Lucius Valerius Publicola, bratr muže, který svrhl krále, zvoleni ve stejnou dobu *quaestory* a tedy měli pravomoc svolat shromáždění, obvinit před ním Spuria Cassia, konsula z předchozího roku, který se opovážil

[60] Liv. II.41 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 185, ISBN: 25-083-71))

navrhnout zákony týkající se rozdělení půdy, a obžalovat jej z usilování o samovládu; a nadcházející den jej oni předvolali, aby se před lidem obhájil.
(…) Byli totiž tak rozhořčeni vzneseným obviněním z usilování o tyranii, že svou zášť nezmírnili ani při stanovení výše jeho trestu, ale odsoudili ho k smrti. Báli se totiž, že kdyby byl muž, který byl nejschopnějším generálem své doby, vyhnán ze své země do vyhnanství, mohl by následovat příkladu Marcia, který rozdělil svůj vlastní lid, sjednotil jejich nepřátele a vyvolal nelítostnou válku se svou zemí. Když byl odsouzen, kvestoři ho vyvedli na vrchol srázu, který ční nad Fórem, a za přítomnosti všech občanů ho svrhli ze skály. Neboť to byl v té době tradiční trest mezi Římany pro ty, kteří byli odsouzeni k smrti.“[61]

V návaznosti na proces se Spuriem Cassiem se v římském trestním právu objevu další významné pravidlo:

„Když se někteří pokusili ztrestat smrtí i Cassiovy syny, senátoři takový zvyk prohlásili za krutý a škodlivý; a když se shromáždili, odhlasovali, že trest by měl

[61] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol V.* Harvard University Press, 1940, s. 233 – 240, ISBN: 9780674994102
„*The following year, at the beginning of the seventy-fourth Olympiad (the one at which Astylus of Syracuse won the foot-race), when Leostratus was archon at Athens, and Quintus Fabius and Servius Cornelius had succeeded to the consul-ship, two patricians, young indeed in years, but the most distinguished of their body because of the prestige of their ancestors, men of great influence both on account of their bands of supporters and because of their wealth, and, for young men, inferior to none of mature age for their ability in civil affairs, namely, Caeso Fabius, brother of the then consul, and Lucius Valerius Publicola, brotherto the man who overthrew the kings, being quaestors at the same time and therefore having authority to assemble the populace, denounced before them Spurius Cassius, the consul of the preceding year, who had dared to propose the laws concerning the distribution of land, charging him with having aimed at tyranny; and appointing a day, they summoned him to make his defence before the populace.*“
(...) Indeed, they were so exasperated at the name of tyranny that they did not moderate their resentment even in the degree of his punishment, but sentenced him to death. For they were afraid that if a man who was the ablest general of his time should be driven from his country into exile, he might follow the example of Marcius in dividing his own people and uniting their enemies, and bring a relentless war upon his country. This being the outcome of his trial, the quaestors led him to the top of the precipice that over-looks the Forum and in the presence of all the citizens hurled him down from the rock. For this was the traditional punishment at that time among the Romans for those who were condemned to death.

být v případě chlapců prominut a že by měli žít v naprostém bezpečí, aniž by byli potrestáni vyhoštěním, zbavením volebního práva či jiným neštěstím. A od té doby se u Římanů ustálil tento zvyk a je dodržován až do dnešních dnů, že synové budou osvobozeni od všech trestů za jakékoli zločiny spáchané jejich otci, ať už jsou to synové tyranů, vrahů či zrádců – zrada byla u Římanů největším zločinem.“[62]

Rozhodnutím senátu tedy bylo dáno, že za zločiny otců (resp. příbuzných obecně) nemohou být souzeni a trestáni jejich potomci. Jakkoli se to z pohledu dnešního práva může zdát zcela samozřejmým, v dané době se jednalo o poměrně inovativní myšlenku – Dionýsios sám srovnává toto římské pravidlo s Řeky, kteří společně s tyrany posílali na smrt i jejich syny, nebo je alespoň posílali do vyhnanství.

S kvestory jako těmi, kdo pohánějí provinilce před soud a určují jim soudní lhůtu se od dob rané římské republiky od tohoto procesu setkáváme opakovaně, například v procesu s Markem Volsciem Fictorem, podle kterého kromě samotného zahájení procesu kvestoři rovněž i vedli jednání lidového shromáždění při trestním procesu:

„Vznikla též nová příčina nepokojů. *Quaestoři* Aulus Cornelius a Quintus Servilius pohnali před soud Marca Volscia, protože vystoupil jako nepochybně falešný svědek proti Caesonovi. Z mnohých údajů totiž vyplývalo, že bratr Volsciův od té chvíle, co onemocněl, nejen nikdy nebyl spatřen mezi lidmi, ale ani se z nemoci nezotavil a že zemřel na nakažlivou nemoc trvající mnoho měsíců; že v té době, o níž on jako svědek pronesl obvinění, Caeso nebyl v Římě ani spatřen. Ti, kdo s ním

[62] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol V*. Harvard University Press, 1940, s. 244 - 245, ISBN: 9780674994102

„*When the attempt was made by some to put to death the sons of Cassius also, the senators looked upon the custom as cruel and harmful; and having assembled, they voted that the penalty should be remitted in the case of the boys and that they should live in complete security, being punished by neither banishment, disfranchisement, nor any other misfortune. And from that time this custom has become established among the Romans and is observed down to our day, that the sons shall be exempt from all punishment for any crimes committed by their fathers, whether they happen to be the sons of tyrants, of parricides, or of traitors — treason being among the Romans the greatest crime.*“

společně konali vojenskou službu, totiž tvrdili, že on tehdy nepřetržitě pobýval na vojně a že neměl nikdy dovolenou. Kdyby to nebylo prokázáno, mnozí vybízeli Volscia k jednání před soudem soukromým. On však se neodvažoval k soudu dostavit, a všechny ty okolnosti se tak shodovaly, že činily stejně nepochybným Volsciovo odsouzení, jako bylo na svědectví Volsciovo provedeno odsouzení Caesona. To jednání zdržovali tribunové, kteří prohlašovali, že nedovolí, aby *quaestoři* vedli jednání ve sněmu ohledně žalovaného, nebude-li se dříve jednat o tom zákoně. Tak se protáhla obojí záležitost až do příchodu konsulů."[63]

Marka Volscia Fictora pohnali před soud kvestoři, přičemž se velmi pravděpodobně jednalo o *quaestores parricidii*.[64] Máme zde tedy důkaz o delegaci části soudních pravomocí konsulů na nižší magistráty a zároveň důkaz, že *quaestores parricidii* pravděpodobně již v pátém století př. n. l. neřešili pouze zločin vraždy. Rovněž vzhledem k v původním latinském originále použité frázi „…*qui comitia quaestores habere de reo*…" lze usuzovat, že quaestoři k rozhodnutí o vině a trestu svolali centurijní shromáždění, a tedy že Marcus Volscius Fictor pravděpodobně užil *ius provocationis*. A nakonec se zde setkáváme i s naznačením možnosti užití *ius intercessionis* ze strany tribunů lidu, kteří by tak znemožnili jakékoli další pokračování procesu (byť nakonec toto své právo nevyužili). K tomu nicméně docházelo v jiných zaznamenaných případech, kdy tribuni lidu zneužívali *ius intercessionis* v rámci politického boje:

„Jakmile liktor někoho na rozkaz konsulův chytil, tribun nařizoval, aby ho pustil. A už si jeden každý neukládal omezení podle toho, kam sahalo jeho právo, ale spoléhali na úspěch souborné síly a už se mělo získat násilným činem to, čeho kdo hleděl nabýt."[65]

---

[63] Liv. III.24 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 252 – 253, ISBN: 25-083-71))

[64] LINDERSKI, J. (ed.), *Imperium sine fine: T. Robert S. Broughton and the Roman Republic*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1996, s. 192, ISBN: 3-515-06948-8

[65] Liv. III.11 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 234)

Další nově se objevivší magistraturou významnou pro trestní právo byli decemvirové, kteří byli ustanoveni za účelem sepsání zákonů (jelikož jak uvádí Dionýsius: „Velmi málo z nich však bylo vedeno v posvátných knihách a mělo platnost zákonů.“[66]), avšak v době svého panování nahradili konsulský úřad a disponovali svrchovanou pravomocí v trestním procesu:

„Decemvirové byli zvoleni s takovou pravomocí, že nebylo možné se od nich odvolat ke sněmu. Tu byla nalezena zakopaná mrtvola v době Publia Sestia, muže patricijského rodu, a přinesena do shromáždění lidu; v této záležitosti, stejně tak jasné jako hrozné, obžaloval decemvir Gaius Iulius Sestia a vystoupil před národem jako žalobce, ustoupil ze svého práva, aby to, co ubral ze své moci úřední, přidal svobodné vůli lidu.“[67]

Decemvirové tedy měli v římském trestním procesu obdobné postavení jako měl diktátor, proti jejich rozhodnutí tedy nebylo možné použít *ius provocationis* ani *ius intercessionis*. Toto velmi silné postavení decemvirů však ještě posílilo během druhého roku jejich panování:

„Když tedy nastoupili, první den své čestné hodnosti poznamenali vyhlášením nesmírné hrůzovlády: neboť kdežto ti předešlí decemvirové zachovali zvyk, aby jen jeden měl svazky prutů, a tento odznak královské moci docházel dokola na všechny střídavě, oni vystoupili na veřejnost všichni najednou, každý s dvanácti svazky. Sto dvacet liktorů zaplnilo náměstí a nesli před decemviry sekyry přivázané ke svazkům prutů. Vykládali to tím, že nemá význam dát sekyru vyjmout, protože byli zvoleni bez možnosti odvolání ke sněmům. Vyhlíželi jako postavy deseti králů a takto naháněli mnohem větší strach nejen těm nejnižším lidem, ale i nejpřednějším z otců; lidé se domnívali, že se tu hledá záminka i podnět k vraždění; vypustil-li totiž někdo v senátu nebo na veřejnosti slůvko připomínající svobodu, hned měly být pruty a sekyry přichystány k postrašení těch ostatních; neboť kromě toho, že nebylo nijakého zastání u národa, když bylo zrušeno odvolání ke sněmům, zrušili

[66] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol VI.* Harvard University Press, 1947, s. 165, ISBN: 9780674994164

„*A very few of them, however, were kept in sacred books and had the force of laws*“

[67] Liv. III.33 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 265, ISBN: 25-083-71))

podle vzájemné dohody také zakročování – kdežto předešlí decemvirové snesli, aby úřední výnosy od nich vydané se daly opravit odvoláním k jinému decemvirovi; také některé záležitosti, které se mohly zdát příslušnými jejich soudu, odkazovali na národ.“[68]

V prvním roce vlády decemvirů tedy nebylo zcela přesné tvrzení, že proti jejich rozhodnutí v trestních věcech nebylo možné obrátit se k lidovému shromáždění, jelikož, jak Livius uvádí ve výše uvedeném textu, alespoň v některých případech bylo možné rozhodnutí jednoho decemvira opravit obrácením se na jiného decemvira. Tato možnost však byla během druhého decemvirátu rozhodnutím decemvirů zrušena. Livius neuvádí, za jaký zločin bylo „připomínání svobody“ ze strany decemvirů považováno, nicméně nejpravděpodobnější je zrada, jelikož uvedeným „připomínáním svobody“ má Livius zřejmě na mysli řečnění proti decemvirům, což z jejich strany mohlo být snadno označeno za útok na jejich funkci, a tedy na Řím samotný.

Klíčový význam pro římské právo trestní ale měli decemvirové nikoli svou rolí v trestním procesu, která byla velice podobná roli diktátora, a tedy pro římský trestní proces nepředstavovala významnou změnu, nýbrž vytvořením *leges duodecim tabularum*, Zákoníkem dvanácti desek, přičemž s trestním právem souvisí zejména deska IX. upravující veřejné právo:

„Deska IX.

1. *Cic. De leg. III 4, 11*: Výsady ať nenavrhují. O životě občana ať jednají jen před nejvyšším lidovým shromážděním.“[69]

---

[68] Liv. III.36 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 268, ISBN: 25-083-71))

[69] *Cic. De leg. III 4, 11: Privilegia ne inroganto. De capite civis nisi per maximum comitiatum…ne ferunt.* (překlad: SKŘEJPEK, M., *Texty ke studium římského práva*. Praha – Orac, 2001, s. 44 – 45, ISBN: 80-86199-32-0)

„2. *Cic. De leg. III 19, 44*: Dva znamenité zákony převzaté z XII desek, z nichž první zakazuje výsady, druhý zakazuje jednat o životě občana jinde než na nejvyšším shromáždění lidu.[70]

„3. *Gell. NA XX 1, 7*: Kdo tedy může soudit, že to, co bylo napsáno v těchto zákonech (XII desek) bylo přemrštěně tvrdé? Domníváš se, že je tvrdý zákon, který stíhá smrtí soudce nebo rozhodce ustanoveného podle práva, jestliže byl usvědčen, že přijal kvůli rozsudku peníze?“[71]

„5. *Marc. Dig. XLVIII 4, 3*: Zákon XII desek přikazuje toho, kdo by podněcoval nepřítele nebo vydal občana nepříteli, potrestat smrtí.“[72]

„6. *Salvianus, De gubern. Dei 8, 5*: Usmrtit totiž jakéhokoli člověka, který nebyl odsouzen, zakázala také nařízení XII desek.“[73]

[70] *Cic. De leg. III 19, 44: Leges praeclarissimae de XII tabulis tralatae duae, quarum altera privilegia tollit, altera de capite civíš rogari nisi maximo comitiatu vetat.* (překlad: SKŘEJPEK, M., *Texty ke studium římského práva*. Praha – Orac, 2001, s. 46 – 47, ISBN: 80-86199-32-0)

[71] *Gell. NA XX 1, 7: Dure autem scriptum esse in istis legibus (XII tabularum) quid existimari potest? Nisi duram esse legem putas quae iudicem arbitrumve iure datum, qui ob rem dicendam pecuniam accepisse convictus est, capite poenitur?* (překlad: SKŘEJPEK, M., *Texty ke studium římského práva*. Praha – Orac, 2001, s. 46 – 47, ISBN: 80-86199-32-0)

[72] *Marc. Dig. XLVIII 4, 3: Lex XII tabularum iubet eum, qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri.* (překlad: SKŘEJPEK, M., *Texty ke studium římského práva*. Praha – Orac, 2001, s. 46 – 47, ISBN: 80-86199-32-0)

[73] *Salvianus, De gubern. Dei 8, 5: Interfici enim indemnatum quemcunque hominem etiam XII tabularum decreta vetuerunt.* (překlad: SKŘEJPEK, M., *Texty ke studium římského práva*. Praha – Orac, 2001, s. 46 – 47, ISBN: 80-86199-32-0)

„Fragmenty nejistého místa

7. *Augustinus, De civ. Dei XXI 11*: Tullius napsal, že je v zákonech osm druhů trestů: náhrada škody, vězení, bičování, soukromá msta, nečestnost, vyhnanství, smrt, otroctví.“ [74]

Zákoník dvanácti desek tedy upravoval jak zákonodárný proces vztahující se k římskému právu, když stanovil, že zákony obsahující hrdelní trest může přijímat pouze nejvyšší, tedy centurijní shromáždění, tak i stanovil tresty za konkrétní zločiny, které zjevně byly tehdejší římskou společností vnímány jako ty nejzávažnější, a to zrada a vynesení rozsudku za úplatek. Stejně tak byly v Zákoníku dvanácti desek stanoveny i tresty. Bohužel částí Zákoníku upravujících římské právo trestní se v jejich původním znění do dnešní doby dochovalo jen minimum a z literární činnosti pozdějších římských právníků je zřejmé, že stanovených pravidel i vypsaných zločinů bylo více – jak uvádí například právník Aulus Gellius:

„Domníváš se, že pokud by se trest stanovený Dvanácti deskami za falešné svědectví nestal zastaralým a že pokud by nyní, stejně jako kdysi, ten, kdo byl usvědčen z křivého svědectví, byl svržen z Tarpejské skály, že bychom viděli tolik vinných z křivého svědectví?“[75]

Z výše uvedeného je zjevné, že *lex duodecim tabularum* musela přímo řešit zločin křivého svědectví, přičemž trestem za spáchání tohoto zločinu byla smrt. Je tedy zřejmé, že Římané v době vytvoření Zákoníku dvanácti desek vnímali zločin křivého svědectví jako jeden z nejzávažnějších zločinů, které římské právo trestní znalo, na úrovni zrady.

[74] *Augustinus, De civ. Dei XXI 11: Octo genera poenarum in legibus esse scribit Tullius: damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, mortem, servitutem.* (překlad: SKŘEJPEK, M., *Texty ke studium římského práva*. Praha – Orac, 2001, s. 50 – 51, ISBN: 80-86199-32-0)

[75] Gell. *Noct. Attic*. XX.1: *An putas – si non illa etiam ex XII Tabulis de testimoniis falsis poena abolevisset, et si nunc quoque, ut antea, qui falsum testimonium dixisse convictus esset, e saxo Tarpeio deiiceretur, mentituros fuisse pro testimonio tam mulos, quam videmus?*

Lex duodecim tabularum má rovněž velký význam i z hlediska procesního, jelikož podle Cicerona měla devátá deska Zákona dvanácti desek obsahovat zákaz jednat o životě občana jinde než na nejvyšším shromáždění lidu.

Tento proces, kdy o hrdelním trestu rozhodoval *comitia centuriata*, dnes nazýváme komiciálním procesem, přičemž oproti užití *ius provocationis* proti rozhodnutí magistráta se vyznačuje určitými odlišnostmi. Nejdůležitějším rozdílem bylo, že lidové shromáždění již nemělo pouze potvrdit či zrušit rozhodnutí magistráta, nýbrž samo rozhodovalo, tedy komiciálnímu procesu na rozdíl od užití *ius provocationis* nepředcházelo rozhodnutí magistráta. Magistráty příslušnými k podání žaloby byli zejména *quaestores parricidii*, kteří však žalobu podávali výlučně v případě zločinů, za něž mohl být uložen hrdelní trest. Rovněž také mohli žalobu za hrdelní zločin podat tribuni lidu. Samotný proces pak probíhal tak, že magistrát jmenoval obžalovaného, oznámil hrozící trest a stanovil *diem dicere*, tedy datum prvního projednání věci. Poté proběhlo takzvané *anquisitio*, které se dělilo na tři fáze s jednodenními přestávkami a během nějž byly předkládány důkazy a vyslýcháni svědci, závěrem pak byla přednesena žaloba i řeč obhajoby. Po skončení *anquisitia* vydal magistrát edikt, jímž doporučil lidovému shromáždění trest (či případně rozhodnutí o nevině obžalovaného). Poté následovala třídenní přestávka, *trinundium*, po které byla svolána *comitia centuriata*, která rozhodla o vině a trestu.[76]

Po svržení decemvirů byly opět obnoveny zákony stanovující právo obrátit se na lidové shromáždění:

„(…) potom ještě jiný zákon konsulský zvrácený mocí decemvirů, totiž zákon o odvolání, nejenom obnovili, ale i pro budoucnost slavnostním ustanovením nového zákona upevnili: aby nikdo nedal zvolit žádného úředníka bez práva odvolání; kdo

[76] KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M., *Římské právo*, 1. vydání, Praha – C. H. Beck, 1995, s. 326 - 327, ISBN: 80-7179-031-1

by ho dal zvolit, o tom, aby platilo právo lidské i božské, aby byl zabit a aby to zabití nebyo pokládáno za hrdelní zločin.“[77]

Omezení *ius provocationis* během vlády decemvirů tedy bylo pro římskou společnost natolik odstrašující, že v nově uzákoněném právu obrátit se na lidové shromáždění stanovili omezení pro magistratury zřizované v budoucnu, aby se takové omezení již nemohlo opakovat.

Dále byla zákonem stanovena i nedotknutelnost tribunů lidu, přičemž útok na ně byl považován za provinění se vůči římským bohům:

„Když takto posílili lid jednak právem odvolacím, jednak tributskou mocí, také pro samy tribuny – opětováním jakýchsi obřadů z dávno minulé doby – obnovili ustanovení, aby se na ně pohlíželo jako na svatosvaté – památka na ně totiž už téměř zanikla. Jak náboženským posvěcením je učinili nedotknutelnými, tak i zákonem, a to slavnostním ustanovením, aby hlava toho, kdo by ublížil tribunům lidu, aedilům a soudcům desetičlenné komise, byla prokleta Iovovi a jeho rodinný majetek byl prodán u chrámu Cereřina, Liberova a Libeřina.Vykladači práva tvrdí, že podle tohoto zákona nikdo není svatosvatý, ale že ten, kdo někomu z nich uškodí, je proklínán jako propadlý podzemním bohům. A tak aedil může být vyššími úředníky zatčen a uvržen do vazby; ačkoli se to neděje po právu – neboť tím se činí škoda tomu, jemuž se podle tohoto zákona činit nesmí –, přece je to prý důkazem, že aedil není pokládán za svatosvatého; avšak tribunové prý podle staré slavnostní přísahy lidu, protože poprvé zvolili úředníka s tou mocí, svatosvatí skutečně jsou. Někteří vykládali, že tatáž záruka podle tohoto zákona Horatiova byla dána i konsulům i praetorům, protože jsou voleni podle týchž *auspicií*, to je podle znamení věštných ptáků, jako konsulové; konsul totiž je prý nazýván soudcem. Ale tento výklad se vyvrací tím, že za těch časů ještě nebylo zvykem nazývat konsula soudcem, ale praetorem.“[78]

---

[77] Liv. III.55 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 295, ISBN: 25-083-71))

[78] Liv. III.55 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 295 – 296, ISBN: 25-083-71))

O postavení tribunů lidu a jejich ochraně, kdy útok na ně byl považován za závažné provinění z pohledu římského práva trestního i z pohledu římského náboženství tedy není pochyb, dále byla tato ochrana rozšířena i na aedily a na soudce. Na konsuly a praetory se tato výjimečná ochrana zřejmě nevztahovala, nicméně i útok na ně by byl hrdelním zločinem.

V následujících letech po vydání Zákoníku dvanácti desek je zaznamenaných několik dalších případů trestních procesů se zrádci, avšak bez významných informací z hlediska vývoje římského trestního práva hmotného či procesního. Jak se však spory mezi patricii a plebeji opět začali prohlubovat, začalo se trestní právo opět stávat nástrojem politického boje, příkladem toho může být proces s Markem Postumiem a Titem Quinctiem, římskými patricii a vojevůdci, kteří byli ze strany tribunů lidu obviněni ze zrady, když prohráli bitvu proti armádě Vejí:

„Tribunům lidu, kteří povolali před soud Marka Postumia a Tita Quinctia, protože prý jejich vinou byla u Vejí prohrána bitva, zdála se být vhodná příležitost, aby proti nim znovu rozdmýchali nevoli čerstvé nenávisti ke konsulovi Semproniovi. A tak svolali shromáždění a prohlásili, že vojevůdcové zradili stát Vejským, a protože prý jim to prošlo bez trestu, že i konsul zradil vojsko v území Volsků a že vydal k pobití ty nejstatečnější jezdce a že hanebně opustil tábor.

(…) Obci, naplněné smutkem z rozhořčení pro tu prohru i rozhněvané na vojevůdce, je vydán na soud jako viník Marcus Postumius, který byl vojenským tribunem v postavení konsula u města Vejí. Je odsouzen k zaplacení deseti tisíc těžkých assů. Tita Quinctia, jeho kolegu ve funkci, všechny *tribue*, to je okresy, osvobodily, protože šťastně bojoval i v území Volsků jako konsul pod řízením diktátora Postumia Tuberta i u Fiden jako podvelitel druhého diktátora Mamerka Aemilia. On svaloval všechnu vinu z té doby na svého kolegu už předtím odsouzeného.“[79]

Odsouzení Marka Postumia tedy můžeme brát jako příklad zneužití trestního procesu v rámci politického boje, jelikož nemáme žádný důvod domnívat

[79] Liv. IV.41 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 377, ISBN: 25-083-71))

se, že by skutečně zradil Řím, nýbrž pouze neuspěl ve své roli vojenského velitele. Lidové shromáždění si nicméně této skutečnosti zřejmě bylo vědomo, jinak by šlo jen obtížně vysvětlit udělení tak mírného trestu, jakým je pokuta (byť značné výše), když obvyklým trestem za zradu i dle *leges duodecim tabularum* byla smrt. Zmíněný konsul Gaius Sempronius byl tribuny lidu pohnán před soud hned po skončení jeho funkčního období, a to rovněž z důvodu své vojenské porážky označené za zradu Říma, avšak byl pro svoji oblibu u vojáků osvobozen,[80] nicméně nedlouho poté byl ze stejného důvodu souzen znovu a byl lidovým shromážděním odsouzen k pokutě patnácti tisíc těžkých assů.[81] Zde tedy vidíme, že římské právo trestní v dané době rozhodně neposkytovalo jednotlivým obžalovaným rovné postavení a že bylo spíše politikou nežli právem v dnešním smyslu. A rovněž opakovaný proces s Gaiem Semproniem můžeme považovat za důkaz, že římské právo trestní v době rané římské republiky neznalo zásadu *ne bis in idem*.

V témže roce, kdy byl podruhé souzen a odsouzen Gaius Sempronius, se konal rovněž i soud z důvodu náboženského přečinu:

„V témže roce se zodpovídala na soudě Postumia, panna Vestálská, pro přestupek proti mravopočestnosti. Tím přestupkem se neprovinila, ale budila dost oprávněné podezření pro svůj šat ozdobnější i pro své smýšlení svobodomyslnější, než se slušelo na Vestálku. Proces před soudem jí byl odložen a pak byla osvobozena; ale podle rozhodnutí kněžského sboru jí *pontifex*, to je nejvyšší kněz, přikázal, aby se zdržela nevážného počínání a nosila šat spíše ctihodný než vkusný.“[82]

Z tohoto textu je patrné, že v procesu s Vestálkou Postumií hrál určitou roli kněžský sbor a *pontifex maximus*, ze záznamu však nelze najisto usoudit, zda celý proces probíhal pouze před kněžským sborem a pontifikem, nebo zda do něj byli

[80] Liv. IV.42 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 378 – 379, ISBN: 25-083-71))

[81] Liv. IV.44 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 382, ISBN: 25-083-71))

[82] Liv. IV.44 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 382, ISBN: 25-083-71))

zapojeni i magistráti, připadně kteří. K tomu nám nicméně může být vodítkem jiný proces týkající se nedodržení slibu čistoty Vestálkou:

„Nato bylo vedeno důkladné vyšetřování a pontifikům se konečně dostalo informace, že jedna z panen, které střežily posvátný oheň, jménem Opimia, ztratila počestnost a znečišťuje svaté obřady. Pontifikové, kteří mučením a jinými prostředky zjistili, že informace je pravdivá, sňali jí z hlavy diadém, slavnostně ji provedli Fórem a pohřbili ji zaživa za městskými hradbami. Pokud jde o dva muže, kteří byli usvědčeni z jejího zneuctění, nařídili, aby byli veřejně zbičováni a poté okamžitě usmrceni. Poté se oběti a předpovědi staly příznivými, jako by se bohové na ně přestali hněvat.“[83]

Podle tohoto Dionýsiova textu tedy pontifikové nejenže vedli celý proces s Vestálkou, a to od vyšetřování až po výkon trestu, ale rovněž i s občany, kteří ji zneuctili, přičemž i ti byli za svůj zločin potrestáni smrtí.

Dalším zajímavým sporem z pohledu římského práva trestního, konkrétně z procesního hlediska, je spor související s další pozemkovou reformou (což byl obvyklý sporný bod mezi patriciji a plebeji):

„Když přišlo hlášení o těch nepřátelích – Aequové už totiž přešli území Latinů a Herniků –, konlus Valerius konal odvod, ale činil mu překážky Marcus Menenius, tribun lidu, navrhovatel zákona o pozemkové reformě; každý voják spoléhal na jeho ochranu a nikdo nechtěl proti jeho vůli skládat vojenskou přísahu. (…) Menenius zase naproti tomu provolával, že on nebude zdržovat odvod, jestliže neoprávnění páni ustoupí z držení státních pozemků. Tu devět tribunů učinilo přítrž tomu sporu tím, že zakročili úředním rozhodnutím a prohlásili, že na základě usnesení sboru

[83] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol V*. Harvard University Press, 1940, s. 278 - 279, ISBN: 9780674994102

„*Thereupon strict inquiry was made by everyone, and at last information was given to the pontiffs that one of the virgins who guarded the sacred fire, Opimia by name, had lost her virginity and was polluting the holy rites. The pontiffs, having by tortures and other proofs found that the information was true, took from her head the fillets, and solemnly conducting her through the Forum, buried her alive inside the city walls. As for the two men who were convicted of violating her, they ordered them to be scourged in public and then put to death at once. Thereupon the sacrifices and the auguries became favourable, as if the gods had given up their anger against them.*“

tribunského se postaví na pomoc Gaiu Valeriu konsulovi. Jestliže konsul Valerius by užil – přes zákrok tribuna – trestů nebo jiných donucovacích prostředků proti těm, jež se vzpírají vojenské službě, že ho budou podporovat. Když konsul, vyzbrojený tímto rozhodnutím, dal zatknout těch několik málo lidí, kteří se dovolávali pomoci tribuna, a s provazem kolem krku odvést, ostatní ze strachu složili přísahu.“[84]

V tomto případě sice nešlo o samotný trestní proces, nicméně z procesního hlediska je v něm obsažena informace o důležitém vývoji, totiž o omezení *ius intercessionis*, což je pro vývoj trestního práva procesního zásadní. Žádný tribun lidu totiž již nemohl *ius intercessionis* používat bez omezení v jakémkoli případě, ale byl omezen případným zásahem většiny ostatních tribunů lidu.

[84] Liv. IV.53 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 394 - 395, ISBN: 25-083-71))

Shrnutí podkapitoly Vznik římské republiky, období rané republiky a *lex duodecim tabularum*

Shrneme-li obsah této podkapitoly, je zřejmé, že změna římského království v římskou republiku měla nejen značné politické a společenské dopady, nýbrž významně ovlivnila i vývoj římského trestního práva, zejména trestního práva procesního.

V prvé řadě došlo k rozdělení světských a náboženských funkcí, pravomoci krále byly rozděleny primárně mezi konsuly, kteří z hlediska trestního práva získali absolutní soudní pravomoc, a nejvyššího pontifika, který se sborem pontifiků soudil a trestal náboženské přečiny. To nicméně z hlediska vývoje římského trestního práva nebylo zásadní změnou, tu představovalo až uzákonění *ius provocationis* pomocí *lex Valeria de provocatione*. Toto právo obrátit se na centurijní shromáždění proti rozhodnutí magistráta, kterým byl uložen hrdelní či tělesný trest, později též i pokuta, bylo v následujících desetiletích i staletích hojně používáno a představovalo jednu z nejsilnějších možností procesní obrany proti případnému zneužití pravomocí magistrátem či jen proti nesprávnému rozhodnutí magistráta. Využití *ius provocationis* bylo striktně formalizováno, občan musel pronést předepsanou formuli, tedy k výkonu tohoto práva byla nezbytná osobní přítomnost Římana obracejícího se na lidové shromáždění.

Neméně významnou změnou z hlediska vývoje trestního procesu v době rané římské republiky bylo zavedení funkce tribuna lidu, který mohl do trestních procesů zasahovat pomocí svého *ius intercessionis*. Zároveň byla funkce tribuna lidu vnímána jako posvátná a jakýkoli útok na tribuna lidu byl vnímán jako hrdelní zločin se značným náboženským přesahem, kdy útočník měl být popraven a jeho majetek měl propadnout chrámu bohyně Ceres. Tribuni lidu rovněž mohli, kromě zasahování do procesů vedených jinými magistráty, rovněž i sami obžalovávat a vést soudy s jinými římskými občany, a to prostřednictvím *consilia plebis tributa*. S tribuny lidu se při zkoumání vývoje římského trestního práva setkáváme velice často, *ius intercessionis* i vedení trestních procesů před *consilia plebis tributa* využívali velmi často, mnohdy i v rámci politických bojů s patriciji ohledně rozšiřování práv plebejů. V souvislosti s výše uvedeným *ius provocationis* je zde nutné uvést, že toto právo proti rozhodnutí *consilia plebis tributa* nebylo možné

použít, proti rozhodnutí tohoto shromáždění tedy neexistovala možnost využití opravného prostředku.

Z hlediska nově vzniklých magistratur zapojených do trestního procesu máme z této doby první dochovanou zmínku o participaci *quaestores* na trestním procesu, a to v podobě určení soudní lhůty a rovněž zajištění výkonu trestu. A konečně též mimořádné magistratury v podobě diktátora a decemvirů, kteří z hlediska trestního práva měli mimořádné postavení, jelikož proti jejich rozhodnutí nebyla možnost obrátit se na lidové shromáždění, ačkoli mohli samostatně rozhodovat i o hrdelních zločinech a trestat římské občany i smrtí.

Decemvirové však neměli význam pro vývoj římského trestního práva pouze jako mimořádná magistratura, proti jejímuž rozhodnutí nebylo možné obrátit se na lidové shromáždění, ale zejména tím, že za jejich panování byl vydán Zákoník dvanácti desek, v němž byla mimo jiné stanovena i klíčová základní pravidla římského trestního práva, jako je přijímání zákonu stanovících trest smrti pouze centurijním shromážděním a zákaz usmrcení občana bez soudu. V *leges duodecim tabularum* byl rovněž stanoven trestu smrti za zradu.

Je nutné dále zde zmínit proces s Marciem Coriolanem, který je výše v této podkapitole podrobně popsán, a z něhož vyplývá, že trestní proces v době rané římské republiky mohl kromě standardního osvobození nebo odsouzení a potrestání obžalovaného skončit též odsouzením a následným omilostněním.

Dalším novým procesním institutem, který se v této době poprvé objevuje, je kauce, která měla podobu složení peněžní záruky, a to buďto přímo obviněným, nebo vybranými osobami z okolí obviněného. Kauce měla za cíl zajistit, aby se obviněný ve stanovený soudní den dostavil před soud, přičemž, alespoň dle Liviových záznamů, propadla i v případě, kdy si obviněný dobrovolně zvolil odchod do vyhnanství ještě před dokončením procesu samotného.

Co se týče vývoje trestů samotných, kromě standardních trestů, s nimiž jsme se setkávali již v době královské, jako je uvěznění, zbičování, stětí, vyhnanství či interdikt vody a ohně, se nově objevuje také svržení ze skály či uvržení do otroctví.

K vývoji v této době docházelo i ve vztahu k náboženským zločinům, konkrétně jsou v této podkapitole podrobně rozebrány procesy s Vestálkami

Postumií a Opimií a jejími svůdci, přičemž zejména z procesu s Opimií a jejími svůdci jasně vyplývá, že tyto procesy vedl *pontifex maximus* a sbor pontifiků, kteří představovali žalobce, vyšetřovatele i soudce, a nakonec zajišťovali i samotný výkon hrdelního trestu.

III.II. Vývoj trestního práva v dobách rozvoje římské republiky

Ve čtvrtém a třetím století př. n. l. docházelo k postupnému rozšiřování římské republiky, kdy Řím postupně porážel jednotlivé jej obklopující kmeny a městské státy a obsazoval nová území, což sebou přirozeně neslo rozvoj i z pohledu trestního práva, a to jak kvalitativní (úpravy trestního práva procesního, vývoj trestního práva hmotného zejména v podobě nových zločinů), tak i kvantitativní (více trestních procesů z důvodu většího počtu obyvatel).

V roce 387 př. n. l. se setkáváme s vůbec prvním zaznamenaným procesem s pachatelem zločinu *peculatus*, tedy krádeže majetku republiky, přičemž jeho pachatelem byl slavný vojevůdce a pozdější zachránce Říma Marcus Furius Camillus:

„Nepohrdli jenom výstrahami bohů, když se tak na ně řítila osudová kletba, ale i lidskou pomocí, jež tu zbývala jenom jedna: vyhnali totiž z města Marka Furia. Tribun lidu Lucius Apuleius ho pohnal před soud pro kořist dobytou na Vejských; v téže době ztratil také mladistvého syna. Pozval do svého domu své krajany, členy té *tribus*, z níž sám pocházel, a své chráněnce – a byla to značná část plebejů – a vyptával se jich, co o něm smýšlejí; oni mu odpověděli, že se složí na tu pokutu, ke které bude odsouzen, ale zprostit ho viny svými hlasy prý nemohou. Pak odešel Marcus Furius do vyhnanství, ale vyprosil si na bozích nesmrtelných, aby co nejdříve vzbudili touhu po něm v nevděčné obci, jestliže se mu nevinnému děje tohle bezpráví. Za své nepřítomnosti byl odsouzen k pokutě patnácti tisíc assů těžké měny.“[85]

Marcus Furius Camillus měl být odsouzen za to, že si údajně ponechal část kořisti, kterou získal jako vojevůdce při tažení proti městu Veje. Tuto možnost nelze vyloučit, avšak stejně tak je možné, že by ve skutečnosti pohnán před soud kvůli tomu, že plebejům rozdal dle jejich mínění příliš malou část kořisti, proti čemuž tribuni lidu opakovaně protestovali a kvůli čemuž Marcus Furius Camillus

[85] Liv. V.32 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol II. Praha, Svoboda, 1972, s. 78 – 79, ISBN: 25-119-72)

nebyl mezi prostým lidem příliš oblíbený. Marcus Furius Camillus využil obvyklé možnosti odchodu do vyhnanství (*in exilium abiit*), avšak i přesto nebyl proces ukončen a on byl v nepřítomnosti odsouzen k zaplacení vysoké pokuty. Pravidlo ukončení soudního procesu po dobrovolném odchodu do vyhnanství nebylo vždy dodržováno, nebo pokuta mohla být uložena i přesto (*de facto* jako druhý paralelní trest k vyhnanství). Dionýsios hovoří dokonce o 100 tisíci assech, přičemž jmění Marka Furia Camilla měl být pouze zlomek této pokuty, což měli tribunové lidu vědět a jejich cílem mělo být nechat Marka Furia Camilla uvěznit, když by nemohl pokutu zaplatit:

„O něco později tribuni lidu ve své nenávisti ke Camillovi svolali shromáždění, aby ho napadli a udělili mu pokutu 100 000 assů. Nebyli neznalí toho, že celý jeho majetek je jen nepatrným zlomkem částky pokuty, ale přáli si, aby tento muž, který vyhrál nejslavnější války, utrpěl ostudu tím, že ho tribunové zavřou do vězení.“[86]

Osoba Marka Furia Camilla je z pohledu vývoje římského práva trestního zajímavá i dalším vývojem, jelikož ačkoli odešel do vyhnanství a podle platných pravidel v něm měl do konce života zůstat, jeho vyhnanství bylo zrušeno a on byl povolán zpět do Říma a jmenován diktátorem:

„Vyslechl pak rozhodnutí senátu, aby Camillus, povolaný zpět z vyhnanství, usnesením sněmu kuriátního byl z rozkazu národa ihned jmenován diktátorem a aby vojáci měli za vrchního velitele toho, koho si přejí.“[87]

Se zrušením uděleného trestu senátem se následně můžeme setkávat opakovaně, například v případě Marka Manlia, který byl diktátorem Aulem Corneliem uvržen do žaláře za zločiny falešného obviňování senátu a

[86] CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol. VII*. Harvard University Press, 1950, s. 245, ISBN: 9780674994270

„*A little later the civil tribunes, in their hatred of Camillus, convened an assembly to attack him and fined him 100,000 asses. They were not unaware that his entire estate was but a small fraction of the amount of the fine, but they desired that this man who had won the most famous wars might incur disgrace by being haled to prison by the tribunes.*“

[87] Liv. V.46 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny, vol II.* Praha, Svoboda, 1972, s. 98, ISBN: 25-119-72)

rozdmýchávání nepokojů, avšak po končení Corneliovy diktatury byl senátem jeho trest zrušen a on byl propuštěn.[88] Vzápětí se však Manlius dopustil zločinu zrady, jelikož osnoval politický převrat:

„S jednomyslným souhlasem všech povolají Manlia na soud. (…) Přišel den soudního jednání, ale já nenalézám u žádného historika – svého pramene – o tom nic jiného, kromě srocování davu a pobuřujících výroků, podplácení dary a lživého osočování; tedy samé údaje týkající se přímo obvinění z touhy pro královské vládě, jež byly vytčeny žalobci jemu jako obžalovanému. Ale pochybuji, že ta obvinění byla jen tak malá, protože plebejové nenašli důvod, aby jeho odsouzení bylo odloženo, v samém materiálu obžaloby, ale v místě soudu. (…) Proto byl odložen den soudního jednání a sněm lidu byl vyhlášením svolán do háje Petelinského za bránu zvanou Říční, odkud nebylo vidět *Capitolium*. Tam nabyla platnosti obžaloba a tam také padl rozsudek při jejich zatvrzelém smýšlení přísný a protivný samým soudcům. Někteří historikové tvrdí, že byl odsouzen zvolenou dvoučlennou komisí soudců, kteří ho měli vyšetřovat ze zločinu velezrady. Tribuni ho dali svrhnout ze skály Tarpejské. Jedno a totéž místo se tak stalo při jednom a témž člověku památníkem mimořádné slávy i toho nejkrajnějšího trestu.“[89]

V tomto procesu jsou znovu zmíněni *duumviri perduellionis*, přičemž rozhodně nelze vyloučit, že proces se osobou obviněnou z usilování o svržení republiky vedli právě magistráti, jejichž funkce byla přesně k tomuto účelu vytvořena. Rovněž jde o jeden z prvních záznamů reálného použití trestu smrti svržením z Tarpejské skály, což je sice trest zmíněný již v Zákoníku dvanácti desek a rovněž Dionýsiem uváděný jako obvyklý způsob trestu smrti (Dionýsios ho uvádí coby trest pro odsouzeného Spuria Cassia – viz výše), avšak o jeho uplatnění v konkrétních případech máme jen málo informací.

Přibližně v této době se rovněž můžeme setkat s prvním případem toho, co bychom mohli nazvat preventivním odsouzením:

---

[88] JAEGER, M.K., *Custodia Fidelis Memoriae: Livy's Story of M. Manlius Capitolinus,* Latomus T.52 Fasc.2. Société d'Études Latines de Bruxelles, 1993, s. 350 – 363

[89] Liv. VI.20 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny, vol II.* Praha, Svoboda, 1972, s. 144 – 146, ISBN: 25-119-72)

„Ale protože se spor neklonil ani na tu ani na onu stranu, zřekl se Camillus toho úřadu; buď proto, že byl zvolen vadným způsobem, jak někteří napsali, nebo že tribunové lidu učinili návrh na sněmu plebejském a plebejové se na tom usnesli: jestliže Marcus Furius něco podnikne jako diktátor, aby zaplatil pokutu pět set tisíc assů. (…) Důkaz je i v tom, že v té době, kdy prý byl učiněn ten návrh o jeho pokutě, mohl se mu postavit na odpor; viděl přece, že je tím volán k pořádku. Mohl však také učinit překážky oněm zákonům, pro které i tento zákon byl navržen. Pokud naše paměť sahá, při sporech mezi pravomocí tribunskou a konsulskou diktatury byly vždycky důstojnost vyšší."

Tribuni lidu se tedy nejenže pokusili prostřednictvím *consilia plebis tributa* odsoudit římského občana k trestu pokuty (navíc extrémně vysoké) ještě před spácháním činu, za nějž měl být souzen, navíc tento postup chtěli použít vůči diktátorovi během jeho funkčního období. To bezesporu je možné považovat za bezprecedentní zneužití pravomocí tribuna lidu, přesahující obvyklé zneužívání trestního práva k politickému boji ze strany patricijů i plebejů v dobách rané římské republiky.

V roce 337 př. n. l. se setkáváme s dalším zaznamenaným náboženským zločinem, a to porušením slibu čistoty Vestálkou Minucií:

„Toho roku byla Vestálka Minucia potrestána: byla nejprve podezřelá pro šat ozdobnější, než se slušelo; pak byla naŕčena u pontifiků a udána otrokem. Podle jejich rozhodnutí bylo nařízeno, aby zanechala božích služeb, ale aby své otroky podržela pod svou mocí. Po vynesení rozsudku byla zaživa zakopána pod zem u brány Collinské vedle Dlážděné cesty na Zločinném poli."[90]

Na základě tohoto záznamu lze konstatovat, že i ve čtvrtém století př. n. l. připadala pravomoc obžaloby a vedení procesů s pachateli zločinů proti náboženskému kultu římské republiky kněžskému sboru, pontifikům.

Pravděpodobně v roce 334 př. n. l. se můžeme setkat s prvním zaznamenaným procesem s pachateli zločinu travičství:

[90] Liv. VIII.15 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny, vol II.* Praha, Svoboda, 1972, s. 279)

„Když přední politici obce umírali na podobné nemoci a skoro všichni týmž způsobem, jakási služba se přihlásila u Quinta Fabia Maxima, kurulského aedila, že prozradí příčinu toho obecného moru, jestliže on jí za to zaručí, že ta její výpověď jí nebude vykládána za vinu. Fabius ihned přednese věc konsulům, konsulové senátu a podle souhlasného mínění celého stavu byla té ženě za podání zprávy slíbena záruka beztrestnosti. Tu vyšlo najevo, že obec je postižena ženskou zločinností a že provdané ženy vaří ty jedy; chtějí-li prý otcové jít za ní, že mohou být ty travičky dopadeny hned při činu. Hned šli za tou ženou, jež učinila udání, a přistihli některé ženy vařící ty lektvary a jiné ještě našli ukryté. Byly doneseny na *forum* a asi dvacet těch žen, u nichž byly jedy zabaveny, bylo tam povoláno úředním poslem. (…) Ale jakmile ten lektvar vypily, samy svou zločinností všechny zahynuly. Hned byly zatčeny jejich společnice a ty udaly velký počet provdaných žen; z nich bylo odsouzeno sto sedmdesát, přičemž před tím dnem nebylo v Římě vůbec vedeno vyšetřování pro travičství. Ta událost byla považována za neblahé znamení z nebes a zdálo se, že ty ženy spíše zešílely, než aby byly tak zločinné. Tak byla z letopisů znovu obnovena vzpomínka na to, že při protestních vystěhováních lidu byl kdysi od diktátora zaražen hřeb a že tou smírnou obětí lidé rozvadění nesváry zase nabyli rozvahy. Proto uznali za vhodné zvolit si diktátora pro zaražení hřebu a byl zvolen Gnaeus Quinctilius a ten jmenoval velitelem jízdy Lucia Valeria; oni pak po zaražení hřebu se vzdali úřadu.“[91]

V prvé řadě, jak píše i sám Livius, se v tomto procesu objevuje nový zločin, jímž se římské právo trestní zabývalo, a to travičství. Livius sice nepíše, jak byly odsouzené ženy potrestány, nicméně na základě pozdějších procesů a na základě závažnosti spáchaného zločinu lze předpokládat, že byly popraveny. Z procesního hlediska je pak podstatné využití institutu podobného dnešnímu „spolupracujícímu obviněnému“, kdy služce, která spiknutí oznámila, byla slíbena beztrestnost, přičemž zde je zajímavá i Liviem popsaná posloupnost schvalování slíbené beztrestnosti, kdy kurulský aedil danou záležitost postoupil konsulům, kteří jako magistráti s *imperiem* by pravomocí slíbit beztrestnost na rozdíl od kurulského aedila disponovat měli, avšak konsulové záležitost nejprve projednali se senátem a

[91] Liv. VIII.18 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny, vol II.* Praha, Svoboda, 1972, s. 283 – 284, ISBN: 25-119-72)

až za „souhlasu celého stavu“ beztrestnost slíbili. Není tedy zcela jasné, zda projednání beztrestnosti se senátem mělo spíše poradně-politickou úlohu, nebo zda konsulové skutečně vnímali slib beztrestnosti jako natolik zásadní průlom do trestněprávního systému, že vnímali předchozí souhlas senátu jako nezbytný. Autor tohoto textu se spíše přiklání k první možnosti, tedy že konsulové takovou pravomocí disponovali, nicméně chtěli danou záležitost nejprve prodiskutovat se členy senátu, mezi nimiž byla řada bývalých konsulů a jiných magistrátů. Závěrem je nutné uvést i náboženský rozměr, jelikož Římané vnímali spáchaný zločin jako natolik závažné narušení *pax deorum,* že bylo nutné bohy usmířit, a to ne pouze běžnou obětí či obřadem, ale povoláním diktátora za účelem vykonání usmiřujícího obřadu.

Z roku 331 př. n. l. máme vůbec první záznam o tom, že byl zřízeno *quaestio*, tedy speciální soudní porota, vytvořená k vedení trestního procesu a rozhodnutí v něm. Zřízena byla na základě *lex de quaestione extraordinaria instituenda*,[92] ze samotného názvu zákona je tedy zřejmé, že byla svolána mimořádně k projednání určitého případu, nejednalo se v dané době o standardně působící trestněprávní orgán. Účel vytvoření této první *quaestio* znám není.

V roce 313 př. n. l. se setkáváme s prvním zaznamenaným případem, kdy se využití *ius intercessionis* ze strany tribunů lidu dovolávali patricijové:

„Potom jakmile zanikl hmotný podklad pro vyšetřování campanské, celá soudní záležitost se obrátila do Říma při takovém výkladu: senát nařídil, aby bylo konáno vyšetřování nikoli podle jmen, kdo co spáchal v Capui, ale obecně proti všem, kdož kdy se srotili a spikli proti státu; dály se prý takové protistátní schůzky, aby dosáhli čestných úřadů. Vyšetřování se rozšiřovalo i věcí samou i osobami zúčastněnými, přičemž diktátor neodmítal názor, že má právo na své vlastní vyšetřování beze všeho omezení.

[92] ROTONDI, G., *Leges publicae populi romani.* Milano, 1912, s. 104, ISBN: 9783487011738

Byli tedy předvoláni na soud vznešení lidé, a když se dovolávali tribunů, nikdo jim nestál ku pomoci, aby soud nepřijal žalobu na ně.“[93]

Byť je logické, že tribun lidu nebyl limitován příslušností obžalovaného ke společenské vrstvě, když využíval své *ius intercessionis,* přesto až do tohoto případu nedisponujeme záznamem, který by tuto skutečnost potvrzoval. Rovněž se zde setkáváme s novou variantou zločinu zrady – intrikaření za účelem obsazení úředních funkcí.

V roce 299 př. n. l. byl přijat nový zákon upravující *ius provocationis,* nicméně bez významných dopadů na tento institut, dle Livia spíše pro větší zdůraznění existence tohoto práva, které ne vždy bylo respektováno:

„Téhož roku konsul Marcus Valerius podal návrh zákona o odvolání k lidu, ještě pečlivěji spořádaný. Ten zákon byl tehdy podán potřetí po vyhnání králů, pokaždé od té rodiny. Domnívám se, že příčina častějšího obnovování návrhu nebyla jiná, než že více platila moc několika málo jednotlivců než svoboda lidu. Zdá se však, že zákon Porciův byl samojediný vydán na ochranu těla občanů, protože stanovil stíhání těžkým trestem, kdyby někdo zbičoval nebo zabil římského občana. Zákon Valeriův zakázal sice pruty bičovat a sekyrou popravit toho, kdo by se odvolal; ale nepřipojil nic o tom, kdyby kdo proti tomu jednal, ledaže by to byl „nepěkný čin“. Při tehdejší úctě lidí se to, myslím, zdálo dost pevným závazkem zákonným.“[94]

Z následujících desetiletí nemáme mnoho záznamů o relevantních změnách římského práva trestního – zločiny byly páchány, souzeny a trestány, avšak způsobem, který je již v této práci popsán výše. První a druhá punská válka zřejmě způsobily určitou stagnaci vývoje trestněprávního systému, jelikož politická reprezentace Říma se plně zaobírala válkami s Kartágem, tedy neměla důvod ani prostor soustředit na vnitropolitické boje (zejména patricijů a plebejů), při nichž v minulých stoletích docházelo k řadě trestních procesů, jakož i změn trestního práva hmotného i procesního. Z Liviových děl je po dobu trvání punských válek

[93] Liv. IX.26 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny, vol II.* Praha, Svoboda, 1972, s. 360 – 361, ISBN: 25-119-72)

[94] Liv. X.9 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny, vol II.* Praha, Svoboda, 1972, s. 409 – 410, ISBN: 25-119-72)

patrný značný pokles vnitropolitických rozmíšek i trestních procesů samotných. Rovněž i náboženských zločinů v té době alespoň dle záznamů ubylo.

Z pohledu trestněprávního vývoje je z dochovaných záznamů zajímavý trestní proces s Quintem Pleminiem, vojenským legátem, který se svými vojenskými jednotkami tvořili posádku města Lokroi (dnešní Locri), spojeneckého města římské republiky, osvobozeném Publiem Scipionem od kartaginské nadvlády. Podle Liviových zápisů Pleminius nechal své vojáky páchat nejrůznější druhy násilí a nepravostí na obyvatelích Lokroi, dokonce je nechal i znesvětit a vyloupit svatyni bohyně Proserpiny. Za spáchání těchto zločinů byl navržen následující trest:

„Ke své tvrdé řeči přidal Quintus Fabius stejně tvrdý návrh:

Soudí prý, aby legát Pleminius byl spoután, dopraven do Říma a aby se v okovech zodpovídal; je-li pravdivé to, nač si Lokrové stěžují, aby byl usmrcen v žaláři a jeho jmění zabaveno.

(…) Tak se zbavi praetor i poradní komise nijak lehkého břemene povinnosti zavést vyšetřování proti Scipionovi. Pleminia a na dvaatřicet lidí s ním odsoudili a v okovech je poslali do Říma.

(…) Pleminius a provinilci, kteří byli zapleteni do toho soudního procesu, byli ihned vsazeni do žaláře, jakmile dorazili do Říma. Nejdříve je tribunové předvedli před lidové shromáždění a tu se nedočkali žádného slitování u lidí, kteří byli už předem rozhořčeni pohromou občanů lokerských.“[95]

Pleminius byl tedy nakonec za popsané zločiny odsouzen, a to společně s dalšími třiceti dvěma obžalovanými, o kterých bližší informace k jejich identifikaci nemáme. Vzhledem ke skutečnosti, že z Liviova popisu je patrné, že za nejzásadnější provinění Římané považovali právě znesvěcení a vyloupení chrámu bohyně Proserpiny (podle Livia senát dokonce vyslal praetora a další magistráty, aby bohatství chrámu nahradili a bohyni usmířili), nejedná se o pouhé rabování a

[95] Liv. XXIX.19, 21 a 22 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny, vol V*. Praha, Svoboda, 1975, s. 245 – 246, 250, 251, ISBN: 25-091-75)

zneužití pravomocí legátem, ale přinejmenším co se týče znesvěcení chrámu, i o náboženský zločin. Z tohoto pohledu je zajímavé, že přestože se jednalo o náboženský zločin, nebyl do trestního procesu zapojen žádný z pontifiků, nýbrž byli tribuny lidu předvedeni před lidové shromáždění, které je mělo soudit.

Jak je již uvedeno výše, z období první a druhé punské války se nedochovalo příliš mnoho záznamů trestních procesů, zřejmě proto, že římská republika se musela primárně soustředit na své přežití. V následujících desetiletích se však římská republika a její politická scéna postupně začala vracet do normálního stavu (nelze říct předválečného, jelikož římská republika prakticky neustále válčila, avšak na rozdíl od punských válek již nešlo o války ohrožující samotnou existenci Říma, nýbrž o expanzivní války, které již na běžný život v Římě samotném takový dopad neměly). Jak již víme z řady různých výše citovaných trestních procesů, trestní právo bylo před punskými válkami v římské republice oblíbeným nástrojem politického boje. Nejinak tomu bylo i po jejich skončení, kdy coby nejvhodnější příklad můžeme uvést snahu o odsouzení samotného Publia Cornelia Scipiona Africana, tedy vojevůdce, který měl na vítězství nad Kartágem lví podíl, jeho politickými nepřáteli za údajnou zpronevěru části získané kořisti. Scipio Africanus nakonec odsouzen nebyl, jinak tomu ale bylo v případě jeho mladšího bratra Lucia Cornelia Scipiona Asiatica, též významného římského vojevůdce, který se rovněž proslavil již ve Druhé punské válce a následně největší proslulost získal ve válce proti seleukovskému králi Antiochovi, v níž Řím získal Řecko a Asii coby nové provincie (a Lucius Cornelius Scipio si právě tímto vítězstvím vysloužil svoje přízvisko Asiaticus). Bez ohledu na jeho zásluhy byl odsouzen za zpronevěru a rovněž za uzavření míru s Antiochem za pro Řím méně výhodných podmínek, za což měl podle obžaloby Scipio získat od krále Antiocha úplatek. Přestože však byl Scipio odsouzen k vysoké peněžité pokutě a též uvěznění. Avšak rozhodnutím tribuna lidu Tiberia Graccha byl tento rozsudek změněn:

„Tiberius Gracchus pronesl toto rozhodnutí: Nezakročuji proti praetorovi, aby nebylo zabaveno z majetku Lucia Scipiona to, co bylo určeno soudem. Nedopustím však jedno: Tento Lucius Scipio přeci přemohl toho nejmocnějšího krále světa, rozšířil říši národa římského až do nejzazších územních končin, zavázal dobrodiními národa římského krále Eumena, Rhodské i tolik jiných asijských měst! Ve svém triumfu vedl také přemnohé nepřátelské vojevůdce a pak je dal zavřít

v žaláři. Nestrpím, aby se takový hrdina octl v žaláři v poutech mezi nepřáteli národa římského. Nařizuji proto, aby byl propuštěn!“[96]

Ze zaznamenaného procesu tedy můžeme dovozovat, že *ius intercessionis* tribunů lidů bylo možné použít nejen k zamezení trestního procesu jako takového, nýbrž i ke zmírnění již uděleného trestu.

Dalším zaznamenaným procesem relevantním pro tuto práci, tentokrát z hmotněprávního a náboženského pohledu, je proces s organizátory bakchanálií, tedy nevázaných slavností, které byly římským senátem (*senatus consultum de Bacchanalibus)* a magistráty označeny za rozporné s římským náboženstvím a mravy a jako takové byly zakázány a trestány. Podle Livia byl kromě nevázaného života a rozporů s mravy tento kult rovněž zodpovědný i za řadu dalších zločinů, mezi jinými byl vinen i travičstvím a vraždami:

„Oběma konsulům bylo svěřeno vyšetřování tajných spikleneckých rejdů. (…) Tu už se nepáchal jen jeden druh zločinu, totiž smilstva mužů váženého rodu s ženštinami, ale vylézali odtud i falešní svědkové, vzešly odtud i padělané pečeti a závěti i udavačství. Z tohoto doupěte se také strojila travičství a vraždy příbuzných, takže někdy se ani nenašly mrtvoly pro pohřbení.“[97]

„Když měl Postumius oba vypovídající svědky v moci, přednesl celou záležitost senátu a vyložil všechno po řadě, co mu bylo nejdříve udáno a co potom jím samým vyšetřeno. Otců se zmocnilo nesmírné zděšení; jednak v zájmu státním, aby ty spiklenecké spolky a noční schůzky nepřinesly sebou nějaký skrytý úklad anebo nebezpečí, jednak také dostali strach, aby obvinění nepostihlo někoho z jejich příbuzných, kdyby byl nějak zapleten do toho provinění.

Senát pak uznal za vhodné vzdát konsulovi díky, že tu věc vystopoval s obzvláštní pečlivostí a také beze všeho poplachu. Potom uložil konsulům, aby konali mimořádná soudní řízení ohledně bakchanálií a nočních obřadů; měli také zlákat

[96] Liv. XXXVIII.60 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny, vol VI.* Praha, Svoboda, 1976, s. 397, ISBN: 25-122-76)

[97] Liv. XXXIX.8 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny, vol VI.* Praha, Svoboda, 1976, s. 408, ISBN: 25-122-76)

odměnami ke svědecké výpovědi ještě jiné lidi; dále ještě měli vypátrat kněze obřadů, ať už to byli muži, či ženy, a to nejen v Římě, ale i po všech soudních shromážděních a tržištích; konsulové by je měli dostat na dosah ruky. (…)

Toto rozhodl senát. Konsulové pak nařídili kurulským aedilům, aby vypátrali všechny kněze obřadu, pozatýkali je a zadrželi ve volné vazbě až do doby soudního procesu.“[98]

„Potom nařídili přednést usnesení senátu a stanovili odměnu pro ty, kdo provinilce oznámí, přivede ke konsulům anebo jim poví jméno nepřítomného. Tomu, kdo bude takto jmenován a uprchne, bude prý určena soudní lhůta; jestliže bude předvolán na soud a nezodpoví se, bude odsouzen za své nepřítomnosti; bude-li jako provinilec jmenován někdo z těch, kteří pobývají mimo italské území, tomu prý bude povolena delší lhůta, chce-li se dostavit, aby se jeho pře projednávala. Dále dali výnos, že nikdo nesmí nic prodat ani koupit, čímž by umožnil útěk; dále aby nikdo nic nepřijímal, nezatajoval a žádnou pomocí nepodporoval uprchlíky. (…)

Mnozí ještě téže noci, jež následovala po onom dni, kdy byla na shromáždění aféra veřejně vyhlášena a rozestaveny stráže kolem bran, byli triumviry chyceni na útěku a odvedeni zpět; mnoho lidí bylo udáno jmenovitě. Někteří z nich, muži i ženy, spáchali sebevraždu. Říkalo se, že na tom tajném spolčování mělo účast více než sedm tisíc mužů a žen.“[99]

„Nastal však početný útěk z města, takže tím pro mnohé zanikalo právo procesní i vlastnictví majetkových hodnot. Proto museli praetoři Titus Maenius a Marcus Licinius prostřednictvím senátu odložit projednávání soudních záležitostí o třicet dní, dokud by konsulové neskončili vyšetřování. Zrovna tak nepřítomnost těch, kteří byli udáni, neboť se v Římě k soudu nedostavili, ani je nebylo možné vypátrat, donutila konsuly obcházet soudní místa a tu vyšetřovat a konat soudy.

---

[98] Liv. XXXIX.14 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny, vol VI.* Praha, Svoboda, 1976, s. 415 – 416, ISBN: 25-122-76)

[99] Liv. XXXIX.17 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny, vol VI.* Praha, Svoboda, 1976, s. 420 – 421, ISBN: 25-122-76)

Ty z provinilců, kteří byli jenom zasvěceni do obřadů a podle posvátné formule na předříkávání slov knězem jenom pronesli záslibnou modlitbu, dále ty, u nichž se ničemné přísežné spolkaření omezovalo jen na povšechný zločin a smyslnou vášeň, konečně ty, kteří nespíchali nic z nepravostí, pro něž se zavázali slavnostní přísahou, ani na sobě, ani na jiných – ty všechny vsazovali jenom do vězení. Ty však, kteří se poskvrnili smilstvem anebo vraždami, kteří se zhanobili falešnými svědeckými výpověďmi, padělanými pečetěmi, podvrhováním závětí a jinými podvodnými činy – ty stíhali hrdelním trestem. Popraveno jich bylo více než uvrženo do pout.“[100]

Popsaný proces je důležitý jak z hlediska vývoje trestního práva hmotného, tak i procesního. Z hlediska hmotného práva se nově objevuje trestněprávní zásah proti celému náboženství, resp. náboženskému kultu jako celku. Byť Livius uvádí, že za trestněprávně postižitelné byly považovány i činy páchané členy tohoto kultu, jako je smilstvo, podvody, vraždy a jiné zločiny, s nimiž již římské právo trestní v dané době mělo řadu zkušeností, tak z Liviova popisu jednání senátu je patrné, že jako nejvíce problematická byla vnímána samotná existence náboženského kultu jako organizované skupiny, která mohla znamenat ohrožení pro samotný Řím. Co se týče procesního práva, tento proces je unikátní svým rozsahem, kdy pachatelů mělo být více než sedm tisíc, v důsledku čehož musely být na základě rozhodnutí senátu konány mimořádné soudy, aby bylo možné tyto procesy uskutečnit v rozumné době a zároveň aby jimi nebyl zablokován celý trestněprávní systm římské republiky. Novinkou rovněž je určité rozšíření „útěkové vazby“ – s uvržením obviněných do žaláře či s požadováním ručení se můžeme setkat již u dřívějších procesů, v případě tohoto procesu však tato opatření byla zcela zásadně rozšířena, a to výnosem o zákazu jakéhokoli prodeje či koupě a o zákazu jakékoli podpory uprchlých obviněných. Zabývat se rovněž musíme i uvedenými důsledky o útěku z města („*Nastal však početný útěk z města, takže tím pro mnohé zanikalo právo procesní i vlastnictví majetkových hodnot*“), přičemž útěkem z města Livius zjevně nemá na mysli dobrovolný odchod do vyhnanství, jímž by standardně soudní proces končil, nýbrž pouhou snahu o vyhnutí se dopadení a procesu samotnému.

[100] Liv. XXXIX.18 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny, vol VI.* Praha, Svoboda, 1976, s. 421, ISBN: 25-122-76)

Uvedeným zánikem práva procesního Livius ve svém popisu zřejmě označuje nemožnost využití procesních práv obžalovaným, který nebyl u projednávání své obžaloby přítomen, zejména tedy *ius provocationis*, což není překvapivé, jelikož k uplatnění tohoto práva byla přítomnost obžalovaného nezbytná. Zajímavější je uvedený zánik vlastnictví majetkových hodnot, z čehož tedy můžeme dovozovat, že pokud se obviněný vyhýbal soudnímu procesu, mělo to na něj ještě před samotným odsouzením a udělením trestu zásadní dopady v podobě propadnutí části či celého majetku státu. Co se týče samotných trestů udělených v rámci tohoto trestního procesu, s výjimkou jejich množství (kdy ze sedmi tisíc pachatelů jich mělo být značné množství souzeno a z nich většina popravena, tedy šlo jistě o tisíce popravených Římanů a Římanek, což byl doposud zcela nevídaný rozsah) tento proces neobsahuje nic nového z pohledu vývoje římského práva trestního.

V roce 180 př. n. l. došlo k procesu s Luciem Corneliem Dolabellou, který, jsou-li Liviovi záznamy pravdivé, je přelomový z hlediska procesů vedených pontifiky:

„Když měl být dále určen náhradník pro kněžský úřad „krále obětníka“ na místo Gnaea Cornelia Dolabelly, nastal spor mezi nejvyšším pontifikem Gaiem Serviliem a Luciem Corneliem Dolabellou, jedním ze dvou členů komise pro stavbu loďstva; *pontifex* ho totiž vybízel, aby se vzdal úřadu, aby mohl být znovu vysvěcen. Dolabella se však vzpíral, a proto mu uložil *pontifex* peněžitou pokutu. Dolabella se však odvolal, a tak nastal spor před lidovým sněmem.“[101]

Byť z hmotněprávního hlediska nešlo o žádný zásadní přečin, z hlediska procesního práva je tento proces unikátní na základě dokonce dvou skutečností. Jednak tím, že *pontifex maximus* udělil pokutu Luciovi Corneliovi Dolabellovi za to, že ten se odmítl vzdát svého úřadu, což lze za náboženský zločin považovat jen stěží, tedy buďto Gaius Servilius udělením tohoto testu překročil své pravomoci (tj. nejednalo se o čin, který by on jakožto *pontifex maximus*, tedy představitel náboženského úřadu bez *imperia*, mohl stíhat a trestat), nebo se o zločin z pohledu římského náboženství jednalo, což by byl důkaz toho, že v tehdejší římské

[101] Liv. XL.42 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny, vol VI.* Praha, Svoboda, 1976, s. 534, ISBN: 25-122-76)

společnosti mohli pontifikové soudit a trestat jako náboženské zločiny v podstatě jakékoli neuposlechnutí jejich pokynu. Druhá, ještě zásadnější skutečnost je ta, že se Lucius Cornelius Dolabella proti rozhodnutí nejvyššího pontifika použil své *ius provocationis* a obrátil se na lidové shromáždění. Až doposud jsme však v případě procesů s pachateli náboženských zločinů vedených pontifiky měli za to, že proti rozhodnutí pontifiků v těchto věcech nebylo možné *ius provocationis* využít.

Shrnutí podkapitoly Vývoj trestního práva v dobách rozvoje římské republiky

Tato podkapitola se věnuje poměrně rozsáhlému období římských dějin, a to čtvrtému, třetímu a části druhého století př. n. l., v nichž docházelo ke změnám římského trestního práva hmotného i procesního, a to zejména vlivem rozšiřování římské republiky a rovněž v důsledku značných společenských a politických změn – prakticky v celém tomto období dochází k politickým bojům plebejů s patriciji, které se často přelévaly i do trestněprávní roviny, o čemž svědčí řada procesů, které jsou v této podkapitole analyzovány. Výjimku představuje období první a druhé punské války, které byly pro římskou republiku natolik zásadním ohrožením, že během nich politické boje takřka ustaly a obecně i z hlediska vývoje trestního práva dochází k určitému ustrnutí.

V oblasti vývoje římského trestního práva hmotného se již v tomto období setkáváme s celou řadou nových zločinů, jako je travičství, *peculatus* či *crimen repetundarum*, dále v procesu s Quintem Pleminiem též i znesvěcení a vykradení chrámu, které je zvláštní tím, že přestože šlo zjevně o náboženský zločin, bylo souzeno lidovým shromážděním bez zapojení pontifiků, kterým jinak příslušela pravomoc nad náboženskými zločiny. A stejně tak tomu bylo i v případě soudního procesu s organizátory a účastníky bakchanálií, v němž rovněž, přestože šlo přinejmenším zčásti o náboženskou záležitost, soudy vedli konsulové a pontifikové nebyli do daných procesů žádným způsobem zapojeni. Z hlediska náboženských přečinů a procesu s jejich pachateli je rovněž velice důležitý proces s Luciem Corneliem Dolabellou, v němž *pontifex maximus* stanovil peněžitý trest Dolabellovi za to, že ten neuposlechl jeho příkazu a nevzdal se úřední funkce, proti čemuž ale Dolabella použil své *ius provocationis* a obrátil se na lidové shromáždění, což je až do této chvíle v případě náboženských přečinů projednávaných pontifiky nevídaný krok.

Z procesního hlediska se můžeme v tomto období setkat s několika změnami. První z nich je zrušení trestu, přičemž první takový případ v podobě prominutí původně doživotního vyhnanství nastalo již na počátku čtvrtého století př. n. l. v případě Marka Furia Camilla, další takový případ nastal u Marka Manlia, kterému byl senátem zrušen trest vězení. Dále se v tomto období poprvé setkáváme s preventivním odsouzením, kdy plebejským sněmem bylo rozhodnuto, že učiní-li

Marcus Furius Camillus ve funkci diktátora jakýkoli čin, bude mu tribuny lidu vyměřena likvidační pokuta ve výši 500 tisíc assů – jednak tedy došlo k odsouzení římského občana ještě před samotným spácháním zločinu, rovněž je ale zajímavé to, že toto preventivní odsouzení mělo být uplatněno vůči diktátorovi, tedy mimořádné magistratuře s absolutní pravomocí v římské republice. Dále se v tomto období rovněž objevuje poprvé institut, který bychom dnes nazvali „spolupracujícím obviněným“, kdy svědkovi zločinu byla slíbena beztrestnost, a dokonce i odměna, sdělí-li magistrátům informace nezbytné pro vyšetření zločinu.

Zajímavým vývojem v tomto období procházelo *ius intercessionis* – v roce 313 př. n. l. se setkáváme s vůbec prvním záznamem případu, kdy se použití tohoto práva tribunů lidu dovolávali patricijové. Důležitější je ale proces s Lucie Scipionem Asiaticem, v němž bylo *ius intercessionis* tribunem lidu Tiberiem Gracchem použito až po odsouzení Scipiona ke zmírnění jemu udělenému trestu.

III.III. Vývoj trestního práva v dobách vrcholné a pozdní římské republiky

III.III.I. Změny trestního procesu

Z hlediska římského práva trestního procesního bylo nejpodstatnější změnou v období vrcholné a pozdní římské republiky, tedy ve od roku 150 př. n. l. až do nahrazení republikánského zřízení císařstvím, postupné posilování role soudních porot, *quaestiones*. Jak se totiž římská republika rozšiřovala jak územím, tak i počtem obyvatel, zvyšoval se i počet zločinů, a tedy i trestních procesů, v nichž spáchané zločiny byly souzeny. Bylo tedy nezbytné, aby část soudních pravomocí centurijního shromáždění převzal jiný orgán, a tím byly právě soudní poroty. Nejprve byly svolávány *quaestiones extraordinariae*, mimořádné soudní poroty svolané ad hoc k vedení konkrétního procesu, přičemž jim vždy předsedal konsul nebo praetor. Ve druhém století př. n. l. rovněž byla pravomoc *quaestiones extraordinariae* rozšířena tak, že mohly soudit i zločiny spáchané v provinciích, ne pouze v samotném Římě.[102] Tyto soudní poroty však mohly vynášet pouze rozsudky vyhnanství (či méně závažné tresty), jelikož hrdelní tresty i nadále v souladu se Zákoníkem dvanácti desek zůstávaly výhradní pravomocí centurijního shromáždění.[103]

Postupně, jak se počet zločinů zvyšoval, však vyvstávala potřeba svolávat soudní poroty častěji, což logickým vývojem vedlo k vytvoření první stálé soudní poroty v roce 149 př. n. l., kdy byla na základě *lex Calpurnia de pecuniis repetundis* zřízena stálá soudní porota.[104] Tato soudní porota však byla zřízena pouze pro souzení repetundárních zločinů, ve vztahu k ostatním zločinům došlo k vytvoření stálých soudních porot až o desítky let později. Doloženo máme například zřízení

---

[102] JOHNSON, A. CH., COLEMAN-NORTON, R., BOURNE, F. C., *Ancient Roman Statutes*. Clark, New Jersey, The Lawbook Exchange LTD., 2003, s. 38, ISBN: 1-58477-291-3

[103] STRACHAN-DAVIDSON, J.L., *Problems of the Roman Criminal Law, vol. 2.* Oxford, Clarendon Press, s. 18, ISBN: 978-1-330-04135-2

[104] JOHNSON, A. CH., COLEMAN-NORTON, R., BOURNE, F. C., *Ancient Roman Statutes*. Clark, New Jersey, The Lawbook Exchange LTD., 2003, s. 38, ISBN: 1-58477-291-3

mimořádné soudní poroty v roce 103 př. n. l. (pomocí *lex Appuleia de quaestione extraordinaria instituenda*[105]) pro proces s generálem Gnaeem Malliem Maximem, který byl z důvodu porážky v bitvě souzen za vlastizradu a který byl odsouzen k vyhnanství a ztrátě majetku.[106] O plnohodnotné přeměně *quaestiones extraordinariae* v řádné, stále zasedající soudní poroty můžeme hovořit až v souvislosti s trestněprávními reformami Lucia Cornelia Sully v letech 81 až 80 př. n. l. Sulla, jakožto diktátor jmenovaný pro účely *legibus faciendis et rei publicae constituendae causa*, tedy pro vytváření zákonů a konstitucionální reformu republiky,[107] měl za svůj prvořadý úkol rogovat nové zákony, přičemž tohoto úkolu se v oblasti trestního práva zhostil tím, že provedl komplexní reformu jak hmotného, tak i procesního římského práva trestního.

Prvním zákonem vydaným v rámci Sullových trestněprávních reforem, který upravuje oblast procesního práva, je *lex Cornelia iudiciaria* z roku 81 př. n. l. Tímto zákonem bylo stanoveno, že pouze příslušníci *ordo senatorii* se nadále směli stát členem *quaestiones*, což bylo dáno primárně politickými důvody – šlo o reakci na předchozí repetundární zákony, které naopak členství v soudních porotách vyhrazovaly pouze jezdcům a příslušníkům *ordo senatorii* působení v *quaestiones* zakazovaly. Tímto zákonem bylo rovněž stanoveno složení soudních porot a způsob výběru jejích členů – každé soudní porotě předsedal praetor či *iudex quaestionis* (kteroužto funkci vykonával obvykle aedil či bývalý aedil), další členové poroty, *iudices,* byly z řad *ordo senatorii* vybráni losem. Všichni členové soudní poroty včetně předsedy byli dohromady nazýváni *consilium*.[108]

---

[105] WILLIAMSON, C., *Laws of the Roman People: Public Law in the Expansion and Decline of the Roman Republic.* Michigan, The University of Michigan Press, 2005, Table 6.2, ISBN: 978-0-472-11053-7

[106] KELLY, G. P., *A History of Exile in the Roman Republic*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006, s. 175, ISBN: 9780511584558

[107] ARATO, A., *Post Sovereign Constitution Making: Learning and Legitimacy*. Oxford, Oxford University Press, 2016, s. 271, ISBN: 978-0-19-875598-2

[108] ANTHON, CH., *Select Orations of Cicero*. New York, Harper & Brothers, 1837, s. 513, ISBN: 978-0530575384

Co se týče procesů vedených před *quaestiones*, žalobu mohl podat kterýkoli dospělý římský občan mužského pohlaví, proto je nazývána *actio popularis*. Tuto žalobu od něj přijímal *iudex quaestionis*, přičemž zároveň se žalobce musel zavázat, že žalobu podává v dobré víře. Následně bylo žaloba ze strany předsedajícího soudce formálně přijata a vznesena (tzv. *nominis delatio*), u čehož musel být osobně přítomen obžalovaný. Sešlo-li se více žalob se stejným právním důvodem, proběhlo takzvané *divinatio*, tedy výběr žalobce, který měl podle soudní poroty lepší předpoklady pro naplnění své procesní úlohy, tedy přednesení žaloby a dodání svědků a důkazů. Žalobce následně podepsal *inscriptio*, písemný záznam žaloby, který byl připravován předsedajícím soudcem, čímž se zavázal pod přísnými tresty zastávat procesní roli žalobce po dobu trvání trestního procesu. Žalobci byla následně stanovena doba, během níž si měl případ připravit, tzv. *inquisitio*, přičemž minimem mělo být deset dní. Stále přitom platilo, že až do vynesení rozsudku se mohl obviněný rozhodnout dobrovolně odejít do vyhnanství, čímž se mohl vyhnout přísnějším trestům. Samotný proces byl následně poměrně jednoduchý, nejprve byl poskytnut prostor žalobci pro přednesení obžaloby a podpoření svých tvrzení svědky a důkazy. Poté vystoupil žalovaný, který reagoval na žalobu a rovněž i on mohl předvolávat svědky a představovat důkazy. Po těchto vystoupeních bylo přistoupeno k hlasování soudní poroty, přičemž soudci mohli odpovědět „*condemno*“ (odsuzuji), „*absolvo*“ (osvobozuji) či „*non liquet*“ (nejsem si jist). K odsouzení byla nutná prostá nadpoloviční většina, případná rovnost hlasů *condemno* a *absolvo* znamenala osvobození. Pokud více než třetina porotců odpověděl „*non liquet*“, proces se musel opakovat. Rozhodnutí soudu a stanovený trest vyhlašoval *iudex quaestionis*.[109]

Dalšími zákony, které se činnosti *quaestiones perpetuae* týkaly, jsou *lex Cornelia de falsis*, *lex Cornelia de repetundis, lex Cornelia de maiestate, lex Cornelia de sicariis et veneficis, lex Cornelia de iniuriis, lex Cornelia de adulteriis* a *lex Cornelia de peculatu*, všechny rovněž z roku 81 př. n. l. Tyto zákony sice upravovaly primárně skutkové podstaty uvedených zločinů, avšak z procesního hlediska je podstatné, že každý z nich stanovil pro daný zločin zřízení jedné

[109] ROBINSON, O.F., *The Criminal Law of Anciant Rome*. The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1995, s. 4 – 6, ISBN: 9780715626634

quaestio perpetuae. Nově tak vznikla *quaestio de falsis* k souzení padělatelů, *quaestio de repetundis* k souzení trestných činů magistrátů, *quaestio de maiestas* k souzení zrádců, *quaestio de sicariis et veneficis* k souzení vrahů a travičů, *quaestio de ambitus* k souzení volebních podvodů, *quaestio de peculatus* k souzení podvodů, *quaestio de iniuriis* k souzení útoků na občany a pravděpodobně také *quaestio de adulteriis* k souzení smilstva (avšak existence této stálé poroty není zcela jednoznačně prokázána). Všechny tyto soudní poroty zasedaly stále, tedy již nebylo nutné je zřizovat k souzení konkrétního spáchaného zločinu.[110]

Dalším zákonem relevantním pro vývoj římského trestního práva procesního je *lex Cornelia de praetoribus octo creandis*, která poměrně úzce souvisí s výše rozebíraným zřízením *quaestiones perpetuae*. Tento zákon zvýšil počet praetorů z šesti na osm, a to právě i s ohledem na zvýšené personální požadavky, které si kladlo zřízení několik stále zasedajících soudních porot, kterým měli předsedat právě praetoři.[111]

Jedinou další podstatnou změnou, která ještě v době existence římské republiky proběhla a kterou máme doloženou *lex Aurelia iudiciaria* z roku 70 př. n. l., kterou bylo upraveno složení skupiny soudců, z nichž byli vybíráni soudci pro jednotlivé soudní poroty – jednak byl jejich počet navýšen z původních 450 na celkových 900, ale především bylo tímto zákonem dosaženo určitého kompromisu mezi jednotlivými společenskými třídami, a oproti předchozímu několikerému přeobsazování sboru soudců mezi jezdci a příslušníky senátorského stavu bylo tímto zákonem stanoveno, že uvedených 900 soudců má být vybráno rovným dílem z řad *ordo senatorii*, jezdců a *tribuni aerarii*.[112]

---

[110] MOUSOURAKIS, G., *The Historical and Institutional Context of Roman Law*. Aldershot: Ashgate, 2003, s. 302, ISBN: 0-7546-2114-6

[111] RODGERS, R.H., *Frontinus: De Aquaeductu Urbis Romae*. Cambridge: University Press, 2010, s. 271, ISBN: 9780521832519

[112] GRUEN, E. S., *The Last Generation of Roman Republic*. California, University of California Press, 1974, s. 232, ISBN: 0-520-02238-6

III.II.III. Zločin velezrady

Jak již bylo uvedeno v minulých podkapitolách, se zločinem velezrady jsme se v různých podobách mohli setkat již od samotného vzniku Říma. Teprve z roku 100 př. n. l. však máme doloženou existenci zákona, který by velezradu přímo upravoval a definoval – jedná se o *lex Appuleia de maiestate*, rogovaná tribunem lidu Luciem Appuleiem Saturninem, jejíž obsah sice přesně znám není, ale měla, stejně jako již výše zmíněná *lex Appuleia de quaestione extraordinaria instituenda*, sloužit k trestnímu stíhání neúspěšných římských generálů.[113] Na rozdíl od *lex Appuleia de quaestione extraordinaria instituenda* jí ale měla být vytvořena nikoli mimořádná, ale stálá soudní porota, *quaestio maiestas*, jejímiž členy mohli být pouze příslušníci jezdců.[114] Zajímavostí související s tímto zákonem je skutečnost, že je jím poprvé (alespoň dle dochovaných informací) zaveden pojem *crimen maiestatis*, s nímž během následujících desetiletí zcela splynul dříve pro zradu používaný pojem *perduellio*.

Dalším zákonem souvisejícím se zločinem velezrady, je *lex Varia de maiestate* z roku 90 př. n. l. Rovněž i tímto zákonem měla být zřízena soudní porota (avšak není zřejmé, zda trvale zasedající nebo mimořádná) pro účely soudů s vlastizrádci – římskými politiky, kteří měli údajně proti Římu během války Říma proti Marsům a Samnitům popuzovat římské spojenecké národy.[115] Je však poměrně překvapivé, že bylo v roce 90 př. n. l. nutné vytvářet soudní porotu pro souzení zločinu velezrady, když taková stálá soudní porota již měla existovat podle dřívější *lex Appuleia de maiestate*. To naznačuje, že soudní *quaestio maiestas* dle Appuleiova zákona byla mezi roky 100 a 90 př. n. l. buďto zrušena, nebo nebyla funkční.

Významným zákonem upravujícím zločin velezrady byla *lex Cornelia de maiestate* (rovněž zvaná *lex Cornelia maiestatis*) z roku 81 př. n. l. Jak již bylo

[113] RUTLEDGE, S.H., *Imperial Inquisitions: Prosecutors and Informants from Tiberius to Domitian*. Routledge, 2002, s. 87, ISBN: 9781134560608

[114] DILLON, M., GARLAND, L., *Ancient Rome: A Sourcebook*. Routledge, 2013, s. 471, ISBN: 9781136761430

[115] GRUEN, E.S., *The Lex Varia.* in The Journal of Roman Studies vol. 55. Cambridge University Press, 1965, s. 59 – 73, ISSN: 1753-528X

uvedeno výše, v podkapitole týkající se trestního procesu, tímto zákonem byla vytvořena stálá soudní porota pro zločin velezrady. Kromě procesní úpravy však tento zákon obsahoval i úpravu hmotněprávní, přičemž je patrné, že byl do značné míry reakcí na proběhlou občanskou válku, jelikož primárně upravoval jednání správců provincií, kterým pod trestem smrti (za spáchání vlastizrady) zakazoval vést války mimo jim přidělené provincie nebo i jen překročit s vojskem hranici jim přidělené provincie bez předchozího souhlasu senátu či lidového shromáždění.[116]

Posledním dochovaným zákonem z období římské republiky, který upravoval zločin velezrady, je *lex Iulia de maiestate* z roku 46 př. n. l. Tento zákon měl být rogován Gaiem Iuliem Caesarem a oproti *lex Cornelia de maiestate* měl zejména zmírnit tresty pro zrádce z trestu smrti na doživotní vyhnanství.[117]

Kromě již výše zmíněného procesu s generálem Gnaeem Malliem Maximem můžeme jako příklad trestního procesu s pachatelem velezrady v době vrcholné římské republiky uvést trestní proces s Luciem Sergiem Catilinou, původcem proslaveného Catilinova spiknutí, které se mělo odehrát v roce 63 př. n. l. a jehož cílem mělo být svržení římských konsulů, Marka Tullia Cicerona a Gaia Antonia Hybrida, a převzetí kontroly na římskou republikou.[118]

Jak k tomuto spiknutí dále uvádí Papinianus:
„Ženy mohou být v případech velezrady také vyslechnuty. Žena jménem Iulia odhalila spiknutí Lucia Catiliny a poskytla konsulovi Markovi Tulliovi důkaz, na kterém by bylo možné založit stíhání.“[119]

---

[116] ROGERS, R.S., *Cicero, Ad Familiares 3.11.2 and the Lex Cornelia Maiestatis.* in Transactions and Proceedings of the American Philological Association vol. 82, The Johns Hopkins University Press, 1951, s. 196 – 199, ISSN: 00659711

[117] KELLY, G.P., *A History of Exile in the Roman Republic*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006, s. 97, ISBN: 9780511584558

[118] GRUEN, E.S., *The last generation of the Roman republic.* California, University of California Press, 1974, s. 418, ISBN: 0-520-02238-6

[119] Dig. 48.4.8. (Pap. 13 resp.): *In quaestionibus laesae maiestatis etiam mulieres audiuntur. coniurationem denique sergii catilinae iulia mulier detexit et marcum tullium consulem indicium eius instruxit.*

Popisovat v této práci průběh celého spiknutí není z trestněprávního pohledu nezbytné, důležité je pouze uvést, že toto spiknutí nebylo obvyklým politickým bojem mezi jednotlivými politickými frakcemi původícími v římské republice, nýbrž představovalo skutečné a závažné ohrožení římské republiky. Konsul Marcus Tullius Cicero si nechal schválit *senatus consultum ultimum*, na základě kterého měl oprávnění činit vše nezbytné pro ochranu státu, a následně si rovněž nechal schválit popravu pěti spiklenců bez řádného soudního procesu.[120] Z Papinianova fragmentu však můžeme dovozovat, že trestní proces jako takový se konal, avšak namísto správného procesního postupu byl zřejmě tento proces zakončen rozhodnutím senátu, kterému však taková rozhodovací pravomoc nepříslušela.

Poté, co byli vzbouřenci pod Catilinovým vedením poraženi v bitvě u Pistoria a Catilina byl zabit, mělo Ciceronovo jednání dohru – tribunové lidu, kteří nebyli spokojeni s tím, že Cicero nerespektoval zákonem stanovený postup trestního procesu, jej za toto jeho jednání chtěli stíhat, vrcholem čehož byl zákon Publia Clodia Pulchera z roku 58 př. n. l., podle kterého měl být poslán do vyhnanství každý, kdo by popravil občana bez soudního procesu.[121]

[120] DROGULA, F.K., *Cato the Younger: life and death at the end of the Roman republic*. New York, Oxford University Press, 2019, s. 70, ISBN: 978-0-19-086902-1

[121] GOLDEN, G.K., *Crisis management during the Roman Republic*. Cambridge University Press, 2013, s. 132, ISBN: 978-1-107-05590-2

III.II.IV. Zločin vraždy a travičství

V době vrcholné a pozdní římské republiky se zločinem vraždy setkáváme již v letech 142 a 138 př. n. l., v nichž byly vytvořeny *quaestiones extraordinaria* pro vedení trestních procesů se skupinami vrahů a násilníků působících v Římě.[122] Rovněž o konsulovi Luciovi Cassiovi Ravillovi je známo, že zasedal v řadě *quaestiones* při procesech s vrahy.[123]

Dále máme ještě před Sullovými trestněprávními reformami doloženou existenci *iudex quaestionis veneficis* z roku 92 př. n. l., která podle všeho teoreticky již mohla být stále zasedající soudní porotou.[124]

Klíčovým zákonem pro zločin vraždy a travičství však byla *lex Cornelia de sicariis et veneficis* přijatý v roce 81 př. n. l., která, jak je již uvedeno výše, ustanovila *quaestio de sicariis et veneficis*, stálou soudní porotu pro souzení pachatelů těchto zločinů, ale rovněž i definovala skutkové podstaty, jejichž spáchání bylo podřazeno právě pod tento zločin:

„Podle Corneliova zákona o vrazích a travičích je odpovědný každý, kdo zavraždí člověka; nebo kdo zlovolně způsobí požár; nebo kdo chodí ozbrojen za účelem vraždy nebo loupeže; nebo kdo jako magistrát nebo předsedající trestnímu procesu umožní křivé svědectví, kvůli kterému může být stíhána nebo odsouzena nevinná osoba.
(1) Odpovídá také ten, kdo připraví jed a podá jej jinému s cílem jeho usmrcení; nebo kdo se zlým úmyslem podá křivé svědectví, kvůli němuž může být jiný odsouzen k trestu smrti v trestním procesu; nebo jakýkoli magistrát nebo soudce, který přijme peníze za to, že někoho obviní z trestného činu.

[122] ROBINSON, O.F., *The Criminal Law of Anciant Rome*. The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1995, s. 42, ISBN: 9780715626634

[123] BADIAN, E. *Cassius Longinus Ravilla, Lucius*. The Oxford classical dictionary (4th ed.), 2012 Oxford: Oxford University Press. s. 289. ISBN 978-0-19-954556-8

[124] GRUEN, E.S., *Roman Politics and the Criminal Courts, 149 – 78 B.C*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1968, s. 261, ISBN: 978-0-674-28420-3

(2) Kdo spáchal vraždu, bude potrestán, aniž by se přihlíželo k právnímu stavu usmrceného.“[125]

Jak je tedy patrné z výše uvedeného fragmentu, skutková podstata tohoto zločinu byla poměrně široká, od samotné vraždy a ozbrojení se za účelem vraždy, přes podávání jedů či křivé svědectví s úmyslem docílit udělení trestu smrti (standardně bylo křivé svědectví dle Sullovských zákonů řazeno pod *crimen falsi*, zde se tedy jednalo o výjimku), až po žhářství. Další fragmenty výčet skutkových ještě dále rozšiřují a upřesňují:

„Každý, kdo připraví jed, prodá jej nebo jej přechovává za účelem zabíjení lidí, bude potrestán podle páté části Corneliova zákona o vrazích a travičích.
(1) Potrestán podle tohoto zákona bude každý, kdo veřejně prodává škodlivé jedy, nebo je přechovává za účelem vraždy.
(2) Výraz "škodlivé jedy" značí, že existují určité jedy, které nejsou škodlivé. Proto je tento termín nejednoznačný a zahrnuje to, co lze použít k léčbě nemocí i ke způsobení smrti. Existují také přípravky zvané lektvary. Ty jsou však tímto zákonem zakázány pouze tehdy, pokud jsou určeny k zabíjení lidí. Vyhoštění bylo usnesením senátu nařízeno ženě, která ne se zlým úmyslem, ale s nesprávným uvážením podala za účelem početí lektvar, který po požití způsobil smrt.
(3) Další usnesení senátu stanoví, že mastičkáři, kteří prodávají bolehlav, oměj, šišky, krasec, mandragoru a používají kantaridin jako projímadlo, budou potrestáni podle tohoto zákona.“[126]

---

[125] Dig. 48.8.1. (Marci. 14 inst.): *Lege cornelia de sicariis et veneficis tenetur, qui hominem occiderit: cuiusve dolo malo incendium factum erit: quive hominis occidendi furtive faciendi causa cum telo ambulaverit: quive, cum magistratus esset publicove iudicio praeesset, operam dedisset, quo quis falsum iudicium profiteretur, ut quis innocens conveniretur condemnaretur.*
(1) Praeterea tenetur, qui hominis necandi causa venenum confecerit dederit: quive falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur: quive magistratus iudexve quaestionis ob capitalem causam pecuniam acceperit ut publica lege reus fieret.
(2) Et qui hominem occiderit, punitur non habita differentia, cuius condicionis hominem interemit.
[126] Dig. 48.8.3. (Marci. 14 inst.): *Eiusdem legis corneliae de sicariis et veneficis capite quinto, qui venenum necandi hominis causa fecerit vel vendiderit vel habuerit, plectitur.*
(1) Eiusdem legis poena adficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit vel hominis necandi causa habuerit.

Jak je tedy patrné z výše citovaného fragmentu, travičství bylo v římském právu trestním dle *lex Cornelia de sicariis et veneficis* vnímáno velice široce, tedy nejen jako samotné podání jedu, ale i jeho výroba, přechovávání či prodej. Rovněž byly výslovně uvedeny i konkrétní byliny, které bylo zakázáno prodávat pod trestem dle Corneliova zákona.

Rovněž i na žháře bylo v rámci skutkové podstaty tohoto zločinu pamatováno:
„Pokud by někdo se zlým úmyslem zapálil můj dům, bude jako žhář potrestán nejvyšším trestem.“[127]

Římané však pod zločin vraždy a travičství řadili i s náboženstvím související čin, a to obětování bohům za účelem přivolání neštěstí na jiného (což Římané řadili na roveň snahy o očarování jiného):

„Usnesením senátu se nařizuje, aby každý, kdo obětuje za účelem způsobení neštěstí, byl potrestán podle tohoto zákona.“[128]

Kromě samotné definice zločinu vraždy a travičství stanovila *lex Cornelia de sicariis et veneficis* i tresty za spáchání tohoto zločinu, a to *deportatio in insulam* a propadnutí majetku:

---

(2) Adiectio autem ista " veneni mali" ostendit esse quaedam et non mala venena. ergo nomen medium est et tam id, quod ad sanandum, quam id, quod ad occidendum paratum est, continet, sed et id quod amatorium appellatur: sed hoc solum notatur in ea lege, quod hominis necandi causa habet. sed ex senatus consulto relegari iussa est ea, quae non quidem malo animo, sed malo exemplo medicamentum ad conceptionem dedit, ex quo ea quae acceperat decesserit.

(3) Alio senatus consulto effectum est, ut pigmentarii, si cui temere cicutam salamandram aconitum pituocampas aut bubrostim mandragoram et id, quod lustramenti causa dederit cantharidas, poena teneantur huius legis.

(4) Item is, cuius familia sciente eo apiscendae reciperandae possessionis causa arma sumpserit: item qui auctor seditionis fuerit: et qui naufragium suppresserit: et qui falsa indicia confessus fuerit confitendave curaverit, quo quis innocens circumveniretur: et qui hominem libidinis vel promercii causa castraverit, ex senatus consulto poena legis corneliae punitur.

[127] Dig. 48.8.10. (Ulp. 18 ad ed.): *Si quis dolo insulam meam exusserit, capitis poena plectetur quasi incendiarius.*

[128] Dig. 48.8.12. (Modest. 12 pand.): *Ex senatus consulto eius legis poena damnari iubetur, qui mala sacrificia fecerit habuerit.*

„Trestem podle Corneliova zákona o vrazích a travičích je vypovězení na ostrov a konfiskace veškerého majetku. V současnosti je však zvykem udělovat trest smrti, pokud dotyčné strany nezastávají vysoké postavení. Je zvykem, že osoby nízké hodnosti jsou předhozeny divokým šelmám a ti, kteří jsou vyššího postavení, jsou vypovězeni na ostrov.“[129]

Římské právo trestní však rovněž upravovalo i situace, v nichž zabití jiného nebylo považováno za vraždu:

„Pokud někdo v noci zabije zloděje, může tak beztrestně učinit pouze tehdy, pokud ho nemohl ušetřit, aniž by se vystavil nebezpečí.“[130]

Výše uvedený fragment nám tedy dokládá, že Římané vnímali potřebu nutné obrany a trestní právo na tuto možnost pamatovalo. To však nebyl jediný případ, kdy zabití nebylo považováno za zločin, *lex Cornelia de sicariis et veneficis* rovněž vymezila osoby, které nebylo možné za vraždu stíhat a trestat:

„Když dítě nebo duševně nemocný spáchá vraždu, nenese odpovědnost podle Corneliova zákona; neboť nevinnost chrání jednoho a nešťastný osud omlouvá druhého.“[131]

Podle tohoto fragmentu tedy dítě a duševně nemocného nebylo možné soudit pro vraždu, přičemž bylo presumováno, že dítě nemá dostatečné rozumové schopnosti, tedy že je příliš nevinné na to, aby mohlo jinému úmyslně usilovat o život, zatímco u duševně nemocných zkrátka nebylo možné, aby spáchali vraždu, jelikož takovou úroveň uvažování nedovolovalo jejich šílenství.

---

[129] Dig. 48.8.3.5. (Marci. 14 inst.): *Legis corneliae de sicariis et veneficis poena insulae deportatio est et omnium bonorum ademptio. sed solent hodie capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, ut poenam legis sustineant: humiliores enim solent vel bestiis subici, altiores vero deportantur in insulam.*

[130] Dig. 48.8.9. (Ulp. 37 ad ed.): *Furem nocturnum si quis occiderit, ita demum impune feret, si parcere ei sine periculo suo non potuit.*

[131] Dig. 48.8.12. (Modest. 8 reg.): *Infans vel furiosus si hominem occiderint, lege cornelia non tenentur, cum alterum innocentia consilii tuetur, alterum fati infelicitas excusat.*

III.II.V. Zločin otcovraždy

Se zločinem otcovraždy se v době vrcholné a pozdní římské republiky můžeme poprvé setkat v roce 103 př. n. l., kdy byl z vraždy své matky usvědčen a popraven Publius Malleolus.[132]

Dalším zaznamenaným soudním procesem s otcovrahem byl proces se Sextem Rosciem, kterého v roce 80 př. n. l. hájil Marcus Tullius Cicero. Sextus Roscius byl obviněn z vraždy svého otce jakožto osoba, která měla z jeho smrti nejvíce těžit (tedy bez přímých důkazů), avšak Cicero docílil jeho osvobození, a to zejména díky tomu, že poukázal na jednoho ze Sullových propuštěnců, který měl po smrti Sexta Roscia staršího nabýt jeho pozemky v Umbrii v hodnotě 6 milionů sesterciů za částku přibližně dvou tisíc sesterciů. A který si měl podle Cicerona vraždu Sexta Roscia staršího objednat.[133]

Parricidium je oproti předchozím zkoumaným zločinům zvláštní tím, že nebylo součástí trestněprávních reforem Lucia Cornelia Sully, na jeho specifickou právní úpravu tedy musíme čekat do roku 55 př. n. l. (některými zdroji je uváděn i druhý možný letopočet, a to 70 př. n. l.), kdy byla přijata *lex Pompeia de parricidiis*. Tento zákon definoval zločin otcovraždy následovně:

„Pompeiův zákon o otcovrazích stanoví, že pokud někdo zabije svého otce, matku, dědečka, babičku, bratra, sestru, strýce z otcovy strany, tetu z otcovy strany, strýce z matčiny strany, tetu z matčiny strany, svou sestřenici či bratrance, svou manželku, svého manžela, svého zetě, svého tchána, svého nevlastního otce, svého nevlastního syna, svou nevlastní dceru, svého patrona nebo svou patronku, nebo toto se zlým úmyslem umožní, bude potrestán podle Corneliova zákona o vrazích. Matka, která zabije svého syna nebo svou dceru, se také vystavuje trestu podle tohoto zákona, stejně jako dědeček, který zabije svého vnuka. Opět platí, že každý, kdo koupí jed

[132] ROBINSON, O.F., *The Criminal Law of Anciant Rome*. The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1995, s. 46, ISBN: 9780715626634

[133] DYCK, A., *Cicero: pro Sexto Roscio*. Cambridge University Press, 2010, s. 17 – 18, ISBN: 978-0521708869

za účelem jeho podání svému otci, je odpovědný podle tohoto zákona, i když mu jej nepodá.“[134]

Pompeiův zákon tedy *parricidium* rozhodně nevztahuje pouze na kognáty, jako bychom z pohledu dnešního práva a společnosti mohli usuzovat, naopak, podle uvedené definice je skupina osob, jejichž vraždou bylo spácháno *parricidium*, poměrně široká, a zahrnuje i osoby, které s pachatelem teoreticky nemusely v daný okamžik mít kognátský ani agnátský vztah. Nad rámec příbuzenstva se *parricidium* vztahovalo i na patrona či patronku, což jen znovu potvrzuje, jak důležitou roli v římské společnosti tento institut měl. *Lex Pompeia de parricidiis* rovněž ve vztahu k trestům za otcovraždu stanovila, že trest *poena cullei* byl udělen pouze v případě dopadení při činu či jeho schvalování.

[134] Dig. 48.9.1. (Marci. 14 inst.): *Lege pompeia de parricidiis cavetur, ut, si quis patrem matrem, avum aviam, fratrem sororem patruelem matruelem, patruum avunculum amitam, consobrinum consobrinam, uxorem virum generum socrum, vitricum, privignum privignam, patronum patronam occiderit cuiusve dolo malo id factum erit, ut poena ea teneatur quae est legis corneliae de sicariis. sed et mater, quae filium filiamve occiderit, eius legis poena adficitur, et avus, qui nepotem occiderit: et praeterea qui emit venenum ut patri daret, quamvis non potuerit dare*.

III.II.VI. Náboženské zločiny

Stejně jako v předchozích podkapitolách, i v této části římských dějin se můžeme setkat se soudem s Vestálkami – v tomto případě se konkrétně jedná o soud s Vestálkami Aemilií, Licinií a Marcií v letech 114 a 113 př. n. l. Tyto Vestálky byly obviněny z porušení slibu cudnosti, přičemž měly být postupně svedeny Luciem Veturiem a jeho přáteli. První proces byl veden, obdobně jako v případě předešlých soudů s Vestálkami, nejvyšším pontifikem, Luciem Caeciliem Metellem Dalmatikem, který odsoudil Aemilii k smrti pohřbením zaživa. Zbývající dvě Vestálky však byly pontifikem osvobozeny. Toto osvobození však vzbudilo v Římě značnou nevoli lidu, jelikož svědectví otroka Mania, který aféru Vestálek pontifikovi oznámil, se stalo veřejným tajemstvím. To vedlo ke znovuvuzahájení trestního procesu v roce 113 př. n. l., přičemž velmi zajímavé je, že tribun lidu Sextus Peducaeus, který případ znovu otevřel, odebral tento proces nejvyššímu pontifikovi a svěřil jej svému kolegovi, tribunovi lidu Luciovi Cassiovi Longinovi Ravillovi. V následujícím trestním procesu byly obě Vestálky odsouzeny k pohřbení zaživa, stejně jako čtyři z jejich údajných milenců. Další zajímavostí je, že i tito čtyři muži byli popraveni pohřbením zaživa.[135]

Výše popsaný trestní proces s Vestálkami představuje z hlediska procesů s pachateli náboženských zločinů poměrně významný vývojový krok, a to zejména kvůli tomu, že tribun lidu se rozhodl odebrat vedení procesu *pontifikovi maximovi* a svěřit jej jinému tribunovi lidu. Jde tedy o poměrně zásadní narušení pravomocí nejvyššího pontifika, které nicméně podle následujícího vývoje nebylo ze strany pontifiků zpochybněno.

V prvním století př. n. l. se prvně objevuje pojem *sacrilegium*, s nímž se ve vztahu k náboženským zločinům dále setkáváme zejména během císařství. Jak uvádí Cicero:

[135] GRUEN, E.S., *M. Antonius and the Trial of the Vestal Virgins*. in Rheinisches Museum für Philologie, 111. Bd., J.D. Sauerländers Verlag, 1968, s. 59 – 63, ISSN: 0035-449X

„(…) pachateli svatokrádeže je stanoven trest, a to nejen tomu, kdo ukradne předmět zasvěcený bohu, nýbrž i tomu, kdo ukradne předmět svěřený svatyni do ochrany.“[136]

Marcus Tullius Cicero dále v *De Legibus* uvádí, že pachatel svatokrádeže má být potrestán jako pachatel otcovraždy.

[136] Cic. *De leg.* 2.16.41.: „*Sacrilego poena est, neque ei soli, qui sacrum abstulerit, sed eiam ei, qui sacro commendatum*“

III.II.VII. Shrnutí podkapitoly Vývoj trestního práva v dobách vrcholné a pozdní římské republiky

Obsahem této podkapitoly je vývoj římského trestního práva v druhém a prvním století př. n. l., tedy v období vrcholné římské republiky a následných občanských válek, které postupně vedly až k přerodu z republikánského na císařské zřízení.

Stejně jako v předchozích částech římských dějin zkoumaných v rámci této práce, i v tomto období došlo k významnému procesněprávnímu vývoji, oproti předchozím částem této práce je však toto období výrazně bohatší z hlediska vývoje římského trestního práva hmotného.

Co se týče procesního práva, prakticky v celém tomto období je klíčové postupné etablování soudních porot, *quaestiones*, a to nejprve v podobě mimořádně svolávaných soudních porot k vedení konkrétního trestního procesu (či skupiny souvisejících procesů), ale postupně čím dál častěji v podobě stálých soudních porot, přičemž vrcholem legislativního zakotvení soudních porot jsou reformy Lucia Cornelia Sully, kterými bylo zavedeno osm stále zasedajících soudních porot a posílen soubor soudců, z nichž byly členové *quaestiones* vybíráni.

Hmotněprávní vývoj byl z hlediska zločinů, které jsou zkoumány v rámci této práce, poměrně rozsáhlý u všech zkoumaných zločinů, snad až na *sacrilegium*, u něhož lze zásadnější vývoj dohledat až v době císařské, tedy bude předmětem následující kapitoly této práce. Zločin velezrady, vraždy a travičství i zločin otcovraždy byly v tomto období poprvé upraveny samostatnými zákony, zaměřenými vždy na daný zločin. Tato skutečnost představuje významný posun oproti dosavadnímu vývoji, jelikož zkoumané zločiny byly výše popsanými zákony jasně vymezeny a definovány, byla upravena případná specifika trestních procesů s pachateli těchto zločinů a rovněž byly stanoveny tresty pro jejich pachatele.

Shrneme-li vývoj zločinu velezrady, ve zkoumaném období byl upraven několika zákony, přičemž již první z nich, *lex Appuleia de maiestate*, pro tento zločin přinesla nové označení, *crimen maiestatis*, původní používaný pojem *perduellio* postupně zcela vymizel. Jendalo se o zločin s relativně širokou skutkovou podstatou, za jeho spáchání byli odsouzeni jak neúspěšní římští

vojevůdci (kdy za velezradu byl označen samotný vojenský neúspěch – zde se však jednalo spíše o zneužití trestního práva v rámci politických bojů), tak i římští občané, kteří se provinili pobízením spojenců k povstání proti Římu. V rámci Sullovských reforem bylo následně pod skutkovou podstatu velezrady zařazeno i vedení války správcem provincie mimo území jemu přidělené provincie či i jen pouhé překročení hranice provincie s vojskem bez souhlasu senátu či lidového shromáždění, což, v kontextu občanské války a vůbec celého politického vývoje předcházejícího Sullově diktatuře, působí dojmem preventivního opatření, které mělo zabránit novým občanským válkám a chopení se moci cestou vojenského převratu. Původně stanoveným trestem za velezradu bylo usmrcení, Gaius Iulius Caesar však zákonem trest upravil na doživotní vyhnanství.

Též pro vývoj dalšího ze zkoumaných zločinů, zločinu vraždy a travičství, byly v tomto období klíčové trestněprávní reformy Lucia Cornelia Sully. *Lex Cornelia de sicariis et veneficis* rovněž stanovila širokou skutkovou podstatu tohoto zločinu, ba dokonce ještě širší, než jakou Corneliův zákon stanovil pro zločin velezrady. Jako vrahové a traviči byli stíháni a trestáni vrahové a traviči, jak by bylo snadno odvoditelné ze samotného názvu zákona, ale též osoby ozbrojující se za účelem vraždy nebo loupeže, žháři, magistráti, kteří umožní křivé svědectví s cílem odsouzení nevinného, osoby, které křivě svědčí za účelem usmrcení nevinného, dále osoby, které připravují, přechovávají či prodávají jedy, mastičkáři prodávající určité uvedené byliny a nakonec i osoby, které obětují za účelem přivolání neštěstí na jiného. Stanoveným trestem dle Corneliova zákonu o vrazích a travičích bylo vypovězení na ostrov a propadnutí veškerého majetku.

Pro zločin otcovraždy, *parricidium*, je specifické, že i když k jeho páchání prokazatelně docházelo, trestněprávní reformy Lucia Cornelia Sully na tento zločin nepamatovaly a nijak jej specificky neupravovaly. Samostatný zákon tak *parricidium* obdrželo až o několik let později prostřednictvím *lex Pompeia de parricidiis*. Vzhledem k tomu, že se Pompeiův zákon odkazuje na *lex Cornelia de sicariis et veneficis*, je pravděpodobné, že v době Sullových reforem byla otcovražda vnímána jako podskupina vraždy, a proto nebyla specificky upravena samostatným zákonem.

Co se týče náboženských zločinů, není toto zkoumané období pro jejich vývoj příliš významné, snad až skutečnost, že se objevuje pojem *sacrilegium*, s nímž se v souvislosti s náboženskými zločiny budeme poměrně hojně setkávat v období císařství.

IV. Vývoj římského práva trestního za principátu

IV.I. Vývoj trestního procesu v době principátu

Přerod římské republiky v císařství nebyl revoluční záležitostí, která by se odehrála v jeden konkrétní okamžik, šlo o postupný proces přerodu. Octavianus Augustus proto zachoval řadu republikánských institutů a magistratur a jeho legislativa spíše směřovala k jejich úpravám a doplněním, nežli k jejich plošnému nahrazování (a i v případech, kdy mělo dojít k nahrazování, jednalo se spíše o pozvolný proces). Zůstal tak zachován systém zavedených *quaestiones*, stálých soudních porot pro souzení vybraných zločinů.[137] Octavianus Augustus však prostřednictvím *lex Iulia iudiciorum* publicorum rozšířil počet soudců z devíti set na tři tisíce, aby tak reagoval na počet případů, které bylo nutné projednat.[138] Ačkoli za Octaviana Augusta došlo k významnému posílení stálých soudních porot, což značí, že císař počítal s jejich významným zapojením do trestních procesů, a i za vlády císaře Tiberia Augusta byla role *quaestiones perpetuae* ze strany císaře podporována, význam *quaestiones* v následujících desetiletích postupně klesal, jelikož byl vytvořen nový typ trestního procesu, do nějž byl zapojen přímo císař a jemu nejbližší úředníci. Do druhého století n.l. tak většina *quaestiones perpetuae* zanikla – ve vztahu ke *crimen maiestatis* a repetundárním zločinům zmínky ohledně zapojení soudní poroty mizí již za vlády císaře Tiberia, *quaestio de sicariis* bylo zřejmě činné ještě přinejmenším v roce 54 n.l.[139]

Tento nový typ trestního procesu, který vznikl a postupně nabýval na významu během principátu, aby následně zcela převládl během dominátu, bylo *cognitio extra ordinem*, tedy mimořádné soudní řízení, ve kterém absolutní soudní pravomocí disponoval císař, který tak mohl samostatně rozhodovat v jakýchkoli trestních procesech, či úředníci, na které císař delegoval své pravomoci. V důsledku tohoto delegování pravomocí se z *cognitio extra ordinem* stalo dvojinstanční řízení,

[137] STRACHAN-DAVIDSON, J.L., *Problems of the roman criminal law, vol. I*, Oxford, Clarendon press, 1912, s. 156, ISBN: 978-1-330-03666-2

[138] SANTALUCIA, B., *Altri studi di dirrito penale romano*. CEDAM, 2010, s. 65 – 67, ISBN: 97788813281397

[139] ROBINSON, O.F., *The Criminal Law of Anciant Rome*. The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1995, s. 6 - 7, ISBN: 9780715626634

jelikož do rozsudku první instance, tedy úředníka, na kterého císař delegoval svoji rozhodovací pravomoc, bylo možné, až na určité stanovené výjimky, odvolat se k císaři. Toto odvolání se, *appelatio*, není nepodobné dřívějšímu *ius provocationis*, které jím tedy fakticky bylo nahrazeno.[140] Odvolání fungovalo následovně:
„Chápeme, že byl odsouzen ten, kdo se neodvolal; pokud by se však odvolal, ještě se nepovažuje za odsouzeného. Pokud by však byl shledán vinným z hrdelního zločinu někým, kdo k tomu neměl právo, výsledek bude stejný, protože za odsouzeného je považován pouze člověk, jehož odsouzení je platné.“[141]

Císařští úředníci zapojení do trestního procesu

Co se týče úřadů, které byly do trestního procesu za principátu zapojeni, zásadní roli hrály tři z nich. První z nich byl prefekt praetoriánů:

„(1) Autorita prefektů, vzniklá v těchto prapočátcích, vzrostla zásluhami natolik, že od rozhodnutí praetoriánského prefekta se není možné odvolat. Neboť když byl dříve vznesen dotaz, zda je možno odvolávat se od praetoriánského prefekta, bylo to jednak podle práva možné, jednak existovali případy těch, kteří se odvolali; později, když bylo veřejně vyhlášeno mínění císaře, byla možnost odvolání zapovězena. Císař totiž s důvěrou usoudil, že ti, kteří jsou přizváni do vysokého postavení tohoto úřadu pro svou jedinečnou pracovitost a poté, co byla zjištěna jejich důvěryhodnost a vážnost, nebudou soudit jinak, vzhledem k moudrosti a osvícenosti svého postavení, než jak by soudil on sám.“[142]

---

[140] ROBINSON, O.F., *The Criminal Law of Ancient Rome*. The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1995, s. 9 – 14, ISBN: 9780715626634

[141] Dig. 48.19.2.2. (Ulp. 48 ad ed.): *Eum accipiemus damnatum, qui non provocavit: ceterum si provocet, nondum damnatus videtur. sed et si ab eo, qui ius damnandi non habuit rei capitalis, quis damnatus sit, eadem causa erit: damnatus enim ille est ubi damnatio tenuit.*

[142] Dig. 1.11.1.1. (Arc. l.S. de off. praef. pr.): *His cunabulis praefectorum auctoritas initiata in tantum meruit augeri, ut appellari a praefectis praetorio non possit. nam cum ante quaesitum fuisset, an liceret a praefectis praetorio appellare et iure liceret et extarent exempla eorum qui provocaverint: postea publice sententia principali lecta appellandi facultas interdicta est. credidit enim princeps eos, qui ob singularem industriam explorata eorum fide et gravitate ad huius officii magnitudinem adhibentur, non aliter iudicaturos esse pro sapientia ac luce dignitatis suae, quam*

Jak je z tohoto fragmentu patrné, prefekt praetoriánů nejenže disponoval soudní pravomocí, proti jeho rozhodnutí ani nebylo možné se odvolat, což, jak je již uvedeno výše, z hlediska *cognitio extra ordinem* relativně výjimečná situace.

Dalším císařským úředníkem, s nímž se můžeme při zkoumání trestního procesu v době principátu setkat, je *praefectus Urbi*, městský prefekt:

„(3) Má pravomoc odsoudit k relegaci a deportaci na ostrov, který určil císař.

(4) Na počátku téhož dopisu stojí psáno: „protože jsme svěřili své Město tvé svědomité ochraně“. Cokoli se tedy stane ve Městě, je tak zjevně v pravomoci městského prefekta. Avšak také pokud se něco odehraje uvnitř hranice vymezené stým milníkem, je to v pravomoci městského prefekta; je-li to však vně této hranice, překračuje to rozsah jeho pravomoci.“[143]

Na rozdíl od prefekta praetoriánů u prefekta města Řím nedisponujeme fragmentem, který by uváděl, že se proti jeho rozhodnutí nelze odvolat, z čehož lze dovodit, že odvolání se možné bylo. Fragment rovněž omezuje soudní pravomoc městského prefekta na Řím a jeho blízké okolí. Toto omezení však podle dalšího fragmentu nemělo vliv na pravomoc *praefecta Urbi* jmenovat soudce:

„Překročí-li městský prefekt hranice Města, ztrácí svou pravomoc; mimo Město však může určovat soudce.“[144]

---

ipse foret iudicaturos. (překlad: BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., VAŇKOVÁ, J., *Digesta seu Pandectae, tomus I, liber I – XV, fragmenta selecta / Digesta neboli Pandekty, svazek I, knihy I – XV, vybrané části*. Praha – Karolinum, 2015, s. 197, ISBN: 978-80-246-3063-2)

[143] Dig. 1.12.1.3. a 1.12.1.4. (Ulp. l.S. de off. praef. urb.):

3. *Relegandi deportandique in insulam, quam imperator adsignaverit, licentiam habet.*

4. Initio eiusdem epistulae ita scriptum est: " cum urbem nostram fidei tuae commiserimus": quidquid igitur intra urbem admittitur, ad praefectum urbi videtur pertinere. sed et si quid intra centensimum miliarium admissum sit, ad praefectum urbi pertinet: si ultra ipsum lapidem, egressum est praefecti urbi notionem. (překlad: BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., VAŇKOVÁ, J., *Digesta seu Pandectae, tomus I, liber I – XV, fragmenta selecta / Digesta neboli Pandekty, svazek I, knihy I – XV, vybrané části*. Praha – Karolinum, 2015, s. 197 – 198, ISBN: 978-80-246-3063-2)

[144] Dig. 1.12.3. (Ulp. 2 ad ed.): *Praefectus urbi cum terminos urbis exierit, potestatem non habet: extra urbem potest iubere iudicare.* (překlad: BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., VAŇKOVÁ, J., *Digesta*

Posledním (pouze pořadím, nikoli významem) císařským úřadem relevantním pro trestní proces v době principátu jsou správci provincií, na něž byla delegována soudní pravomoc v jednotlivých provinciích:

„Prokonsul má odznaky své prokonzulské moci všude, jakmile opustí hranice Města; svou pravomoc však nevykonává jinde než jen v té provincii, která mu byla svěřena.“[145]

„Je zvykem pověřovat legáty také vyšetřováním uvězněných, rozumí se proto, aby dříve vyslechnuté vězně posílali zpět k prokonsulovi, který nevinné sám propustí na svobodu. Ale tento druh pověření je mimořádný; ten, komu přísluší pravomoc ukládat hrdelní tresty, nebo nějaký jiný druh trestu, ji totiž nemůže přenést na jiného, a tedy ani pravomoc obviněné osvobodit, nemohou-li před ním být ani obžalováni.
(1) Tak jako záleží na posouzení prokonsula, zda delegovat, či nedelegovat pravomoc, stejně tak může prokonsul svěřenou pravomoc odejmout; nesmí tak však učinit bez porady s císařem.
(2) Není vhodné, aby se legáti obraceli o radu k císaři, nýbrž ke svému prokonsulovi a on bude povinen dát jim odpověď na jejich dotazy.“[146]

---

seu Pandectae, tomus I, liber I – XV, fragmenta selecta / Digesta neboli Pandekty, svazek I, knihy I – XV, vybrané části. Praha – Karolinum, 2015, s. 201, ISBN: 978-80-246-3063-2)

[145] Dig. 1.16.1. (Ulp. 1 disp.): *Proconsul ubique quidem proconsularia insignia habet statim atque urbem egressus est: potestatem autem non exercet nisi in ea provincia sola, quae ei decreta est.* (překlad: BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., VAŇKOVÁ, J., *Digesta seu Pandectae, tomus I, liber I – XV, fragmenta selecta / Digesta neboli Pandekty, svazek I, knihy I – XV, vybrané části*. Praha – Karolinum, 2015, s. 207, ISBN: 978-80-246-3063-2)

[146] Dig. 1.16.6. (Ulp. 1 de off. procons.): *Solent etiam custodiarum cognitionem mandare legatis, scilicet ut praeauditas custodias ad se remittant, ut innocentem ipse liberet. sed hoc genus mandati extraordinarium est: nec enim potest quis gladii potestatem sibi datam vel cuius alterius coercitionis ad alium transferre, nec liberandi igitur reos ius, cum accusari apud eum non possint.*
(1) Sicut autem mandare iurisdictionem vel non mandare est in arbitrio proconsulis, ita adimere mandatam iurisdictionem licet quidem proconsuli, non autem debet inconsulto principe hoc facere.
(2) Legatos non oportet principem consulere, sed proconsulem suum, et is ad consultationes legatorum debebit respondere. (překlad: BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., VAŇKOVÁ, J., *Digesta*

„a proto má (prokonsul – poznámka autora) v dané provincii vyšší *imperium* než všichni ostatní kromě císaře.“[147]

Jak je z výše uvedených fragmentů patrné, soudní pravomoc správce provincie byla (jak lze z podstaty jeho úřadu očekávat) omezena pouze na provincii, jejíž správa mu byla svěřena, nicméně v dané provincii představoval nejvyšší soudní autoritu. Proti jeho rozhodnutí nicméně bylo možné odvolat se k císaři.

Obvinění a jeho formální náležitosti

Cognitio extra ordinem bylo jistě méně formální než předcházející formy trestních procesů, avšak i tento typ řízení měl své formální náležitosti:

„Níže je uvedena podoba obvinění formou písemného záznamu: "Konsul a datum. Před tím a tím, prétorem a prokonsulem, Lucius Titius prohlásil, že obvinil Maevii podle *lex Iulia de adulteriis*; a tvrdil, že spáchala cizoložství s Gaiem Seiem, v tom a tom domě, v ten a ten měsíc, během toho a toho konsulátu." Nejprve je nutné označit místo, kde k cizoložství došlo, jakož i osobu, s níž bylo údajně spácháno, a měsíc; neboť to je stanoveno Iuliovým zákonem o veřejném stíhání, který se obecně vztahuje se na všechny, kdo proti komukoli vznesou obvinění. Pokud úředník nechce, nemusí uvést den ani hodinu.
(1) Nejsou-li písemné záznamy obvinění sepsány podle zákona, je jméno obžalovaného vymazáno a úředník má pravomoc obvinění obnovit.
(2) Ten, kdo písemný záznam obvinění diktuje, musí podepsat, co uvedl, nebo to za něj může učinit jiný, neumí-li psát.
(3) Obviní-li však obviněnou osobu i z jiného zločinu, například z propůjčení domu, aby jej mohla použít ke zhýralostem, nebo z toho, že propustila na svobodu muže

seu Pandectae, tomus I, liber I – XV, fragmenta selecta / Digesta neboli Pandekty, svazek I, knihy I – XV, vybrané části. Praha – Karolinum, 2015, s. 209, ISBN: 978-80-246-3063-2)

[147] Dig. 1.16.8. (Ulp. 39 ad ed.): *Et ideo maius imperium in ea provincia habet omnibus post principem.* (překlad: BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., VAŇKOVÁ, J., *Digesta seu Pandectae, tomus I, liber I – XV, fragmenta selecta / Digesta neboli Pandekty, svazek I, knihy I – XV, vybrané části*. Praha – Karolinum, 2015, s. 211, ISBN: 978-80-246-3063-2)

přistiženého s ní při cizoložství, nebo to, že obdržela peníze poté, co překvapila viníky při činu, nebo cokoli jiného tohoto popisu, musí to být zahrnuto v dokumentu.
(4) Jestliže žalobce zemře, nebo mu z jiného důvodu bude znemožněno vznést obvinění, bude jméno obžalovaného vymazáno, pokud o to požádá. To je stanoveno Iuliovým zákonem, jakož i usnesením senátu, aby jiný mohl znovu zahájit stíhání obžalovaného. Podívejme se, za jakou dobu se to může stát. Lze to provést do třiceti dnů.“[148]

Uvedený písemný záznam (či zápis) obvinění, *inscriptio*, je v trestním procesu v době císařské klíčovou součástí celého trestního procesu, jelikož až potvrzením tohoto písemného záznamu obvinění byl trestní proces zahájen:

„Když někdo obviní jiného z trestného činu, musí obžalobu nejprve podepsat. Toto pravidlo bylo zavedeno proto, aby se zabránilo komukoli ukvapeně obviňovat druhého, když bude vědět, že jeho obvinění, pokud je falešné, nezůstane bez trestu.
(1) Každý žalobce tedy musí uvést, jaký trestný čin je předmětem obžaloby, a také, že bude ve stíhání pokračovat až do vynesení rozsudku.
(2) Správce provincie by neměl dovolit, aby byla stejná osoba znovu obviněna ze zločinu, ze kterého již byla osvobozena. Toto prohlásil božský Pius v reskriptu

[148] Dig. 48.2.3. (Paul. 3 de adult.): *Libellorum inscriptionis conceptio talis est. " consul et dies. apud illum praetorem vel proconsulem lucius titius professus est se maeviam lege iulia de adulteriis ream deferre, quod dicat eam cum gaio seio in civitate illa, domo illius, mense illo, consulibus illis adulterium commisisse". utique enim et locus designandus est, in quo adulterium commissum est, et persona, cum qua admissum dicitur, et mensis: hoc enim lege iulia publicorum cavetur et generaliter praecipitur omnibus, qui reum aliquem deferunt: neque autem diem neque horam invitus comprehendet.*
(1) Quod si libelli inscriptionum legitime ordinati non fuerint, rei nomen aboletur et ex integro repetendi reum potestas fiet.
(2) Item subscribere debebit is qui dat libellos se professum esse, vel alius pro eo, si litteras nesciat.
(3) Sed et si aliud crimen obiciat, veluti quod domum suam praebuit, ut stuprum mater familias pateretur, quod adulterum deprehensum dimiserit, quod pretium pro comperto stupro acceperit, et si quid simile, id ipsum libellis comprehendendum erit.
(4) Si accusator decesserit aliave quae causa ei impedierit, quo minus accusare possit, et si quid simile, nomen rei aboletur postulante reo: idque et lege iulia de vi et senatus consulto cautum est, ita ut liceat alii ex integro repetere reum. sed intra quod tempus, videbimus: et utique triginta dies utiles observandi sunt.

adresovaném Salviu Valensovi. Zabývejme se však tím, že zatímco podle tohoto reskriptu nemůže být osoba znovu obviněna stejnou osobou, zda může být obviněna jinou osobou. Bylo-li o věci rozhodnuto na podnět jedné osoby, není tím dotčeno právo jiné osoby, pokud ten, kdo nově vystupuje jako žalobce, stíhá pro vlastní újmu a prokáže, že nevěděl, že původní obvinění bylo vzneseno, což je, myslím dobrý důvod, aby mu bylo dovoleno vznést obvinění.

(3) Pokud by však měl být stíhán pro jiný trestný čin týmž žalobcem, který ho v prvním řízení pomluvil, myslím, že tomu, kdo již byl jednou odsouzen za zlovolné stíhání, by nemělo být bez dalšího dovoleno vznést jiné obvinění, ačkoli musí být umožněno synovi žalobce, když vznese další trestní obvinění proti osobě, kterou jeho otec obvinil, jak uvedl božský Pius v reskriptu Iuliovi Candidovi."[149]

Ve výše citovaném fragmentu je kromě podrobností týkajících se písemného záznamu obvinění řešena i záležitost opakovaného obvinění ze stejného zločinu. Oproti dnes platné zásadě *ne bis in idem* opakované obvinění stejné osoby ze stejného zločinu zjevně možné bylo, přičemž druhému žalobci stačilo prokázat, že o původním vznesením obvinění nevěděl a že mu byla založinem obviněného způsobena újma.

[149] Dig. 48.2.7. (Ulp. 7 de off. procons.): *Si cui crimen obiciatur, praecedere debet crimen subscriptio. quae res ad id inventa est, ne facile quis prosiliat ad accusationem, cum sciat inultam sibi accusationem non futuram.*

(1) Cavent itaque singuli, quod crimen obiciant, et praeterea perseveraturos se in crimine usque ad sententiam.

(2) Isdem criminibus, quibus quis liberatus est, non debet praeses pati eundem accusari, et ita divus pius salvio valenti rescripsit: sed hoc, utrum ab eodem an nec ab alio accusari possit, videndum est. et putem, quoniam res inter alios iudicatae alii non praeiudicant, si is, qui nunc accusator exstitit, suum dolorem persequatur doceatque ignorasse se accusationem ab alio institutam, magna ex causa admitti eum ad accusationem debere.

(3) Si tamen alio crimine postuletur ab eodem, qui in alio crimine eum calumniatus est, puto non facile admittendum eum qui semel calumniatus sit: quamvis filium accusatoris admitti oportere aliam accusationem instituentem adversus eum, quem pater accusaverat divus pius iulio candido rescripsit.

Omezení možnosti podat obvinění

Co se týče samotného podání obvinění, římské právo stanovilo řadu omezení upravující to, kdo a v jaké situaci mohl obvinění podat:

„Snáze pochopíme, kdo může vznést obvinění, pokud víme, kdo tak učinit nemůže. Některým osobám je zakázáno obvinit jiného z trestného činu kvůli svému pohlaví nebo věku, jako ženám nebo nezletilým osobám. Mnozí jsou diskvalifikováni kvůli své přísaze, například ti, kteří slouží v armádě; jiní se nemohou účastnit soudu kvůli své úřední funkci, s níž nemohou vystupovat před soudem, aniž by tím nezakládali obvinění z podvodu. Jiní jsou vyloučeni v důsledku vlastního provinění, například zneuctěné osoby. Někteří jsou vyloučeni z důvodu nečestného zisku, jako například ti, kteří podali dvě jimi podepsaná obvinění proti dvěma různým jednotlivcům; nebo kteří obdrželi peníze za obvinění nebo neobviňování jiných. Někteří nemohou vznést obvinění v důsledku svého stavu, protože například propuštěnci nemohou postupovat proti svým patronům.“[150]

Obvinění tedy nemohli podat nezletilí, ženy (až na výjimky – viz níže), vojáci, úředníci, infamované osoby, propuštěnci vůči svým patronům a další. Výčet osob, které podle tohoto fragmentu nemohly podat obvinění, byl tedy poměrně široký. Omezení však bylo i majetkového charakteru:

„Někteří nemohou vznést obvinění z důvodu své chudoby, jako jsou ti, kteří mají méně než padesát zlatých mincí.“[151]

Další omezení platilo rovněž i pro osoby obviněné ze spáchání zločinu, kterým nebylo dovoleno podat žalobu na jiného v průběhu jejich vlastního procesu:

[150] Dig. 48.2.8. (Macer 2 de publ. iudic**.): *Qui accusare possunt, intellegemus, si scierimus, qui non possunt. itaque prohibentur accusare alii propter sexum vel aetatem, ut mulier, ut pupillus: alii propter sacramentum, ut qui stipendium merent: alii propter magistratum potestatemve, in qua agentes sine fraude in ius evocari non possunt: alii propter delictum proprium, ut infames: alii propter turpem quaestum, ut qui duo iudicia adversus duos reos subscripta habent nummosve ob accusandum vel non accusandum acceperint: alii propter condicionem suam, ut libertini contra patronos.*

[151] Dig. 48.2.10. (Herm. 6 iuris epit.): *Nonnulli propter paupertatem, ut sunt qui minus quam quinquaginta aureos habent.*

„Když je někdo obviněn ze zločinu, musí prokázat, že je nevinen, a nemůže obvinit jiného, dokud nebude sám zproštěn viny; neboť v císařských konstitucích je stanoveno, že obžalovaný musí být očištěn nikoli obviněním ostatních ze zločinu, ale svou vlastní nevinou.

(1) Není jisté, zda někdo může vznést obvinění poté, co byl potrestán; neboť náš císař a jeho božský otec rozhodli, že po odsouzení nelze podat žalobu. Myslím si však, že se to týká pouze těch, kteří buď ztratili své občanství, nebo svobodu.

(2) Je zřejmé, že obžaloby, které byly podány před odsouzením, mohou být dokončeny později.“[152]

A výše uvedený výčet je dále rozšířen i o odsouzence (s výjimkou některých případů, kdy by se daný zločin týkal nejbližších rodinných příslušníků dané osoby či jeho majetku), gladiátory, herce a kejklíře a další nechvalně proslulé osoby:

„Muž, který byl odsouzen v trestním procesu, nemá právo kohokoli sám obvinit, ledaže by podle podmínek rozhodnutí byl oprávněn zahájit trestní stíhání pro smrt svých dětí nebo svých patronů nebo pro ztrátu vlastního majetku. Právo na obvinění je také odňato těm, kteří jsou nechvalně známí kvůli zlovolnému stíhání, jakož i těm, kteří vstoupili do arény za účelem boje s divokými zvířaty, nebo kteří se veřejně předvádějí (herci, kejklíři apod. – pozn. autora), nebo si udržují ženy pro prostituci, nebo byli odsouzeni za podvod nebo pomluvu nebo za to, že obdrželi peníze za to, že někoho obvinili nebo poškodili jeho majetek.“[153]

Výše uvedená omezení nicméně měla své výjimky:

---

[152] Dig. 48.1.5. (Ulp. 8 disp.): *Is qui reus factus est purgare se debet nec ante potest accusare, quam fuerit excusatus: constitutionibus enim observatur, ut non relatione criminum, sed innocentia reus purgetur.*

(1) Illud incertum est, utrum ita demum accusare potest, si fuerit liberatus, an et si poenam subierit: est enim constitutum ab imperatore nostro et divo patre eius post damnationem accusationem quem inchoare non posse. sed hoc puto ad eos demum pertinere, qui vel civitatem vel libertatem amiserunt.

(2) *Inchoatas plane delationes ante damnationem implere eis et post damnationem permissum est.*

[153] Dig. 48.2.4. (Ulp. 2 de adult.): *Is, qui iudicio publico damnatus est, ius accusandi non habet, nisi liberorum vel patronorum suorum mortem eo iudicio vel rem suam exequatur. sed et calumnia notatis ius accusandi ademptum est, item his, qui cum bestiis depugnandi causa in harenam intromissi sunt, quive artem ludicram vel lenocinium fecerint, quive praevaricationis calumniaeve causa quid fecisse iudicio publico pronuntiatus erit, quive ob accusandum negotiumve cui facessendum pecuniam accepisse iudicatus erit.*

„Ženě není dovoleno nikoho obvinit ve veřejném trestním řízení, pokud tak neučiní z důvodu smrti svých rodičů nebo dětí, svého patrona nebo patronky a jejich syna, dcery, vnuka nebo vnučky.“[154]

Ženám tedy bylo dovoleno obvinit jiného, avšak toto oprávnění bylo omezeno pouze na případy, kdy se zločin týkal nejbližších rodinných příslušníků či jejích patronů. Tak ženám nebyla zcela upřena možnost podat žalobu v trestní věci, avšak i přesto se jedná o poměrně striktní omezení.

Pravidla trestního procesu

Jedním z klíčových procesněprávních pravidel, které se vztahovaly k trestnímu procesu v době principátu, je ukončení trestního procesu v případě smrti obviněného (z kteréhož pravidla ale existovala přinejmenším jedna výjimka, jak bude podrobněji řešeno v podkapitole týkající se zločinu velezrady):

„Veřejně obvinit je možné před smrtí obviněného.“[155]

Další z procesních zásad stanoví zákaz souzení jednoho zločinu podle více různých zákonů:

„Senát stanovil, že nikdo nemůže být obviněn ze stejného trestného činu podle více zákonů.“[156]

Nebylo nicméně jednoznačně stanoveno, podle kterého zákona se má postupovat v případě, že zločin byl spáchán v době účinnosti jednoho zákona, ale odhalen a souzen byl již za účinnosti nového zákona. Lze však předpokládat, že v takových případech by byl aplikován nový, v okamžiku trestního procesu účinný zákon.

Co se týče místní soudní příslušnosti, ta byla (odchylně od civilních procesů) určena tím, kde byl zločin spáchán:

---

[154] Dig. 48.2.1. (Pomp. 1 ad sab**.): ***Non est permissum mulieri publico iudicio quemquam reum facere, nisi scilicet parentium liberorumque et patroni et patronae et eorum filii filiae nepotis neptis mortem exequatur.*

[155] Dig. 48.1.3. (Ulp. 35 ad sab.): *Publica accusatio reo vel rea ante defunctis permittitur.*

[156] Dig. 48.2.14. (Paul. 2 de off. procons.): *Senatus censuit, ne quis ob idem crimen pluribus legibus reus fieret.*

„Císařové Severus Augustus a Antoninus Augustus Laurinovi.

Je dobře známo, že proces v případě trestných činů postižitelných zákonem by měl být konán v místě, kde byl zločin spáchán nebo zahájen, nebo kde mohou být nalezeni viníci.

Dáno čtvrtý den před říjnovými Nonami, za konsulátu Dextra a Priska.“[157]

Římské právo rovněž pamatovalo i na situaci, kdy obviněný spáchal zločiny ve více provinciích, a tedy by měl být žalován na více místech současně:

Božský Pius v reskriptu adresovaném Pontiovi Proculovi uvedl, že pokud byl v jedné provincii spáchán svatokrádežný čin a poté byl spáchán méně závažný zločin v jiné, poté, co bude obeznámen s proviněním spáchaným v jeho provincii, musí poslat obviněného do místa, kde se provinil svatokrádeží.“[158]

V uvedeném fragmentu se sice hovoří o svatokrádeži, avšak je logické toto pravidlo vykládat šířeji, tedy tak, že méně závažný zločin ustupuje závažnějšímu zločinu.

Souběh více obvinění pachatele ze stejného zločinu byl rovněž upraven, a to velice podobně jako v dobách římské republiky:

„Objeví-li se několik osob, které chtějí obvinit stejného muže z trestného činu, měl by soudce vybrat jednu z nich, aby obžalobu vznesla; tedy poté, co byl prokázán správný úmysl zkoumáním charakteru, postavení, zájmu, věku, morálky nebo jakýchkoli jiných náležitých vlastností žalobců.“[159]

---

[157] CI.3.15.1.: „*Imperatores Severus, Antoninus*
Quaestiones eorum criminum, quae legibus aut extra ordinem coercentur, ubi commissa vel inchoata sunt vel ubi reperiuntur qui rei esse perhibentur criminis, perfici debere satis notum est. sev. et ant. aa. laurinae. a 196 pp. iiii non. oct. dextro ii et prisco conss.“

[158] Dig. 48.2.7.5. (Ulp. 7 de off. procons.): *Cum sacrilegium admissum esset in aliqua provincia, deinde in alia minus crimen, divus pius pontio proculo rescripsit, postquam cognoverit de crimine in sua provincia admisso, ut reum in eam provinciam remitteret, ubi sacrilegium admisit.*

[159] Dig. 48.2.16. (Ulp. 2 de off. cons.): *Si plures existant, qui eum in publicis iudiciis accusare volunt, iudex eligere debet eum qui accuset, causa scilicet cognita aestimatis accusatorum personis vel de dignitate, vel ex eo quod interest, vel aetate vel moribus vel alia iusta de causa.*

Souzení v nepřítomnosti

Jak potvrzují Digesta, obecně platilo pravidlo, že obviněný měl právo zúčastnit se svého trestního procesu a obhajovat se. Takové pravidlo, trvalo-li by se na něm bez výjimky, by ale mělo potenciál velice efektivně paralyzovat prakticky jakékoli trestní řízení tím, že by se obviněný nedostavil k soudu a nebylo by z jakýchkoli důvodů možné nechat jej předvést. Proto byl stanoven formální postup, pomocí kterého byl za formálně soudu přítomného označen nepřítomný obviněný, který byl správcem provincie vyzván k tomu, aby se k soudu dostavil, a po němž bylo pátráno:

„Božský Severus a Antoninus uvedli v reskriptu, že nikdo, kdo není přítomen, by neměl být potrestán, a podle současného zákona nepřítomné osoby nebudou odsouzeny; neboť spravedlnost nikomu nedovolí, aby byl odsouzen, aniž by byl vyslechnut.
(1) Hrozí-li někomu přísný trest, například může-li být odsouzen k práci v dolech nebo k podobnému trestu nebo k trestu smrti, nesmí být v takovém případě trest uložen nepřítomné osobě. Ale každý, kdo je nepřítomen a bylo po něm pátráno, je zaznamenán jako přítomný.
(2) Správci provincií by se měli držet tohoto postupu s odkazem na obžalované, kteří jsou hledaní a zaznamenáni jako přítomní; konkrétně by jim měli nařídit edikty, aby se dostavili, aby si ti, kteří byli zmíněni jako přítomní, tuto skutečnost uvědomili. Měli by také napsat úředníkům působícím v místech, kde obvinění žijí, aby se jejich prostřednictvím mohli ujistit, že hledané osoby byly seznámeny s tím, že budou zaznamenány jako přítomní.“[160]

[160] Dig. 48.17.1. (Marci. 2 publ.): *Divi severi et antonini magni rescriptum est, ne quis absens puniatur: et hoc iure utimur, ne absentes damnentur: neque enim inaudita causa quemquam damnari aequitatis ratio patitur.*
(1) Si autem gravius quis puniatur, puta in opus metalli vel similem poenam sive capitalem: hoc casu non est irroganda in absentem poena, sed absens requirendus adnotatus est, ut copiam sui praestet.
(2) Praesides autem provinciarum circa requirendos adnotatos hoc debent facere, ut eos quos adnotaverint edictis adesse iubeant, ut possit innotescere eis quod adnotati sunt, sed et litteras ad magistratus, ubi consistunt, mittere, ut per eos possit innotescere requirendos eos esse adnotatos.

Věznění, výslechy a mučení obviněných

Co se týče výslechu osob zadržených z důvodu podezření ze spáchání zločinů, římské právo v době principátu pamatovalo zejména na to, aby tyto osoby byly vyslechnuty co nejrychleji, aby nevinní nebyli zadrženi déle, než je nezbytně nutné. Z tohoto důvodu bylo dokonce povoleno zadržené osoby vyslýchat i během svátků, tedy v dobu, kdy soudní procesy jinak neprobíhaly:

„Kdo se chystá vyslechnout zadrženou osobu, by měl požádat o pomoc nejvznešenější občany, jakož i nejvýznačnější obhájce, kteří přebývají v hlavním městě provincie, kde koná soudy. Císařské nařízení stanoví, že zadržení mohou být vyslechnuti i o svátcích, aby bylo možno propustit nevinné a pokračovat s případy těch, kteří jsou vinni a zaslouží si přísný trest.“[161]

S výslechy zadržených osob dále souvisí i možnost uvěznit obviněné ještě během samotného procesu, a to v případě jejich přiznání ke spáchání zločinu, z nějž byli obviněni:

„Pokud se obviněný ke zločinu přiznal, měl by být uvržen do vězení, dokud nad ním nebude vynesen rozsudek.“[162]

Byl-li obviněný uvržen do vězení, mohla samozřejmě nastat situace, kdy by se pokusil o útěk z vězení. Za takový pokus bylo možné vězněného potrestat, a to bez ohledu na skutečnost, jestli byl vinen zločinem, z nějž byl obviněn:

„V případě osob, které ve vězení konspirují, aby se zbavily okovů a utekly, bylo rozhodnuto, že musí být potrestány bez ohledu na příčinu, kvůli níž byly uvězněny. I když mohou být shledáni nevinnými ze zločinu, pro který byli drženi ve vazbě,

[161] Dig. 48.1.12. (Modest. 3 de poen.): *Custodias auditurus tam clarissimos viros quam patronos causarum, si omnes in civitate provinciae quam regit agunt, adhibere debet. Et feriatis diebus custodias audiri posse rescriptum est, ita ut innoxios dimittat et nocentes, qui duriorem animadversionem indigent, differat.*

[162] Dig. 48.3.5. (Venul. 2 de iudic. publ.): *Si confessus fuerit reus, donec de eo pronuntietur, in vincula publica coiciendus est.*

přesto musí být potrestáni, a ti, kteří odhalí jejich spiknutí, by měli být propuštěni.“[163]

Co se týče mučení, to bylo v případě svobodných římských občanů obecně zakázáno a pokud Digesta hovoří o mučení, takřka ve všech případech se jedná o mučení otroků, u nichž bylo povoleno získávat svědectví i tímto způsobem. Výjimku v tomto ohledu ale představoval zločin velezrady:

„Všechny osoby bez výjimky budou mučeny v případě velezrady, je-li jejich svědectví nutné a vyžadují-li to okolnosti.“[164]

Tresty

Co se týče trestání zločinů, v prvé řadě je třeba vydefinovat, co se vlastně podle římského práva trestního rozumí hrdelním zločinem:

„Měli bychom vnímat osobu, která byla odsouzena za hrdelní zločin, jako vinnou z trestného činu, který je trestán smrtí, ztrátou občanských práv nebo otroctvím.
(1) Poté, co vypovězení na ostrov nahradilo interdikt vody a ohně, bylo stanoveno, že obžalovaný neztrácí své občanství, dokud císař nerozhodne, že bude vypovězen na ostrov. Není pochyb o tom, že správce provincie ho nemůže vypovědět na ostrov, ale prefekt Města takovou pravomoc má, a má se za to, že ztrácí své občanství ihned po vynesení rozsudku prefekta.“[165]

---

[163] Dig. 48.3.13. (Call. 6 de cogn.): *In eos, qui, cum recepti essent in carcerem, conspiraverint, ut ruptis vinculis et effracto carcere evadant, amplius, quam causa ex qua recepti sunt reposcit, constituendum est quamvis innocentes inveniantur ex eo crimine, propter quod impacti sunt in carcere, tamen puniendi sunt: eos vero, qui conspirationem eorum detexerint, relevandos.*

[164] Dig. 48.18.10.1. (Arc. l.S. de test.): *Sed omnes omnino in maiestatis crimine, quod ad personas principum attinet, si ad testimonium provocentur, cum res exigit, torquentur.*

[165] Dig. 48.19.2. (Ulp. 48 ad ed.): *Rei capitalis damnatum sic accipere debemus, ex qua causa damnato vel mors vel etiam civitatis amissio vel servitus contingit.*
(1) Constat, postquam deportatio in locum aquae et ignis interdictionis successit, non prius amittere quem civitatem, quam princeps deportatum in insulam statuerit: praesidem enim deportare non posse nulla dubitatio est. sed praefectus urbi ius habet deportandi statimque post sententiam praefecti amisisse civitatem videtur.

Podle výše uvedeného fragmentu tedy hrdelní zločin nebyl pouze takový, který byl trestán smrtí, nýbrž i takový, za nějž trestem byla ztráta občanství nebo svobody. Mezi takové tresty patřilo i vypovězení na ostrov, *deportatio in insulam*, u něhož je stanoveno, že osoba potrestaná tímto trestem ztrácí při vynesení rozsudku své občanství. Systém trestů měl v římském právu trestním i své odstupňování:

„Následuje stupňování hrdelních zločinů. Za nejvyšší trest se považuje oběšení nebo upálení zaživa. Ačkoli se zdá, že posledně jmenovaný byl z dobrého důvodu zahrnut do termínu „extrémní trest“, přesto, protože tento druh trestu byl vynalezen později, zdá se, že následuje po prvním, stejně jako dekapitace. Dalším hrdelním trestem je práce v dolech. Poté následuje vypovězení na ostrov.
(1) Jiné tresty se vztahují k dobré pověsti, aniž by vystavovaly nebezpečí smrti; jako například vypovězení na určité období nebo doživotí; nebo trest veřejných prací; nebo kde je viník vystaven trestu bičování.
(2) Nebývá zvykem, aby byli bičováni všichni, ale pouze muži, kteří jsou svobodní a mají nižší postavení; ti s vyšší hodností nepodléhají trestu bičování. To je stanoveno císařskými reskripty. (…)
(6) Božský Hadrianus v reskriptu prohlásil: „Nikdo by neměl být odsouzen do dolů na určitou dobu, ale každý, kdo je odsouzen na určitou dobu a vykonává práci spojenou s doly, by neměl být považován za odsouzeného do dolů, protože jeho svoboda bude zaručena tak dlouho, dokud nebude odsouzen k doživotní práci." Takto odsouzené ženy tedy porodí svobodné děti. (…)
(8) Všechny trestné činy spáchané na patronovi nebo synovi patrona, otci, blízkém příbuzném, manželovi, manželce nebo jiných osobách, s nimiž je kdokoli blízký příbuzný, by měly být potrestány přísněji, než kdyby byly spáchány proti cizím lidem
(9) Traviči by měli být potrestáni smrtí, nebo, pokud je nutné prokázat respekt k jejich hodnosti, měli by být vypovězeni na ostrov. (…)
(12) Žháři jsou potrestáni smrtí, když způsobí požár uvnitř města, ať už z nepřátelství nebo z důvodu loupeže; a obvykle jsou upáleni zaživa. Ti, kteří spálili venkovský dům nebo chýši, jsou potrestáni o něco mírněji.“[166]

[166] Dig. 48.19.28. (Call. 6 de cogn.): *Capitalium poenarum fere isti gradus sunt. summum supplicium esse videtur ad furcam damnatio. item vivi crematio: quod quamquam summi supplicii appellatione*

Za nejzávažnější tresty tedy bylo považováno oběšení či upálení zaživa. Dalším v pořadí byla dekapitace, následovala *metalla*, tedy nucené práce v dolech, a nejméně závažným z trestů za hrdelní zločiny bylo *deportatio in insulam*. Následuje rovněž i výčet dalších používaných trestů, jako je vyhoštění na určitou stanovenou dobu nebo na doživotí, veřejné práce nebo bičování.

Výše uvedený seznam je však dalšími fragmenty dále rozšiřován, ve srovnání s římským právem trestním v době římské republiky se tedy jeví množství různých trestů, které za zločiny bylo možné udělit, jako podstatně širší (byť posledním z uvedených fragmentů byl zakázán trest z období římské republiky v podobě svržení ze skály):

„Nyní musíme vyjmenovat různé druhy trestů, které mohou správci provincií udělit různým viníkům. Jsou to například trest smrti nebo uložení otroctví nebo zbavení občanství osoby nebo vyhnanství nebo tělesné tresty;“[167]

---

merito contineretur, tamen eo, quod postea id genus poenae adinventum est, posterius primo visum est. item capitis amputatio. deinde proxima morti poena metalli coercitio. post deinde in insulam deportatio.

(1) Ceterae poenae ad existimationem, non ad capitis periculum pertinent, veluti relegatio ad tempus, vel in perpetuum, vel in insulam, vel cum in opus quis publicum datur, vel cum fustium ictu subicitur.

(2) Non omnes fustibus caedi solent, sed hi dumtaxat qui liberi sunt et quidem tenuiores homines: honestiores vero fustibus non subiciuntur, idque principalibus rescriptis specialiter exprimitur.

(6) Divus hadrianus in haec verba rescripsit: " in opus metalli ad tempus nemo damnari debet. sed qui ad tempus damnatus est, etiamsi faciet metallicum opus, non in metallum damnatus esse intellegi debet: huius enim libertas manet, quamdiu etiam hi, qui in perpetuum opus damnantur". proinde et mulieres hoc modo damnatae liberos pariunt.

(8) Omnia admissa in patronum patronive filium patrem propinquum maritum uxorem ceterasque necessitudines gravius vindicanda sunt quam in extraneos.

(9) Venenarii capite puniendi sunt aut, si dignitatis respectum agi oportuerit, deportandi.

(12) Incendiarii capite puniuntur, qui ob inimicitias vel praedae causa incenderint intra oppidum: et plerumque vivi exuruntur. qui vero casam aut villam, aliquo lenius. nam fortuita incendia, si, cum vitari possent, per neglegentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt, civiliter exercentur (ut qui iactura adfectus est, damni disceptet) vel modice vindicaretur.

[167] Dig. 48.19.6.2. (Ulp. 9 de off. procons.): *Nunc genera poenarum nobis enumeranda sunt, quibus praesides adficere quemque possint. et sunt poenae, quae aut vitam adimant aut servitutem iniungant aut civitatem auferant aut exilium aut coercitionem corporis contineant:*

„Jako je bití pruty, bičování či rány řetězy.“[168]

„Nebo odsouzení k hanbě nebo odnětí hodnosti nebo zákaz nějakého jednání.
(1) Život je odebrán například tam, kde je kdokoli odsouzen k smrti mečem, protože trest musí být vykonán mečem, a nikoli sekerou, šípem, kyjem, smyčkou nebo jakýmkoli jiným způsobem. Správci provincií tedy nemají pravomoc udělit odsouzenci volbu způsobu smrti, a tím méně právo ji způsobit jedem. Přesto božští bratři v reskriptu uvedli, že mohou rozhodnout o způsobu smrti.
(2) Nepřátelé, stejně jako dezertéři, jsou trestáni upálením zaživa.
(3) Nikdo nesmí být odsouzen k trestu ubití k smrti, nebo aby zemřel při bičování nebo při mučení, ačkoli většina lidí, když jsou mučeni, přijde o život.
(4) Jsou tresty, které zbavují člověka jeho svobody, jako když je odsouzen do dolů nebo k nějaké práci s nimi spojené. Těch dolů je velké množství. Některé provincie je mají a některé ne; a ty, které žádné nemají, posílají zločince, kteří byli odsouzeni, do provincií, které doly mají.
(5) Reskriptem božského Severa adresovaným Fabiovi Cilovi je právo odsoudit osoby do dolů vyhrazeno výhradně prefektovi Říma.
(6) Rozdíl mezi těmi, kdo jsou odsouzeni do dolů, a těmi, kteří jsou odsouzeni k práci v dolech, spočívá pouze v řetězech; neboť ti, kdo jsou odsouzeni do dolů, jsou utlačováni těžšími řetězy, a ti, kdo jsou odsouzeni k práci spojené s doly, nosí lehčí řetězy. Výsledkem toho je, že ti, kdo utečou z práce spojené s doly, jsou odsouzeni do dolů; a ti, kteří utečou z dolů, jsou potrestáni ještě přísněji.
(7) Navíc každý odsouzenec k veřejným pracím, který uteče, je obvykle odsouzen ke dvojnásobnému výkonu trestu; ale měl by být zdvojnásoben pouze čas, který mu zbýval k odsloužení, když utekl, a neměl by se zdvojnásobit čas, který strávil ve vězení poté, co byl zatčen. U toho, kdo byl odsouzen k deseti letům vězení a hned poté utekl, zvažme, zda by měl být jeho trest zdvojnásoben, nebo by měl být prodloužen na doživotí, nebo zda by měl být převeden na práci v dolech. Lepší názor je, že by měl být buď převeden na práci v dolech, nebo odsouzen na doživotí. Obecně se totiž říká, že když dvojnásobná doba přesáhne dobu deseti let, měl by být trest neomezený.

[168] Dig. 48.19.7. (Call. 6 de cogn.): *(veluti fustium, admonitio: flagellorum, castigatio: vinculorum, verberatio)*

(8) Ženy jsou obvykle doživotně nebo na dobu určitou odsouzeny do služeb těch, kteří pracují v dolech, stejně tomu je v případě solných jam. Pokud jsou odsouzeny na doživotí, jsou považovány za trestní otroky; ale pokud jsou odsouzeny na stanovenou dobu, zachovávají si svá občanská práva.
(9) Správci provincií obvykle odsuzují zločince k uvěznění nebo držení v řetězech; ale neměli by to dělat, protože tresty tohoto druhu jsou zakázány, protože vězení by mělo být používáno pro udržení bezpečí, a ne pro trestání.
(10) Jsou také zvyklí odsuzovat je do křídových a sírových dolů, ale tyto tresty jsou spíše zahrnuty do trestů dolů.“[169]

[169] Dig. 48.19.7. (Ulp. 9 de off. procons.): *Aut damnum cum infamia aut dignitatis aliquam depositionem aut alicuius actus prohibitionem.*
(1) Vita adimitur, ut puta si damnatur aliquis, ut gladio in eum animadvertatur. sed animadverti gladio oportet, non securi vel telo vel fusti vel laqueo vel quo alio modo. proinde nec liberam mortis facultatem concedendi ius praesides habent. multo enim vel veneno necandi. divi tamen fratres rescripserunt permittentes liberam mortis facultatem.
(2) Hostes autem, item transfugae ea poena adficiuntur, ut vivi exurantur.
(3) Nec ea quidem poena damnari quem oportet, ut verberibus necetur vel virgis interematur, nec tormentis: quamvis plerique dum torquentur deficere solent.
(4) Est poena, quae adimat libertatem: huiusmodi ut puta, si quis in metallum vel in opus metalli damnetur. metalla autem multa numero sunt et quaedam quidem provinciae habent, quaedam non habent: sed quae non habent, in eas provincias mittunt, quae metalla habent.
(5) Praefecto plane urbi specialiter competere ius in metallum damnandi ex epistula divi severi ad fabium cilonem exprimitur.
(6) Inter eos autem, qui in metallum et eos, qui in opus metalli damnantur, differentia in vinculis tantum est, quod qui in metallum damnantur, gravioribus vinculis premuntur, qui in opus metalli, levioribus, quodque refugae ex opere metalli in metallum dantur, ex metallo gravius coercentur.
(7) Quisquis autem in opus publicum damnatus refugit, duplicato tempore damnari solet: sed duplicare eum id temporis oportet, quod ei cum superesset fugit, scilicet ne illud duplicetur, quo adprehensus in carcere fuit. et si in decem annos damnatus sit, aut perpetuari ei debet poena aut in opus metalli transmitti. plane si decennio damnatus fuit et initio statim fugit, videndum est, utrum duplicari ei tempora debeant, an vero perpetuari vel transferri in opus metalli: et magis est, ut transferatur aut perpetuetur. generaliter enim dicitur, quotiens decennium excessura est duplicatio, non esse tempore poenam artandam.
(8) In ministerium metallicorum feminae in perpetuum vel ad tempus damnari solent. simili modo et in salinas. et si quidem in perpetuum fuerint damnatae, quasi servae poenae constituuntur: si vero ad tempus damnantur, retinent civitatem.

„Nikdo nemůže být odsouzen ke svržení ze skály.“[170]

„Podle pěti zákonů je věno odsouzené ženy zabaveno, a to za velezradu, veřejné násilí, otcovraždu, travičství a vraždu.“[171]

Co se dále týče trestů vypovězení na ostrov či obyčejného vyhnanství, odsouzencům, jimž byl tento trest udělen, byla stanovena následující omezení:

„Osoby, které jsou vyhnány nebo vypovězeny na ostrov, by se měly vyhýbat zapovězeným místům; a je zákonem stanoveno, že ten, kdo byl vyhnán, nesmí odejít z místa, kam byl vypovězen, jinak ten, kdo byl vyhnán jen na určitý čas, bude odsouzen k věčnému vyhnanství. Ten, kdo je vyhnán na celý život, bude vypovězen na ostrov; a ten, kdo je vypovězen na ostrov, bude potrestán smrtí. Jde o to, zda odsouzený neodešel do vyhnanství v době, kdy tak měl učinit, nebo zda se neřídil jinými pravidly vyhnanství, neboť jeho tvrdohlavost zvyšuje jeho trest a nikdo nemůže vyhnanství zrušit, kromě císaře z nějakého dobrého důvodu.“[172]

Pokud tedy osoba podmínky svého trestu nedodržela, byl jí trest zpřísněn, a to vždy o jeden stupeň – z dočasného vyhnanství byl trest přeměněn na doživotní vyhnanství, z doživotního vyhnanství byl přeměněn na vypovězení na ostrov, z vypovězení na ostrov byl přeměněn na trest smrti.

---

(9) Solent praesides in carcere continendos damnare aut ut in vinculis contineantur: sed id eos facere non oportet. nam huiusmodi poenae interdictae sunt: carcer enim ad continendos homines, non ad puniendos haberi debet.

(10) In calcariam quoque vel sulpurariam damnari solent: sed hae poenae metalli magis sunt.

[170] Dig. 48.19.25.1. (Modest. 12 pand.): *Non potest quis sic damnari, ut de saxo praecipitetur.*

[171] Dig. 48.20.3. (Ulp. 33 ad ed.): *Quinque legibus damnatae mulieri dos publicatur: maiestatis, vis publicae, parricidii, venefici, de sicariis:*

[172] Dig. 48.19.4. (Marci. 13 inst.): *Relegati sive in insulam deportati debent locis interdictis abstinere. et hoc iure utimur, ut relegatus interdictis locis non excedat: alioquin in tempus quidem relegato perpetuum exilium, in perpetuum relegato insulae relegationis, in insulam relegato deportationis, in insulam deportato poena capitis adrogatur. et haec ita, sive quis non excesserit in exilium intra tempus intra quod debuit, sive etiam alias exilio non obtemperaverit: nam contumacia eius cumulat poenam. et nemo potest commeatum remeatumve dare exuli, nisi imperator, ex aliqua causa.*

Trest vypovězení na ostrov či (doživotní) vyhnanství však nekončil smrtí odsouzence, trest byl nad odsouzencem vykonáván i posmrtně, v podobě omezení vztahujících se na nakládání s tělem popraveného:

„Pokud byl někdo vypovězen na ostrov nebo poslán do vyhnanství, jeho trest trvá i po jeho smrti, protože není dovoleno, aby byl odvezen jinam a pohřben bez souhlasu císaře; jak Severus a Antoninus opakovaně uváděli v reskriptech a často udělovali jako laskavost mnoha osobám, které o to požádaly.“[173]

V otázce posmrtného trvání trestu bylo vypovězení na ostrov a vyhnanství přísnější než trest smrti, jelikož byl-li zločinen popraven, bylo možné i bez výslovného souhlasu císaře s jeho pozůstatky vykonat pohřební obřady a pohřbít je na místě dle uvážení pozůstalých:

„Těla těch, kteří jsou odsouzeni k smrti, by neměla být odmítnuta jejich příbuzným; a božský Augustus v desáté knize o svém životě řekl, že toto pravidlo bylo dodržováno. V současnosti jsou těla těch, kteří byli potrestáni, pohřbívána pouze tehdy, když o to bylo požádáno a bylo uděleno povolení; a někdy to není dovoleno, zvláště v případech, kdy byly zločinci odsouzeni za velezradu. Dokonce i těla těch, kteří byli odsouzeni k upálení, lze nárokovat, aby jejich kosti a popel mohly být po sebrání pohřbeny.“[174]

[173] Dig. 48.24.2. (Marci. 2 publ.): *Si quis in insulam deportatus vel relegatus fuerit, poena etiam post mortem manet, nec licet eum inde transferre aliubi et sepelire inconsulto principe: ut saepissime severus et antoninus rescripserunt et multis petentibus hoc ipsum indulserunt.*

[174] Dig. 48.24.1. (Ulp. 9 de off. procons.): *Corpora eorum qui capite damnantur cognatis ipsorum neganda non sunt: et id se observasse etiam divus augustus libro decimo de vita sua scribit. hodie autem eorum, in quos animadvertitur, corpora non aliter sepeliuntur, quam si fuerit petitum et permissum, et nonnumquam non permittitur, maxime maiestatis causa damnatorum. eorum quoque corpora, qui exurendi damnantur, peti possunt, scilicet ut ossa et cineres collecta sepulturae tradi possint.*

IV.II. Zločin velezrady

Zločin velezrady byl již v dobách římské republiky upravenou několika po sobě jdoucími zákony, které jsou podrobně zkoumány v předchozí kapitole. V období principátu byl přijat nový zákon, který předchozí zákonnou úpravu nahrazoval, a to *lex Iulia maiestatis*, která byla přijata pravděpodobně v roce 8 př. n. l. za vlády císaře Octaviana Augusta.[175] Oproti předchozím zákonům se tento zákon dochoval a byl používán až do vzniku iustiniánských kodifikací, tedy při jeho rozboru můžeme vycházet z fragmentů v Digestech.

Skutkové podstaty zařazené pod *crimen maiestatis* podle *lex Iulia maiestatis* jsou rozhodně významně širší, než jak byl zločin velezrady definován podle *lex Iulia de maiestate*:

„Zločin velezrady může velmi připomínat svatokrádež.
(1) Zločin velezrady je spáchán na římském lidu nebo proti jeho bezpečnosti a je jím vinen ten, jehož prostřednictvím jsou bez rozkazu císaře zlovolně přijímána opatření k braní a usmrcení rukojmích; nebo když se ve městě objeví muži ozbrojení zbraněmi nebo kameny nebo se shromáždí z protistátních účelů a obsadí veřejná místa nebo chrámy; nebo když byla svolána shromáždění nebo muži svoláni k pobuřování; nebo kde se zlovolnou pomocí a radou kohokoli vytvořili plány, podle nichž mohou být zabiti římští úředníci nebo jiné osoby, jimž byly svěřeny velení a autorita; nebo když kdokoli zdvihne zbraně proti státu nebo posílá posla nebo dopis nepřátelům římského lidu nebo jim sděluje jakékoli tajemství; nebo spáchá jakýkoli čin se zlým úmyslem, jímž je pomáháno nepřátelům římského lidu v jejich záměrech proti státu; nebo když kdokoli burcuje nebo podněcuje vojáky, aby proti státu vzniklo povstání nebo nepokoje.“[176]

---

[175] SANTALUCIA, B. *Studi di diritto penale romano*. Roma: Erma di Bretschneider, 1994, s. 143, ISBN: 9788870628647

[176] Dig. 48.4.1. (Ulp. 7 de off. procons.): *Proximum sacrilegio crimen est, quod maiestatis dicitur. (1) Maiestatis autem crimen illud est, quod adversus populum romanum vel adversus securitatem eius committitur. quo tenetur is, cuius opera dolo malo consilium initum erit, quo obsides iniussu principis interciderent: quo armati homines cum telis lapidibusve in urbe sint conveniantve adversus rem publicam, locave occupentur vel templa, quove coetus conventusve fiat hominesve ad seditionem convocentur: cuiusve opera consilio malo consilium initum erit, quo quis magistratus*

„Nebo když neodejde z provincie, když přijede jeho nástupce; nebo když někdo uteče z armády; nebo přeběhne k nepříteli; nebo kdo ví, že prohlášení je nepravdivé, avšak i přesto jej zapíše do veřejných záznamů nebo je přečte poté, co tam bylo zapsáno, neboť i to je obsaženo v první části zákona o velezradě.“[177]

„Zákoník dvanácti desek nařizuje, aby každý, kdo podporuje nepřítele nebo kdo nepříteli vydá římského občana, byl potrestán hrdelním trestem. A Iuliův zákon o velezradě stanoví, že ten, kdo poškodí důstojnost státu, bude podle něj odpovědný, stejně jako ten, kdo se ve válce poddal nepříteli nebo se vzdal tábora. Je odpovědný podle stejného zákona ten, kdo bez příkazu císaře vyvolává nepřátelství; nebo shromažďuje vojáky, nebo vyzbrojuje armádu; nebo, když jeho nástupce dorazí do provincie, nepředá mu armádu; nebo kdo se vzdá svého velení nebo opustí vojenskou službu římského lidu; nebo kdo, jakožto soukromá osoba, vědomě a podvodně vykonává činnost úředníka nebo soudce; nebo způsobí provedení některé z výše uvedených věcí.“[178]

Jak tedy vidíme z výše citovaných fragmentů, *crimen maiestatis* bylo možné spáchat řadou rozličných způsobů. Z činů, jichž se mohl dopustit kterýkoli občan, se jednalo například o pobuřování a obdobné snahy o organizaci vzpoury či protestů (ať již obyvatelstva, nebo vojáků) proti císaři či úředníkům, o spolupráci či konspiraci s nepřáteli Říma, nebo o dezerci z armády. Pod zločin velezrady se ale

---

populi romani quive imperium potestatemve habet occidatur: quove quis contra rem publicam arma ferat: quive hostibus populi romani nuntium litterasve miserit signumve dederit feceritve dolo malo, quo hostes populi romani consilio iuventur adversus rem publicam: quive milites sollicitaverit concitaveritve, quo seditio tumultusve adversus rem publicam fiat:

[177] Dig. 48.4.2. (Ulp. 8 disp.): *Quive de provincia, cum ei successum esset, non discessit: aut qui exercitum deseruit vel privatus ad hostes perfugit: quive sciens falsum conscripsit vel recitaverit in tabulis publicis: nam et hoc capite primo lege maiestatis enumeratur.*

[178] Dig. 48.4.3. (Marci. 14 inst.): *Lex duodecim tabularum iubet eum, qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri. lex autem iulia maiestatis praecipit eum, qui maiestatem publicam laeserit, teneri: qualis est ille, qui in bellis cesserit aut arcem tenuerit aut castra concesserit. eadem lege tenetur et qui iniussu principis bellum gesserit dilectumve habuerit exercitum comparaverit: quive, cum ei in provincia successum esset, exercitum successori non tradidit: quive imperium exercitumve populi romani deseruerit: quive privatus pro potestate magistratuve quid sciens dolo malo gesserit: quive quid eorum, quae supra scripta sunt, facere curaverit.*

řadily i specifické skutkové podstaty, jichž se mohli dopustit pouze úředníci, například správci provincií tím, že odmítli předat správu provincie svému nástupci, či úředníci, kteří zapsali do veřejných záznamů nepravdivé informace (zřejmě s cílem poškodit stát).

Za velezradu se dále rovněž považovaly rozličné urážky císaře:

„Ti, kteří roztaví sochy císaře, které již byly vysvěceny, nebo se dopustí jakéhokoli jiného obdobného činu, jsou odpovědní podle Iuliova zákona o velezradě.“[179]

„(1) Ani se nedopustí zločinu velezrady ten, kdo hodil kamenem, aniž by na cokoli zamířil, a náhodou trefil sochu císaře; toto uvedli Severus a Antoninus v reskriptu adresovaném Iuliu Cassianovi. Titíž císaři uvedli v reskriptu Pontiovi, že prodat sochy císaře, které ještě nebyly vysvěceny, není velezradou.“[180]

Z těchto fragmentů je patrné, že za *crimen maiestatis* byly považovány úmyslné urážky císaře (bez ohledu na formu, kterou byla taková urážka spáchána), naopak neúmyslné jednání, které by teoreticky mohlo být také vykládáno jako urážka císařského majestátu, nebyly trestány jako zločin velezrady.

Lex Iulia maiestatis kromě definice skutkové podstaty *crimen maiestatis* upravovala rovněž i procesněprávní specifika týkající se tohoto zločinu:

„Osoby, které jsou zneuctěné (stižené *infamií* – pozn. autora) a nemají právo vznést obvinění, mají nepochybně povoleno vznést obvinění z velezrady.
(1) V tomto procesu mohou vystupovat i vojáci, kteří nemohou být účastni jiných procesů; neboť když střeží mír, měli by mít mnohem více než ostatní dovoleno vznést toto obvinění.
(2) Otroci by také měli být slyšeni jako žalobci v případech tohoto druhu, dokonce i proti svým pánům, stejně jako propuštěnci proti svým patronům.
(3) Toto obvinění by však soudci neměli považovat za příležitost prokázat svou úctu k majestátu císaře, protože by se tak mělo dít pouze tehdy, je-li obvinění

[179] Dig. 48.4.6. (Venul. 2 de iudic. publ.): *Qui statuas aut imagines imperatoris iam consecratas conflaverint aliudve quid simile admiserint, lege iulia maiestatis tenentur.*

[180] Dig. 48.4.5.1. (Marci. 5 reg.): *Nec qui lapide iactato incerto fortuito statuam attigerit, crimen maiestatis commisit: et ita severus et antoninus iulio cassiano rescripserunt. Idem pontio rescripsit non videri contra maiestatem fieri ob imagines caesaris nondum consecratas venditas.*

pravdivé; neboť by se mělo přihlížet k osobní povaze obviněného a k tomu, zda mohl trestný čin spáchat, jakož i k tomu, zda předtím něco podobného provedl nebo plánoval, a také pokud byl příčetný, jelikož uklouznutí jazyka by nemělo být bezohledně považováno za jednání zasluhující trest. Neboť i když by unáhlení lidé zasluhovali být potrestáni, měli by jim být prominuto, stejně jako šílencům, když jejich přečin není stanoven v přísných podmínkách zákona; pokud by se podobalo tomu, které je uvedené v zákoně, pak by mělo být potrestáno.
(4) Zločin velezrady spáchaný poškozováním soch nebo portrétů je mnohem horší, když se ho dopouštějí vojáci.“[181]

Zločin velezrady byl tedy římským právem považován za natolik závažný, že pro něj neplatila obvyklá pravidla upravující, kdo může jiného obvinit ze spáchání zločinu, nýbrž umožňuje podat obvinění i bezectným osobám, ženám, vojákům, otrokům, a dokonce i propuštěncům proti svým patronům. Je tedy patrné, že se římské právo snažilo maximalizovat pravděpodobnost odhalení a potrestání *crimen maiestatis*.

Další procesní specifikum, s nímž se u zločinu velezrady můžeme setkat, je možnost jeho stíhání i po smrti obžalovaného, a to s cílem zabavení majetku pachatele takového zločinu:

„Tresty spojené se ztrátou majetku v důsledku trestního stíhání nepřecházejí na dědice, nedošlo-li k podání žaloby a následnému odsouzení; výjimkou jsou případy sdírání a zrady, u nichž bylo rozhodnuto, že mohou být stíhány i po smrti obžalovaných, proti nimž dosud nebylo vedeno žádné řízení, aby mohl být jejich

[181] Dig. 48.4.7. (Modest. 12 pand.): *Famosi, qui ius accusandi non habent, sine ulla dubitatione admittuntur ad hanc accusationem.*
(1) Sed et milites, qui causas alias defendere non possunt: nam qui pro pace excubant, magis magisque ad hanc accusationem admittendi sunt.
(2) Servi quoque deferentes audiuntur et quidem dominos suos: et liberti patronos.
(3) Hoc tamen crimen iudicibus non in occasione ob principalis maiestatis venerationem habendum est, sed in veritate: nam et personam spectandam esse, an potuerit facere, et an ante quid fecerit et an cogitaverit et an sanae mentis fuerit. nec lubricum linguae ad poenam facile trahendum est: quamquam enim temerarii digni poena sint, tamen ut insanis illis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura legis descendit vel ad exemplum legis vindicandum est.
(4) Crimen maiestatis facto vel violatis statuis vel imaginibus maxime exacerbatur in milites.

majetek zabaven ve prospěch státní pokladny; s odkazem na toto božský Severus a Antoninus v reskriptu uvedli, že poté, co kdokoli spáchal takový zločin, nemohl ani zcizit ničeho ze svého majetku, ani propustit žádného ze svých otroků. Ale pokud šlo o jiné trestné činy, trest mohl začít být ukládán dědici pouze v případě, že obvinění bylo vzneseno za života viníka, i když již nebyl odsouzen.“[182]

[182] Dig. 48.2.20. (Modest. 2 de poen.): *Ex iudiciorum publicorum admissis non alias transeunt adversus heredes poenae bonorum ademptionis, quam si lis contestata et condemnatio fuerit secuta, excepto repetundarum et maiestatis iudicio, quae etiam mortuis reis, cum quibus nihil actum est, adhuc exerceri placuit, ut bona eorum fisco vindicentur: adeo ut divus severus et antoninus rescripserunt, ex quo quis aliquod ex his causis crimen contraxit, nihil ex bonis suis alienare aut manumittere eum posse. ex ceteris vero delictis poena incipere ab herede ita demum potest, si vivo reo accusatio mota est, licet non fuit condemnatio secuta.*

IV.III. Zločin vraždy a travičství

Během principátu byl zločin vraždy a travičství i nadále upraven v *lex Cornelia de sicariis et veneficis*. Ve vztahu k hmotněprávní úpravě tohoto zločinu tedy docházelo spíše k menším změnám dle jednotlivých císařských reskriptů.

Jak vyplývá již z rozboru fragmentů týkajících se Corneliova zákona o vrazích a travičích v předchozí kapitole této práce, skutková podstata tohoto zločinu byla vymezena velice široce. Toto dosti široké vymezení se za císařství dále rozšiřovalo, což potvrzuje i Paulus ve dvacátém třetím titulu svých *Sententiae*. Během jeho působení, tedy v první polovině třetího století n.l., byly pod skutkovou podstatu tohoto zločinu kromě standardní vraždy a travičství řazeny například i příprava, prodej a podávání rozličných lektvarů či prostředků způsobujících potrat, očarování jiného, lidské oběti nebo černokněžnictví a vlastnictví zakázaných knih. Rovněž docházelo i k diversifikaci trestů, od standardního vypovězení na ostrov či prostou popravu (kterýžto trest byl udílen například za přípravu, prodej a podávání prostředků způsobujících potrat), přes ukřižování či předhození divé zvěři (což byl trest udílený těm, kteří chtěli jiného očarovat a rovněž pro ty, kteří by se podíleli na lidských obětech), až po upálení zaživa, čímž byli postihováni černokněžníci.[183] A co se týče uvedených potratů, nebyli podle Corneliova zákona trestány pouze osoby, které připravovaly, prodávali a podávali prostředky k potratu, nýbrž i ženy, které úmyslně potrat způsobily:

„Pokud by se prokázalo, že žena tlačila na své břicho za účelem způsobení potratu, správce provincie ji pošle do vyhnanství.“[184]

Co se týče klasické vraždy, u ní byly udílené tresty rozděleny podle postavení pachatele, kdy *humiliores*, tedy osoby nižšího postavení, byly trestáni smrtí, zatímco *honestiores*, osoby vznešeného původu, byli trestáni vypovězením na ostrov:

[183] Paul., *Sententiae*, 5.23

[184] Dig. 48.8.8. (Ulp. 33 ad ed.): *Si mulierem visceribus suis vim intulisse, quo partum abigeret, constiterit, eam in exilium praeses provinciae exiget.*

„Ti, kteří dobrovolně a vedeni zlým úmyslem spáchají vraždu, jsou obvykle vypovězeni na ostrov, pokud se jedná o osoby vysoce postavené; ale pokud jsou na nižšího postavení, budou potrestáni smrtí.“[185]

Za vlády císaře Hadriana bylo rovněž postaveno na jisto, že za spáchání zločinu vraždy bylo možné potrestat i osobu, která měla i jen pouhý úmysl vraždit, nemuselo dojít k dokonání tohoto skutku:

„Božský Hadrianus v reskriptu uvedl následující: "Při páchání zločinu se bere v úvahu úmysl a nikoli událost."“[186]

Vývoj právní úpravy tohoto zločinu v době principátu však nespočíval pouze v rozšiřování jeho skutkové podstaty a zpřísňování trestů, nýbrž v určitých ohledech docházelo i ke zmírňování tvrdosti zákona:
„(3) Božský Hadrianus uvedl v reskriptu, že každý, kdo zabil člověka, aniž by to měl v úmyslu, může být zproštěn viny; a že každý, kdo sice člověka nezabil, ale zranil jej, když měl v úmyslu jej zabít, měl by být odsouzen za vraždu; a že rozhodnutí by mělo být vyneseno podle okolností případu, protože pokud útočník vytasil meč a udeřil s ním jiného, není pochyb o tom, že to udělal s úmyslem ho zabít. Když však útočník při hádce udeřil jiného bodcem nebo mosaznou nádobou, tak ačkoli použitý předmět byl kovový, nebyl útok proveden s úmyslem zabít; a trest uložený tomu, kdo v hádce spáchal vraždu spíše náhodně než úmyslně, by měl být zmírněn.
(4) Božský Hadrianus také v reskriptu uvedl, že ten, kdo zabil kohokoli, kdo se na něm či na jeho blízkých pokoušel páchat násilí, by měl být osvobozen.
(5) Ale pokud jde o manžela, který zabije svou ženu, kterou přistihne při cizoložství, božský Pius v reskriptu uvedl, že by mu měl být udělen mírnější trest; a nařídil, že kdokoli s nižší hodností by měl být poslán do trvalého vyhnanství a že osoba s význačným postavením by měla být na určitou dobu degradována.“[187]

---

[185] Dig. 48.8.16. (Modest. 3 de poen.): *Qui caedem admiserunt sponte dolove malo, in honore aliquo positi deportari solent, qui secundo gradu sunt, capite puniuntur*.

[186] Dig. 48.8.14. (Call. 6 de cogn.): *Divus hadrianus in haec verba rescripsit: " in maleficiis voluntas spectatur, non exitus"*.

[187] Dig. 48.8.1. (Marci. 14 inst.): *(3) Divus hadrianus rescripsit eum, qui hominem occidit, si non occidendi animo hoc admisit, absolvi posse, et qui hominem non occidit, sed vulneravit, ut occidat,*

(6) Je dovoleno zabíjet dezertéry, jako by to byli nepřátelé, ať se nacházejí kdekoli.“[188]

Z výše citovaných fragmentů je zřejmé, že aplikační praxe v případě útoků zbraní na jiného přinášela značné problémy při určování, co již bylo pokusem o vraždu a co nikoli, výsledkem čehož bylo *rescriptum* upřesňující, že o úmysl vraždy se jedná v případě útoku zbraní (zde konkrétně mečem, nicméně z textace lze dovodit, že je meč uváděn jako příklad), tedy nástrojem určeným právě k usmrcení člověka, zatímco v případě útoku předmětem, který primárně k usmrcení člověka neslouží (jako jsou uvedené kovové předměty), o pokus o vraždu se nejedná.

Za vraždu nebylo dle uvedeného fragmentu považováno zabití jiného při obraně sebe samotného či osob blízkých před násilným útokem, což představuje určité zmírnění oproti původní úpravě z doby římské republiky, kdy bylo možné beztrestně zabít jiného pouze při obraně před vraždou či loupeží. Rovněž bylo možné beztrestně zabít dezertéry.

---

pro homicida damnandum: et ex re constituendum hoc: nam si gladium strinxerit et in eo percusserit, indubitate occidendi animo id eum admisisse: sed si clavi percussit aut cuccuma in rixa, quamvis ferro percusserit, tamen non occidendi animo. leniendam poenam eius, qui in rixa casu magis quam voluntate homicidium admisit.

(4) Item divus hadrianus rescripsit eum, qui stuprum sibi vel suis per vim inferentem occidit, dimittendum.

(5) Sed et in eum, qui uxorem deprehensam in adulterio occidit, divus pius leviorem poenam irrogandam esse scripsit, et humiliore loco positum in exilium perpetuum dari iussit, in aliqua dignitate positum ad tempus relegari.

[188] Dig. 48.8.3.6. (Marci. 14 inst.): *Transfugas licet, ubicumque inventi fuerint, quasi hostes interficere.*

IV.IV. Zločin otcovraždy

Za principátu i nadále platila *lex Pompeia de parricidiis*, k vývoji v oblasti hmotného práva ve vztahu k tomuto zločinu tedy docházelo zejména formou drobnějších úprav. Pravděpodobně nejvýznamnější změnou *parricidium* prošlo za vlády císaře Hadriana Augusta, podle kterého již otcovražda neměla být trestána podle *lex Cornelia de sicariis et veneficis*, nýbrž pro ni byly stanoveny samostatné tresty:

„Trest za otcovraždu, jak stanovili naši předkové, spočívá v tom, že viník bude do krve bit pruty a poté bude zašit do pytle se psem, kohoutem, zmijí a opicí a pytel bude vržen do hlubin moře, je-li moře blízko; jinak bude předhozen divokým zvířatům podle konstituce božského Hadriana.
(1) Ti, kteří zabijí jiné výše uvedené osoby než svého otce, matku, dědečka nebo babičku, budou potrestáni podle zvyku našich předků, buď budou potrestáni hrdelním trestem, nebo budou obětováni bohům.
(2) Když někdo duševně nemocný zabije své rodiče, zůstane nepotrestán, jak uvedli božští bratři v reskriptu s odkazem na muže, který byl nepříčetný a zabil svou matku; postačí totiž, aby byl potrestán jen svou nepříčetností, ale musí být velmi pečlivě hlídán nebo držen v řetězech.“[189]

Dle Hadrianovy úpravy byly tedy za parricidium ukládány tresty s ohledem na to, jak blízko měla obět k pachateli. V případě nejbližších rodinných příslušníků, kdy byla taková otcovražda vnímána jako nejzávažnější, byl ukládán trest smrti formou *poena cullei*, případně, nebyla-li realizace tohoto trestu možná, předhozením divé zvěři. Pokud byl zavražděn „pouze“ vzdálenější příbuzný, byl

[189] Dig. 48.9.9. (Modest. 12 pand.): *Poena parricidii more maiorum haec instituta est, ut parricida virgis sanguineis verberatus deinde culleo insuatur cum cane, gallo gallinaceo et vipera et simia: deinde in mare profundum culleus iactatur. hoc ita, si mare proximum sit: alioquin bestiis obicitur secundum divi hadriani constitutionem.*
(1) Qui alias personas occiderint praeter matrem et patrem et avum et aviam (quos more maiorum puniri supra diximus), capitis poena plectentur aut ultimo supplicio mactantur.
(2) Sane si per furorem aliquis parentem occiderit, impunitus erit, ut divi fratres rescripserunt super eo, qui per furorem matrem necaverat: nam sufficere furore ipso eum puniri, diligentiusque custodiendum esse aut etiam vinculis coercendum.

mu uložen trest smrti, případně byl obětován bohům. V tomto fragmentu je dále řešen případ duševně chorého, tedy nepříčetného pachatele, v kterémžto případě je stanoveno, že nemá být potrestán, pouze pečlivě hlídán či držen v řetězech. Tato úprava je tedy do značné míry shodná s úpravou z doby římské republiky, kdy bylo rovněž stanovena, že šílenci nejsou odpovědni za vraždu.

„Lze si položit otázku, zda by ti, kteří zavraždili své rodiče nebo o tom zločinu věděli, měli být potrestáni za otcovraždu. Maecianus říká, že tento trest by měli podstoupit nejen otcovrazi, ale i jejich spolupachatelé. Proto jsou spolupachatelé, i když nejsou příbuzní, potrestáni stejným způsobem.“[190]

Podle tohoto fragmentu bylo možné za *parricidium* stíhat a trestat nejen samotného pachatele, nýbrž i jeho spolupachatele. To by samo o sobě nebylo z hlediska trestního práva nikterak zvláštní, avšak u otcovraždy je klíčovým aspektem blízká příbuznost (či spřízněnost) pachatele s obětí. Zde však je z této podmínky učiněna výjimka, stačí tedy, aby jeden z pachatelů otcovraždy splňoval podmínky příbuznosti dle *lex Pompeia de parricidiis* a z *parricidia* pak bylo možné obvinit všechny spolupachatele.

„Říká se, že božský Hadrianus v případě, kdy jistý muž při lovu zabil svého syna, který se dopustil cizoložství se svou nevlastní matkou, nařídil jeho vypovězení na ostrov s tím, že ho zabil spíše jako zločinec než uplatněním svého otcovského práva; protože práva otce rodiny by měla být ovlivněna spíše náklonností než krutostí.“[191]

Podle tohoto fragmentu byl za parricidium uložen trest *deportatio in insulam*. To není v souladu s výše citovanou úpravou trestů za otcovraždu, k níž došlo rovněž během vlády císaře Hadriana. Buď tedy k uvedenému případu došlo ještě před samotnou změnou trestů, nebo, k čemu se autor této práce přiklání spíše, byla císařem zohledněna specifika tohoto případu, kdy se otec dle Hadrianova

[190] Dig. 48.9.6. (Ulp. 8 de off. procons.): *Utrum qui occiderunt parentes an etiam conscii poena parricidii adficiantur, quaeri potest. et ait maecianus etiam conscios eadem poena adficiendos, non solum parricidas. proinde conscii etiam extranei eadem poena adficiendi sunt.*

[191] Dig. 48.9.5. (Marci. 14 inst.): *Divus hadrianus fertur, cum in venatione filium suum quidam necaverat, qui novercam adulterabat, in insulam eum deportasse, quod latronis magis quam patris iure eum interfecit: nam patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere.*

úsudku sice nezachoval správně, avšak měl pro vraždu syna určitý důvod a celý případ stál dle uvedeného fragmentu na pomezí mezi zločinem a výkonem otcovské moci.

IV.V. Náboženské zločiny

Již v počátcích principátu byl vydán zákon, který upravoval mimo jiné *sacrilegium*, a to *lex Iulia peculatus et de sacrilegis et de residuis* z roku 8 n.l. Podle tohoto zákona platilo následující:

„Je odpovědný podle Iuliova zákona o krádeži veřejného majetku ten, kdo odnese nebo si přisvojí jakékoli peníze určené pro posvátné nebo náboženské účely.
(1) Trest za krádež veřejného majetku bude uložen také tomu, kdo ukradne cokoliv, co bylo darováno nesmrtelnému bohu.
(2) Císařské instrukce týkající se svatokrádeže navíc stanoví, že správci provincií budou hledat všechny pachatele svatokrádeží, lupiče a únosce a trestat je podle závažnosti jejich provinění; a císařská konstituce stanoví, že svatokrádež bude trestána libovolně, trestem úměrným zločinu.“[192]

Z výše uvedeného fragmentu tedy můžeme vyčíst, že podle tohoto zákona měl být potrestán každý, kdo ukradl jakékoli peníze určené pro posvátné či náboženské účely, stejně jako jakékoli předměty zasvěcené bohu. Fragment sice hovoří i o trestání pachatelů svatokrádeží, avšak nezmiňuje žádný trest. Ten nicméně můžeme dohledat zde:

„Prokonsul by měl uložit trest za svatokrádež s větší přísností nebo shovívavostí podle hodnosti a stavu viníka, s přihlédnutím k času, stejně jako jeho věku a pohlaví. Vím, že několik soudců odsoudilo osoby vinné svatokrádeží k předhození divokým zvířatům, jiné k upálení zaživa a další k pověšení na šibenici. Trest by však měl být upraven tak, že divokým zvířatům budou předhozeni ti, kteří se s ozbrojenou tlupou vloupali do chrámu a v noci odnesli dary bohů; ale v případě, kdy si člověk z chrámu vezme něco nepatrného, měl by být potrestán odsouzením

[192] Dig. 48.13.4 (Marci. 14 inst.): *Lege iulia peculatus tenetur, qui pecuniam sacram religiosam abstulerit interceperit.*
(1) Sed et si donatum deo immortali abstulerit, peculatus poena tenetur.
(2) *Mandatis autem cavetur de sacrilegiis, ut praesides sacrilegos latrones plagiarios conquirant et ut, prout quisque deliquerit, in eum animadvertant. et sic constitutionibus cavetur, ut sacrilegi extra ordinem digna poena puniantur.*

do dolů, nebo, pokud se narodil ve vyšším postavení, měl by být vypovězen na ostrov.“[193]

Podle tohoto fragmentu je patrné, že *sacrilegium* bylo Římany vnímáno jako velice závažný zločin, jelikož, jak je v něm uváděno, bylo trestáno i zostřeným hrdelním trestem – předhozením divoké zvěři či upálením zaživa. Podle Ulpiana by sice trest měl být upraven a pro některé pachatele (kteří by si přisvojili z chrámu pouze něco nepatrného) by měl být zmírněn na uvržení do dolů či, v případě osob vznešeného původu, vypovězením na ostrov, nicméně i tyto tresty (zejména s ohledem na skutečnost, že by měly být udíleny pouze osobám, které se provinili pouze v malé míře) naznačují, že vnímání *sacrilegia* jako jednoho z nejtěžších zločinů známých římskému právu trestnímu s plynutím času nikterak neoslabovalo. Z následujícího fragmentu je pak patrné, že zmírnění trestu nebylo pouze Ulpianovou úvahou, nýbrž že přinejmenším v jednom případě bylo skutečně i aplikováno, a to řadu let před Ulpianovým působením:

„Když božský Severus a Antoninus zjistili, že mladý muž velmi proslulého původu se dal v malé truhlici donést do chrámu a poté, co byl chrám uzavřen, vylezl z truhlice, ukradl mnoho věcí patřících chrámu a poté se opět schoval do truhlice, odsoudili jej k vypovězení na ostrov.“[194]

Římské právo trestní se nicméně zabývalo i samotnou definicí *sacrilegia*, tedy otázkou, jaká všechna jednání bylo možné a vhodné pod tuto skutkovou podstatu podřadit. K tomu disponujeme zejména následujícími dvěma fragmenty:

„Osoby odsouzené za svatokrádež budou potrestány smrtí.

---

[193] Dig. 48.13.7. (Ulp. 7 de off. procons.): *Sacrilegii poenam debebit proconsul pro qualitate personae proque rei condicione et temporis et aetatis et sexus vel severius vel clementius statuere. et scio multos et ad bestias damnasse sacrilegos, nonnullos etiam vivos exussisse, alios vero in furca suspendisse. sed moderanda poena est usque ad bestiarum damnationem eorum, qui manu facta templum effregerunt et dona dei in noctu tulerunt. ceterum si qui interdiu modicum aliquid de templo tulit, poena metalli coercendus est, aut, si honestiore loco natus sit, deportandus in insulam est..*

[194] Dig. 48.13.12.1 (Marci. 1 iudic.): *Divus Severus et Antoninus quendam clarissimum iuvenem, cum inventus esset arculam in templum ponere ibique hominem includere, qui post clusum templum de arca exiret et de templo multa subtraheret et se in arculam iterum referret, convictum in insulam deportaverunt.*

(1) Osoby, které se provinily svatokrádeží, jsou ty, které ukradly posvátné předměty patřící lidu. Ti, kdo si přivlastňují posvátný majetek patřící jiným osobám, nebo vykrádají kaple, které nejsou střeženy, si zaslouží přísnější trest než zloději, ale méně přísný než osoby páchající svatokrádež. Proto je třeba pečlivě zvážit, co je svaté a které činy mohou být zahrnuty do trestného činu svatokrádeže."[195]

„Kdokoli, kdo vnikne do chrámu či z něj cokoli ukradne, bude žalován pro *peculatus.*"[196]

Podle prvního uvedeného fragmentu měly být pachatelé svatokrádeže potrestáni smrtí. To by se na první pohled mohlo jevit být v rozporu s výše citovanými fragmenty, při důkladnějším rozboru tomu tak ale není – kíčová je zde právě definice *sacrilegia*, které má být spácháno ukradením posvátných předmětů patřících lidu. Takové jednání by jistě nemohlo být označeno za „nepatrné provinění" ve smyslu výše citovaných fragmentů, tedy by i podle nich měl být udělen trest smrti. Podle druhého uvedeného fragmentu ke spáchání zločinu dle *lex Iulia peculatus et de sacrilegis et de residuis* stačilo samotné vniknutí do chrámu, nemuselo dojít ke krádeži. Proniknutí do chrámu je nicméně nutné vymezit jako neoprávněné a tajné vniknutí do chrámu či úmyslné proniknutí do části chrámu, do které měli přístup pouze kněží.

[195] Dig. 48.13.11 (Paul. l.S. de iudic. publ.): *Sacrilegi capite puniuntur.*

(1) Sunt autem sacrilegi, qui publica sacra compilaverunt. at qui privata sacra vel aediculas incustoditas temptaverunt, amplius quam fures, minus quam sacrilegi merentur. quare quod sacrum quodve admissum in sacrilegii crimen cadat, diligenter considerandum est.

[196] Dig. 48.13.13.pr (Ulp. 68 ad ed.): *Qui perforaverit muros vel inde aliquid abstulerit, peculatus actione tenetur.*

IV.VI. Shrnutí kapitoly Vývoj římského práva trestního za principátu

Obsahem této kapitoly je rozbor vývoje zkoumaných zločinů a trestního procesu v období principátu. K velice významnému vývoji došlo v tomto období v oblasti trestního procesu, kdy postupně zanikal republikánský typ řízení před soudními porotami, který byl nahrazován mimořádným soudním řízením zvaného *cognitio extra ordinem*, v němž odvolací instanci představoval císař.

V první instanci *cognitio extra ordinem* soudili správci provincií, *praefectus Urbi* nebo prefekt praetoriánů, přičemž proti rozhodnutí prefekta praetoriánů odvolání se nebylo přípustné.

Klíčovou částí trestního procesu bylo *inscriptio*, písemný záznam žaloby, jehož vytvoření bylo nezbytné pro zahájení trestního procesu. Bylo-li žalobce potvrzeno inscriptio, žalobce se tím vystavoval riziku trestu, pokud by nenaplnil svoji procesní roli žalobce. Samotná možnost podání obvinění byla značně omezena, nemohli jej podat nezletilci, ženy, vojáci, úředníci, propuštěnci vůči svým patronům a řada dalších osob. Podání obvinění bylo rovněž omezeno i minimální hodnotou majetku žalobce.

Co se týče dalších procesněprávních pravidel, bylo stanoveno, že trestní procesy se mají konat v místě spáchání zločinu, že není možné obvinit osobu z jednoho zločinu podle různých zákonů či že trestní proces byl ukončen smrtí obviněného (s výjimkou velezrady). Dále byla stanovena pravidla pro souzení obviněného v jeho nepřítomnosti (s fikcí přítomnosti, jelikož soudit nepřítomnou osobu nebylo možné), povinnost výslechu obviněných v nejkratším možném čase, byl stanoven zákaz mučení svobodných osob (opět s výjimkou zločinu velezrady) a rovněž došlo k systematizaci udílených trestů, které byly seřazeny dle jejich závažnosti.

Zločin velezrady v období principátu rovněž prošel zásadními úpravami, jelikož byl nově upraven pomocí *lex Iulia maiestatis*, která jej zcela redefinovala a významně rozšířila jeho skutkovou podstatu – pod *crimen maiestatis* již primárně nespadala pouze nekalá jednání správců provincií, nově se rovněž jednalo takřka o jakékoli pobuřování, vyvolávání nepokojů, urážka císaře či spolčování se

s nepřáteli Říma, zločin velezrady tedy v principátu mohli spáchat i obyčejní občané.

Zločin velezrady byl římským právem vnímán jako natolik závažný, že na něj trestněprávní systém pamatoval celou řadou výjimek z obvyklých postupů. Vznášet obvinění ze zločinu velezrady tak mohl kdokoli, včetně osob, kterým bylo podávání obvinění obecně zakázáno. Osoby obviněné z velezrady bylo možné podrobit mučení. A *crimen maiestatis* dokonce mohly být stíhány a trestány i posmrtně, aby bylo možné zabavit majetek pachatelů.

Co se týče zločinu vraždy a travičství, v období principátu docházelo pouze k jeho drobnějším úpravám, nikoli k rekodifikaci, jako tomu bylo u zločinu velezrady. Pod skutkovou podstatu tohoto zločinu byly nově přidány úmyslné potraty a došlo k diferenciaci trestů za vraždu podle původu pachatele. Co je však podstatnější, došlo k podrobnějšímu vydefinování nutné obrany, kdy zabití nebylo považováno za vraždu, a rovněž k vydefinování toho, co bylo považováno za „úmysl vraždit“ a co již nikoli.

Co se týče zločinu otcovraždy, ani u něj se v období principátu nesetkáme s významnějšími změnami. Za vlády císaře Hadriana Augusta byly rozlišeny tresty za p*arricidium* podle blízkosti příbuzenství mezi pachatelem a obětí, od *poena cullei* v případě nejbližších kognátů po klasický hrdelní trest v případě ostatních příbuzných. Přinejmenším v jednom ohledu došlo k poměrně výraznému zpřísnění právní úpravy tohoto zločinu, a to v podobě možnosti trestního stíhání spolupachatelů otcovraždy, a to i pokud nebyli příbuzní oběti (stačilo, aby příbuzným byl pouze jeden ze spolupachatelů).

U náboženských zločinů je podstatným vývojem vydání *lex Iulia peculatus et de sacrilegis et de residuis*, která mimo jiné upravovala *sacrilegium*. Tento zákon stanovoval skutkovou podstatu svatokrádeže, pod níž byla podřazena jakákoli krádež peněz či majetku sloužícímu k náboženským účelům. Rovněž byly stanoveny tresty za svatokrádež, a to ty nejpřísnější – předhození divé zvěři, upálení zaživa či oběšení pachatele (ovšem v určitých méně závažných případech měly být udíleny mírnější tresty jako *deportatio in insulam*).

V. *Codex Theodosianus* a vývoj římského práva trestního za dominátu

V.I. Vývoj trestního procesu v době dominátu

Začátkem období dominátu dochází k definitivnímu převládnutí trestního procesu *cognitio extra ordinem*, které se tak stává jediným používaným typem trestního řízení. Dvojinstančnost trestního řízení byla i nadále zachována, ovšem ne vždy ve druhém, odvolacím stupni rozhodoval císař, což souvisí zejména se správní reformou Římské říše císaře Diocletiana. Na základě těchto reforem došlo k rozdělení Římské říše na dvanáct diecézí, přičemž v čele každé z nich stál správce diecéze, *vicarius*.[197] Provincie a s nimi související úřad správců provincií však v rámci těchto reforem nebyly zrušeny, pouze došlo k rozdělení provincií mezi jednotlivé diecéze a k podřízení správců provincií příslušným správcům diecéze. V případě odvolání se proti rozhodnutí správce provincie či římského prefekta tedy ve druhém stupni rozhodoval správce příslušné diecéze, případně prefekt praetoriánů.

Císařští úředníci zapojení do trestního procesu

Oproti období principátu, v němž císařští úředníci šířeji zapojení do mimořádného soudního procesu byli pouze tři, v období dominátu je typů císařských předníků participujících na trestních procesech podstatně více. I nadále se do procesů zapojoval prefekt praetoriánů, prefekt města Řím a správci provincií, nad rámec těchto úředníků se ale na trestních procesech rovněž podíleli i další úředníci jako *vicarius*, *praefectus augustalis* či legáti.

V období dominátu nadále zastával významnou procesní roli prefekt praetoriánů, který rovněž představoval odvolací stupeň, přičemž jeho povinností bylo rovněž i hlásit císaři nesprávné jednání soudců za účelem jejich potrestání:

[197] REES, R., *Diocletian and the Tetrarchy.* Edinburgh, Edinburgh Universty Press, 2004, s. 25, ISBN: 07748616616

„Císař Constantin Augustus Constantiovi, prefektovi praetoriánů.

Tímto nařízením připomínáme všem provinciálům, že pokud s nimi bylo nakládáno s opovržením ze strany jejich soudců, mají právo odvolat se k Vaší důstojnosti, aby, objevil-li by se případ takového nesprávného zacházení ze strany soudců, ať již způsoben jejich chybou či nedbalostí, mohla Vaše důstojnost neprodleně o tom informovat Naši moudrost, aby bylo možné takové soudce přiměřeně potrestat.

Dáno čtvrtý den před zářijovými Kalendami v Antiochu, za konsulátu Paulina a Iuliana (29. srpna 325).“[198]

„Stejný císař Maximovi, prefektovi praetoriánů.

Bude-li si kdokoli stěžovat na rozhodnutí soudců, jelikož usoudí, že rozhodnutí bylo vyneseno z důvodu předpojatosti zákonů, měl by přednést svoji věc soudu Vaší autority, aby bylo zajištěno, aby ta rozhodnutí, která byla vydána nesprávně, byla zrušena a rozbita a aby ani nebylo možné dále nazývat rozhodnutími.

Dáno dvanáctý den před únorovými Kalendami, za konsulátu Constantia a Maxima (21. ledna 327).“[199]

Rovněž i trestněprocesní role *praefecta Urbi* zůstala zachována a došlo i k jejímu rozšíření v souvislosti se vznikem diecézí:

„Císař Constantius Augustus senátu.

---

[198] CTh. 1.5.1.: *Imp. constantinus a. ad constantium praefectum praetorio.*
Edicto omnes provinciales monemus, ut, si interpellantes proprios praesides contempti fuerint, gravitatem tuam interpellent, ut, si id culpa vel neglegentia praesidum admissum esse constiterit, ilico ad scientiam nostram referat gravitas tua, quo possint congrue coerceri.
dat. iiii k. sept. antiochiae paulino et iuliano conss. (325 aug. 29).

[199] CTh. 1.5.2.: *Idem a. ad maximum praefectum praetorio.*
Qui de statutis praesidalibus conqueruntur, cum ea in detrimentum legum prolata arbitrantur, ad tuae auctoritatis iudicium pervenire faciant, ut fractis atque convulsis quae perperam inpressa sunt ne nomen quidem sententiae possint retinere.
dat. xii k. feb. constantio et maximo conss. (327 [?] ian. 21).

Pokud je podáno odvolání v Bithýnii, Paphlagonii, Lýdii, Hellespontu, včetně ostrovů, a ve Frýgii Salutaris, Europě, Rhodopu a Haemomintu, odvolávající se bude předvolán před posvátný císařský soud prefekta Města.

Dáno pátého dne před květnovými Nonami, za konsulátu Taura a Florentina (3. května 361).“[200]

„Císařové Valentinianus Augustus a Valens Augustus Symachovi, prefektovi Města.

Delegujeme na Vaši velkolepost právo vydávat posvátná císařská rozhodnutí, je-li podáno odvolání proti rozhodnutí *vicaria* Města Řím, u něhož se očekává, že jej vezmeme na vědomí.

Dáno šestý den před červnovými Idami v Miláně, za konsulátu svatého Joviana a Varroniana (8. června 364).“[201]

Jak tedy z výše uvedených fragmentů vyplývá, *praefectus Urbi* v odvolacím řízení zastupoval samotného císaře, přičemž bylo císařem vymezeno, že prefektovi připadala k řešení jak odvolání z vyjmenovaných oblastí, tak i odvolání proti rozhodnutí správce římské diecéze.

Oproti prefektovi praetoriánů či římskému prefektovi nebyl *praefectus augustalis*, tedy prefekt, který jménem císaře vládl provincii Egypt, zapojen přímo do trestního procesu samotného, nicméně v trestněprávním systému měl jinou důležitou roli, a to vyšetřovatele soudců:

---

[200] CTh. 1.6.1.: *Imp. constantius a. ad senatum.*
Cum appellatio interposita fuerit per bithyniam, paphlagoniam, lydiam, hellespontum, insulas etiam ac phrygiam salutarem, europam ac rhodopam et haemimontum, praefecturae urbi iudicium sacrum appellator observet.
dat. v non. mai. tauro et florentio consul. (361 mai. 3).

[201] CTh. 1.6.2.: *Impp. valentinianus et valens aa. ad symmachum praefectum urbi.*
Sacrae definitionis ius magnificentiae tuae detulimus, cum ab urbis romae vicario interposita provocatio nostrae cognitionis opperiri videbitur dignitatem.
dat. vi id. iun. mediolano divo ioviano et varroniano consul. (364 iun. 8).

„Císaři Theodosius Augustus, Arcadius Augustus a Honorius Augustus Rufinovi, prefektovi praetoriánů.

Císařský prefekt nechť má pravomoc vyšetřovat hanebné přečiny obyčejných správců provincií, kteří jsou pod ním, a svá zjištění nechť sdělí Nám, avšak ať nemá pravomoc je odvolat či potrestat.

Dáno v den předcházející prosincovým Nonám v Konstantinopoli, za konsulátu Olybria a Probina (4. prosince 395).“[202]

Jak již bylo zmíněno výše, klíčovým úřadem, který byl zřízen za dominátu, je *vicarius,* přičemž tento úřad představoval odvolací místo v případě odvolání se proti rozhodnutí správce provincie:

„Císař Iulianus Augustus Mamertinovi, prefektovi praetoriánů.

Vaše vznešenost nechť uvědomí správce provincií, aby ti věděli, že správci diecézí musejí být zapojeni do všech případů, u nichž správci provincií soudí, že by o nich měli uvědomit Nás a Vás.

Obdrženo osmý den před červnovými Idami, za konsulátu Mamertina a Nevitta (6. června 362)“[203]

„Stejní císaři (Valens Augustus, Gratianus Augustus a Valentinianus Augustus – pozn. autora) Hesperiovi, prefektovi praetoriánů.

Záznamy o případech od správců diecézí pro císaře, kdykoli bude nezbytné je přednést, nechť jsou předávány Vaší milosti. Avšak i když je velice mnoho otázek, na které Váš věhlasný úsudek může dát odpověď i bez konsultace s Námi, víme, že

---

[202] CTh. 1.14.2.: *Impp. arcadius et honorius aa. rufino praefecto praetorio.*
Praefectus augustalis ordinariorum sub se iudicum examinandi flagitia ac super his referendi, non amovendi vel puniendi habeat potestatem.
dat. pridie non. dec. constantinopoli olybrio et probino consul. (395 dec.[?] 4).

[203] CTh. 1.15.4.: *Imp. iulianus a. ad mamertinum praefectum praetorio.*
Rectores provinciarum sublimitas tua conveniat, ut cunctis de rebus, de quibus ad nos et ad vestram scientiam crediderint referendum, vicarios esse participandos sciant.
accepta viii id. iun. mamertino et nevitta consul. (362 iun. 6.).

existuje značné množství záležitostí, které nemohou být řešeny jinak než pomocí autority císařských rozhodnutí, a rádi vyslechneme tyto případy, v zájmu toho, aby autorita správců nejevila se být umenšována, pokud bychom odmítli jejich prosby k Naší posvátnosti, jako by se jednalo o prosby světské.

Dáno dvanáctý den před únorovými Kalendami, za čtvrtého konsulátu Gratiana Augusta a konsulátu Merobauda (21. ledna 377 (379)).“[204]

Zabýváme-li se zapojením správců diecézí do trestního procesu, nelze opomenout ani správce provincií, *rectoris provinciae*, kteří zpravidla představovali první stupeň trestněprávního systému:

„Císař Constantinus Augustus Rufinovi, správci Lucanie a Bruttia.

Získá-li jakákoli osoba povolení prefekta nebo v*icaria* s mimořádným soudním procesem, či pokud už takové povolení bylo získáno, neměli byste jejich protivníkům a osobám nezbytným pro daný případ povolovat ve věci pokračovat, či předat případ úřadu *praefecta* nebo *vicaria*. Vy sami byste se měli takovým případem zabývat, a to se všemi stranami a osobami nezbytnými k žalobě přednesené vašemu soudu, a v časových limitech stanovenými zákonem, které byste měli počítat ode dne, kdy byla daná žaloba podána k vašemu soudu, a pokud s vaším rozhodnutím nebude strana, která požadovala mimořádné soudní řízení, spokojená, pak je odvolání, řádně podané v souladu se zákonným postupem, odložit platnost takového rozhodnutí a zapříčinit převedení věci k dalšímu soudci.

Dáno třetího dne před srpnovými Nonami v Trieru, za čtvrtého konsulátu Constantina Augusta a Lucinia (3. srpna 315).“[205]

---

[204] CTh. 1.15.8.: *Idem aaa. ad hesperium praefectum praetorio.*
Relationes vicariorum, si quando usus attulerit, ad nostram mansuetudinem deferantur; nam etsi plura sunt, quibus etiam illustris censura tua inconsultis quoque nobis potest dare responsum, scimus tamen aliquanta esse, quae nisi auctoritas principalis oraculi solvere non potest. et relationes iudicum libenter audimus, ne administratorum decrescere videatur auctoritas, si eorum consulta veluti profanorum preces a nostris adytis repellamus.
dat. xii k. feb. gratiano a. iiii et merobaude consul. (377 [379?] ian. 21.).

[205] CTh. 1.16.1.: *Imp. constantinus a. rufino octaviano correctori lucaniae et brittiorum.*

Jak je patrné z výše uvedeného fragmentu, správce provincie byl vázán rozhodnutím prefekta či *vicaria*, tedy je zřejmé, že funkčně (z hlediska trestněprávního systému) oba tito úředníci stáli nad správcem provincie.

Aby byla zajištěna spravedlnost rozhodování správců provincie, byla akceptována zásada veřejnosti trestního procesu:

„Císaři Valentinianus Augustus a Valens Augustus Našemu velmi drahému Artemiovi.

Soudci nechť nemají pochybnost o tom, že je jim uložena zvláštní povinnost během vyslýchání a rozhodování případů, a to že nemají vyslovovat rozhodnutí upravující status občanů ani cizinců v ústraní svých domovů, nýbrž mají vyslechnout občanské i trestní žaloby s dveřmi do svých komnat otevřenými a se všemi pozvanými dovnitř, nebo mají zaujmout místo před soudním tribunálem, aby nebyli ovlivňování k uložení mírnějších trestů. Dále, není řádné, aby soudce tolik usiloval o přízeň lidu a usiloval o vytvoření podívané, v níž větší roli hraje pobavení než závažné právní otázky.

Dáno na říjnové Kalendy v Aquilei, za konsulátu svatého Ioviana a Varroniana (1. října 364).

Interpretace: Soudce nechť ví, že vždy musí věnovat obzvláštní péči tomu, aby poznal podstatu sporu a aby vždy ctil spravedlnost. Dále nechť ví, že nemá rozsudek vynášet v soukromých částech svého domu nebo v jiném ústraní, ale že dveře jeho domu mají být otevřeny a davy lidí přizvány, aby jakékoli rozhodnutí, které učiní v souladu se zákonnými procedurami a požadavky pravdy, nebylo zatajeno před nikým.“[206]

Quicumque extraordinarium iudicium praefectorum vel vicariorum elicuerit vel qui iam consecutus est, eius adversarios et personas causae necessarias minime ad officium praefectorum vel vicarii pergere aut transire patiaris, sed de omni causa in tuo iudicio praesentibus partibus atque personis ita his temporibus ipse cognosce, quae ex eo die computabis, ex quo causa in tuo iudicio coeperit inchoari, ut tunc demum, si ei, qui extraordinarium iudicium postulaverit, tua sententia displicebit, iuxta ordinem legum interposita eam provocatio suspendat atque ad suum iudicem transitum faciat. dat. iii non. aug. treviris constantino iiii et licinio iiii consul. (315 aug. 3).

[206] CTh. 1.16.9.: *Impp. valentin. et valens aa. have arthemi, carissime nobis.*

Římské právo rovněž pamatovalo na situaci, kdy by správce provincie fakticky nebyl schopen soudit či potrestat osobu, nad níž sice mají pravomoc, ale která by byla z důvodu jejího postavení jimi nedotknutelná. Takové případy mají být správcem provincie eskalovány k císaři či k prefektovi praetoriánů:

„Stejný císař (Constantinus Augustus – pozn. autora) Maximovi.

Pokud kdekoli povstane velmi mocná a zpupná osoba a správci provincií nebudou schopni ji potrestat či vyšetřit případ, aby mohli vynést rozsudek, jsou povinni sdělit její jméno Nám, nebo alespoň uvědomit Vaši váženost. Toto ustanovení je učiněno v zájmu veřejného pořádku a utlačovaných nižších tříd.

Dáno čtvrtého dne před lednovými Kalendami v Trieru, za konsulátu Ianuaria a Iusta (29. prosince 328).“[207]

Posledním typem úředníků zapojených do trestního procesu v době dominátu byli legáti, kteří měli v trestním procesu spíše pomocnou roli, kdy dle následujících fragmentů měli za úkol vyslechnout žaloby a oznámit je správci

---

Iudex sibi hanc praecipuam curam in audiendis ac discingendis litibus impositam esse non ambigat, ita ut non in secessu domus de statu hominum vel patrimoniorum sententiam ferat, sed apertis secretarii foribus, intro vocatis omnibus, aut pro tribunali locatus et civiles et criminales controversias audiat, ne congruae ultionis animadversio cohibeatur. absit autem, ut iudex, popularitati et spectaculorum editionibus mancipatus, plus ludicris curae tribuat quam seriis actibus.

dat. kal. oct. aquileia, divo ioviano et varroniano coss.

interpretatio. iudex hanc sibi praecipuam curam in audiendis litibus impendendam esse cognoscat, ut litigantium causas iugiter, adhibita aequitate, discutiat: sciturus, non se in secretis domus aut in quibuscumque angulis finitivam sententiam prolaturum, sed apertis domus suae ianuis intromissisque turbis, ut neminem lateat, quicquid secundum legum vel veritatis ordinem fuerit iudicatum.*

[207] CTh. 1.16.4.: *Idem a. ad maximum.*

Praesides provinciarum oportet, si quis potiorum extiterit insolentior et ipsi vindicare non possunt aut examinare aut pronuntiare nequeunt, de eius nomine ad nos aut certe ad gravitatis tuae scientiam referre, quo provideatur, qualiter publicae disciplinae et laesis minoribus consulatur. et cetera.

dat. iiii k. ian. treviris ianuarino et iusto consul. (328 [?] dec. 29).

provincie, pokud usoudili, že by mělo být vyneseno rozhodnutí v neprospěch obžalovaného:

„Tentýž císař Aelianovi, prokonsulovi provincie Africa.

Legáti by měli vyslechnout nejen civilní, ale i trestní žaloby, přičemž je dáno, že pokud usoudí, že rozhodnutí by mělo být vyneseno v neprospěch obžalovaného, měli by bez váhání předat takové obžalované prokonsulovi. Vskutku, musí být dodržováno všemi soudci, že poté, co dodrží zákonem stanovenou dobu, během které mohou být ve věci projednávaného zločinu připraveny a prezentovány veškeré soudní řeči a důkazy, mají usilovat o rychlé potrestání vinných a brzké osvobození nevinných.

Dáno na říjnové Kalendy, za konsulátu Constantina Augusta a Constantia (1. října 313).“[208]

Obecně pro všechny výše uvedené úředníky platil zákaz působení v roli soudce, pokud se jednalo o proces, do něhož byli oni sami zapojeni:

„Císařové Valens Augustus, Gratian Augustus a Valentinian Augustus Gracchovi, prefektovi Města.

Stanovíme s obecnou platností, že nikdo nesmí jednat jako soudce pro sebe samotného. Jelikož když zákon zbavil všechny osoby práva svědčit ve své vlastní věci, bylo by zcela nespravedlivé dát jim pravomoc vynášet rozsudky (ve vlastní věci – pozn. autora).

Čteno na prosincové Kalendy, za pátého konsulátu Valenta Augusta a konsulátu Valentiniana Augusta (1. prosince 376).

[208] CTh. 1.12.3.: *Idem a. aeliano proconsuli africae.*
Legati non solum civiles, sed et criminales causas audiant, ita ut, si sententiam in reos ferendam perviderint, ad proconsules eos transmittere non morentur: ab omnibus enim iudicibus hoc observari oportet, ut supputato tempore competenti, quo necessaria causae criminalis instructio poterit adhiberi, maturam vel nocens poenam vel absolutionem innocens consequatur.
dat. k. oct. constantino a. et constantio consul. (....[313?] oct. 1).

Interpretace: Naše omezení má zabránit všem osobám, aby kdokoli byl soudce svého vlastního případu, protože stejně jako nikdo nemůže svědčit sám pro sebe, nemůže ani soudit sám pro sebe.“[209]

Místo konání soudního procesu

Stejně jako v období principátu, i v období dominátu platilo, že soudní proces se měl konat v místě spáchání zločinu:

„Císař Constantinus Augustus Octavianovi, vojenskému správci Hispanie.

Pokud jakákoli osoba spáchá znásilnění, násilím vstoupí či uzme majetek jiného, nebo bude zadržena při páchání zločinu, musí být okamžitě předána veřejnému právu, a to v provincii, v níž spáchala zločin. Jeho jméno nebude sděleno Nám a nesmí uplatnit *praescriptio fori*. Protože obvinění vylučuje všechny stavovské výsady, jedná-li se o trestní proces a nikoli o civilní žalobu.

Dáno den před prosincovými Nonami v Serdice (4. prosince 316). Obdrženo pátý den před březnovými Nonami v Cordobě, za konsulátu Gallicana a Bassa (3. března 317).

Interpretace: Pokud kdokoli spáchá zločin, za nějž jej zákon může odsoudit a potrestat, nemůže tvrdit, že by měl být stíhán a souzen ve svém vlastním fóru, to jest v místě, kde žije, ale musí být potrestán v místě, kde byl zločin spáchán; a císaři nesmí být o takové osobě referováno.“[210]

---

[209] CTh. 2.2.1.: *Imppp. valens, grat. et valentin. aaa. ad gracchum pf. u.*
Promiscua generalitate decernimus, neminem sibi esse iudicem debere. quum enim omnibus in re propria dicendi testimonii facultatem iura summoverint, iniquum admodum est, licentiam tribuere sententiae.
lecta kal. dec. valente v. et valentin. aa. coss.
interpretatio. omnes praeceptio nostra constringat, ut nullus in sua causa iudex sit: quia, sicut testimonium unusquisque pro se dicere non potest, ita nec pro se poterit iudicare

[210] CTh. 9.1.1.: *Imp. constantinus a. ad octavianum comitem hispaniarum. quicumque**
clarissimae dignitatis virginem rapuerit, vel fines aliquos invaserit, vel in aliqua culpa seu crimine fuerit deprehensus, statim intra provinciam, in qua facinus perpetravit, publicis legibus subiugetur,

„Stejní císařové a císař Gratianus Augustus hraběti Florianovi
(Kromě jiného.) Obvinění nesmí překročit hranice provincie; souzení zločinu musí být provedeno v místě, kde je tvrzeno, že byl zločin spáchán. Mimoto, podle stávajících zákonů, omezujeme takové soudy v cizině.
Dáno o listopadových Idách v Marcianopoli, za konsulátu Valentiniana Augusta a čtvrtého konsulátu Valenta Augusta (13. listopadu 373)
Interpretace: Soudní proces musí být provedeno v místě, kde byl zločin spáchán; jelikož osoba obviněná ze spáchání zločinu nesmí být vyslýchána jinde.“ [211]

Oba uvedené fragmenty stanovují pravidlo upravující místní příslušnost obecně pro jakýkoli trestní proces, ať už byl pachatelem kdokoli. Pro úplnost je nutno uvést, že *Codex Theodosianus* ve fragmentu 2.1.4. obecně stanoví, že žalobce má následovat *forum* žalovaného. Tato úprava je však obecná a v případě trestních procesů se tedy místní příslušnost soudu stanoví, v souladu s výše uvedenými fragmenty, podle místa spáchání trestného činu.[212]

Výjimku z výše uvedeného obecného pravidla týkajícího se místa konání trestního procesu tvořily soudy s příslušníky *ordo senatorii*:

---

neque super eius nomine ad scientiam nostram referatur, nec fori praescriptione utatur. omnem enim honorem reatus excludit, quum criminalis causa et non civilis res vel pecuniaria moveatur.
dat. prid. non. dec. serdicae. acc. v. non. mart. cordubae, gallicano et basso coss.
interpretatio. quicumque damnabile vel puniendum legibus crimen admiserit, non se dicat in foro suo, id est in loco, ubi habitat, debere pulsari: sed ubi crimen admissum est, ab eius loci iudicibus vindicetur, nec de eius persona ad principem referatur*

[211] CTh. 9.1.10.: *Iidem aa. et Gratianus a. ad Florianum comitem.*
Post alia: ultra provinciae terminos accusandi licentia non progrediatur. oportet enim illic criminum iudicia agitari, ubi facinus dicitur admissum. Peregrina autem iudicia praesentibus legibus coercemus.
Dat. V. id. nov. Martianopoli, Valentiniano et Valente IV. aa. coss.
Interpretatio. Criminum discussio ibi agitanda est, ubi crimen admissum est; nam alibi criminis reus prohibetur audiri.

[212] ULLMANN, J., *Codex Theodosianus jako pramen institutů českého a slovenského trestního práva procesního*. In Vladár V., Rímsko-kánonické východiská slovenského a európskeho verejného práva – Zborník z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného práva uskutočnenej 25. septembra 2020 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rámci mezinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dny. Praha: Leges, 2020, ISBN: 978-80-7502-481-7

„Císařové Honorius Augustus a Theodosius Augustus konsulům, praetorům, tribunům lidu a jejich vlastnímu senátu.

(Kromě jiného.) V trestních věcech zahrnujících senátory bylo dříve stanoveno obecné pravidlo, že mají být dohlíženy Pětičlenným soudním sborem („*quinqueviralis iudicii*“). Z úcty k tomuto soudu, bez ohledu na to, že věříme, že je velice jednoduché vybrat pět nejlepších mužů z řad nejvýše postavených, nechť jsou členové tohoto soudního sboru vybíráni losem, s ohledem na to, aby o postavení a nevině nemohli rozhodovat muži k tomu vybraní záměrně.

Dáno osmého dne před srpnovými Idami v Ravenně, za konsulátu Asclepiodota a Mariniana (6. srpna 423).

Interpretace: Má-li být kdokoli vyslechnut ve věci zločinu, z jehož spáchání byl obviněn, má být za soudce vybráno pět nejvznešenějších mužů, a mají být vybráni losem z řad sobě rovných, aby nepůsobili dojmem, že byli vybráni na základě své spřízněnosti a rovněž aby rozhodnutí o hrdelním trestu či o nevině nepůsobilo dojmem, že jej bylo dosaženo příliš snadno.“[213]

V tomto fragmentu *Codexu Theodosianus* je zmíněn specifický soudní orgán pro trestní procesy týkající se senátorů, takzvané *iudicium quinquivirale*. Tento soudní orgán byl vytvořen v roce 376 n.l. za vlády císaře Gratiana,[214] přičemž jeho členové měli být vybíráni losem, a to vždy, byla-li proti některému z *ordo senatorii* vznesena žaloba, na jejímž základě mohl být uložen hrdelní trest. Výběr soudců losem měl být zárukou toho, že vybraní soudci, taktéž členové *ordo senatorii*, nebudou vybráni účelově (tedy ve prospěch či naopak neprospěch

[213] CTh. 2.1.12.: *Impp. honor. et theodos. aa.*
Consulibus, praetoribus, tribunis plebis, senatui suo salutem dicunt. post alia: in criminalibus causis senatus, statuta iam dudum quinqueviralis iudicii forma servabitur. in quo quum perfacile esse credamus, optimos legere de summis, sortito tamen ad iudicium vocabuntur, ne de capite atque innocentia alterius iudicio electi iudicent etc.
dat. viii. id. aug. ravenna, asclepiodoto et mariniano coss.
interpretatio. quum pro obiecto crimine aliquis audiendus est, quinque nobiles viri iudices de reliquis sibi similibus missis sortibus eligantur: ne studio videantur electi et de capitali re aut innocentia alterius videatur facile iudicari.

[214] COSTER, CH. H., *The Iudicium Quinquevirale* (Monographs of the Medieval Academy, No. 10). Cambridge, 1935, s. 87, ISBN: 9780527016944

obžalovaného s ohledem na jeho politické působení, rodinnou příslušnost apod.), nýbrž že bude výběr, a tedy i následný proces, spravedlivý. *Codex Theodosianus* dále uvádí, že rozsudky s udělením hrdelního trestu měly být vynášeny císařem, prefektem praetoriánů či městským prefektem, kterým mělo při rozhodování asistovat právě *iudicium quinquivirale*:

„Císařové Valens Augustus, Gratianus Augustus a Valentinianus Augustus senátu.

(Kromě jiného.) Správce provincie nebo soudce v Itálii nechť má pravomoc nařídit prošetření a obeznámit se s případem, kdykoli je před ním vznesena trestní žaloba proti senátorovi, avšak takový soudce rozhodnout o potrestání. Status osoby, avšak nikoli případu, nechť zůstane nezměněn a soudce nechť zpraví o takové záležitosti Naši moudrost či nejvznešenější autority. Proto správci provincií s hodností *praeses* či *corrector*, a rovněž tací s hodností *consular*, *vicarius* a také prokonsul, nechť nás zpravují o případech týkajících se senátorského stavu, jak jsme pravili, a to poté, co daný případ prošetřili. Dále, soudci z venkovských oblastí nechť o těchto případech zpravují úřad prefekta praetoriánů. Ale pokud Městský prefekt vezme na vědomí případ týkající se senátorského stavu, Pětičlenný soudní sbor složený ze zvláště vážených mužů nechť jej doprovází během procesu, přičemž členové tohoto sboru budou vybráni losem a nikoli výběrem z přítomných mužů zastávajících čestné funkce *administratores*.

Čteno v senátu třetí den před únorovými Idami, za pátého konsulátu Valenta Augusta a konsulátu Valentiniana Augusta (11. února 376).“[215]

[215] CTh. 9.1.13.: *Imppp. valens, gratianus et valentinianus aaa. ad senatum.*
Post alia: provincialis iudex vel intra italiam, cum in eius disceptationem criminalis causae dictio adversum senatorem inciderit, intendendi quidem examinis et cognoscendi causas habeat potestatem, verum nihil de animadversione decernens integro non causae, sed capitis statu referat ad scientiam nostram vel ad inclytas potestates. referent igitur praesides et correctores, item consulares, vicarii quoque, proconsules de capite, ut diximus, senatorio negotii examine habito. referant autem de suburbanis provinciis iudices ad praefecturam sedis urbanae, de ceteris ad praefecturam praetorio. sed praefecto urbis cognoscenti de capite senatorum spectatorum maxime virorum iudicium quinquevirale sociabitur et de praesentibus et administratorum honore functis licebit adiungere sorte ductos, non sponte delectos. et cetera.
lecta in senatu iii id. feb. valente v et valentiniano aa. conss. (376 febr. 11).

Procesní lhůty

Z *Codexu Theodosianus* je patrný důraz na rychlý průběh trestního procesu, a to již od samotného počátku procesu, kdy je správcům provincií a legátům uložena povinnost vyslechnout žalobu v řádu dní:

„Císař Constantin Augustus Aelianovi, prokonsulovi provincie Africa.

Jsi povinen veřejně vyslechnout všechny občanské žaloby, zejména ty, které jsou veřejně známé, a rovněž případy trestních věcí. Jsi povinen nařídit jejich projednání na třetí den, či nejpozději na den čtvrtý, nebo v nejkrajnějším případě pátého dne. Legáti by rovněž měli být napomínáni a nuceni dodržovat tato pravidla.

Dáno třetího dne před listopadovými Kalendami v Trieru, za čtvrtého konsulátu Constantina Augusta a Licinia (30. října 315 (313)).“[216]

Pro trestní procesy byl dokonce stanoven limit, v němž musel být proces dokončen, a to v délce jednoho roku od okamžiku vznesení obvinění, přičemž pokud by žalobce řádně nevykonával své procesní povinnosti a proces zdržoval, hrozil mu trest v podobě vysoké pokuty a *infamie*:

„Císařové Valentinianus Augustus, Theodosius Augustus a Arcadius Augustus Desideriovi, *vicariovi*.

Pokud žalobce někoho před soudem obviní ze spáchání zločinu formou písemného záznamu žaloby, a pokud během následujícího roku zdržuje proces, který započal, nebo pokud zanedbá svou povinnost být přítomen poslední den roku, což je ještě více vzpurné, nechť pocítí osten dobře promyšleného zákona tím, že mu bude vyměřena pokuta v hodnotě jedné čtvrtiny jeho majetku. Samozřejmě jej rovněž čeká, jak káže starobylý obyčej, *infamia*.

[216] CTh. 1.12.1.: *Imp. constantinus a. aeliano proconsuli africae.*
Omnes civiles causas et praecipue eas, quae fama celebriores sunt, negotia etiam criminalia publice audire debebis tertia, vel ut tardissime quarta vel certe quinta die acta conficienda iussurus. quae omnia legati quoque coercitione commoniti observabunt.
dat. iii k. nov. treviris, constantino a. iiii et licinio iiii coss. (315 [313] oct. 30).

Dáno čtvrtého dne před červencovými Idami v Trieru, za prvního konsulátu Arcadia Augusta a konsulátu Bauta (12. července 385).

Interpretace: Pokud kdokoli prostřednictví písemného zápisu žaloby usiluje o odsouzení jiného za spáchání zločinu, nechť dokončí proces do roka ode dne učinění písemného zápisu žaloby. Pokud by proces zdržoval, bude považován za bezectného a bude mu vyměřena pokuta ve výši jedné čtvrtiny jeho majetku.“[217]

Soudní dny

V *Codexu Theodosianus* můžeme rovněž nalézt pro trestní proces důležité vymezení soudních dnů, tedy dnů, v nichž bylo možné konat soudní procesy:

„Císařové Valentinianus Augustus, Theodosius Augustus a Arcadius Augustus Albinovi, prefektovi Města.

Nařizujeme, aby všechny dny byly považovány za soudní dny. A nechť v souladu se zákonem jsou za svátky považovány jen takové dny, které jsou součástí dvou měsíců, které jsou shovívavě osvobozeny od mýta za účelem zmírnění letního horka a za účelem podzimní sklizně.
1. Dále také vyčleňujeme lednové Kalendy (1. ledna) jako den, kdy je zvykem odpočívat.
2. K výše zmíněným dnům rovněž přidáváme dny založení našich největších měst, Říma a Konstantinopole, kterým by se zákon měl podřídit, jelikož z nich byl zrozen.

[217] CTh. 9.36.1.: *Imppp. valent., theodos. et arcad. aaa. desiderio vicario.*
Quisquis accusator reum in iudicium sub inscriptione detulerit, si intra anni tempus accusationem coeptam prosequi supersederit, vel, quod est contumacius, ultimo anni die adesse neglexerit, quarta bonorum omnium parte mulctatus aculeos consultissimae legis incurrat; scilicet manente infamia, quam veteres iusserant sanctiones.
dat. iv. id. iul. treviris, arcadio a. i. et bautone coss.
interpretatio. quicumque inscriptione praemissa cuiuscumque* criminis reum accusare voluerit, ab eo die, quo inscripsit, intra annum peragat propositam actionem. qui si distulerit, infamis effectus, bonorum suorum quarta parte mulctabitur*

3. Do stejné kategorie řadíme též svaté Velikonoční dny, jichž sedm předchází a sedm následuje Velikonoce; taktéž Dny Slunce, které po sobě následují v pravidelných intervalech.
4. Je nezbytné, aby Naše výročí rovněž byla uznávána se stejnou vážností, tedy jak den, kdy příznivě započal Náš život, tak i den, v němž započala Naše císařská moc.

Dáno sedmého dne před srpnovými Idami v Římě, za konsulátu Timasia a Promota (7. srpna 389).

Interpretace:

Nařizujeme, aby případy byly projednávány dle zákona v každém dni napříč rokem. Přestože zákon připustil čtyři měsíce pro sklizení úrody, My věříme, že tak musí být učiněno v souladu se zvyklostmi v provinciích a za přítomnosti vlastníků, tedy od osmého dne před červencovými Kalendami do srpnových Kalend jsou stanoveny volné dny pro sklizeň, od srpnových Kalend do desátého dne před zářijovými Kalendami je uděleno povolení k podávání žalob. Taktéž od desátého dne před zářijovými Kalendami do říjnových id jsou stanoveny volné dny. Rovněž Dny Pána, kterými jsou svátky, vyjímáme ze dnů, v nichž je možné konat soudy a vybírat dluhy. Rovněž vyjímáme svaté dny Velikonoc, tedy sedm dní, které jim předchází a sedm dní, které následuje po nich. Obdobně je také Naší vůlí, aby narozeniny Našeho Pána a den jeho zjevení byly slaveny bez křiku právních debat. Rovněž narozeniny císaře a počátek jeho vlády musí být drženy ve stejné úctě.“[218]

[218] CTh. 2.8.19.: *Imppp. valentin., theodos. et arcad. aaa. albino pf. u.*
Omnes dies iubemus esse iuridicos. illos tantum manere feriarum dies fas erit, quos geminis mensibus ad requiem laboris indulgentior annus accepit, aestivis fervoribus mitigandis et autumnis foetibus decerpendis.
1. Kalendarum quoque ianuariarum consuetos dies otio mancipamus.
2. His adiicimus natalitios dies urbium maximarum, romae atque constantinopolis, quibus debent iura deferre, quia et ab ipsis nata sunt.
3. Sacros quoque paschae dies, qui septeno vel praecedunt numero vel sequuntur, in eadem observatione numeramus, nec non et dies solis, qui repetito in se calculo revolvuntur.
4. Parem necesse est haberi reverentiam nostris etiam diebus, qui vel lucis auspicia vel ortus imperii protulerunt.
dat. vii. id. aug. roma, timasio et promoto coss.

Z výše uvedeného fragmentu tedy lze dopočíst, že přibližně 4 měsíce v roce nebylo možné konat soudy z důvodu nejrůznějších svátků. S přihlédnutím k této skutečnosti se tedy jeví limit pro dokončení trestního procesu do jednoho roku od jeho započetí tím přísnější.

Inscriptio

Codex Theodosianus jasně stanovil, že trestní proces bylo možné zahájit pouze na základě *inscriptia*, písemného zápisu (záznamu) obvinění, čímž mělo být zajištěno, že obvinění nebudou podávána zbrkle bez dostatečného podložení důkazy, ciž by zbytečně zatěžovalo římský soudní systém:

„Stejný císař (Constantinus Augustus – pozn. autora) Maximovi, prefektovi Města.

V jednu dobu bylo povoleno, aby obvinění ze zločinu nebylo vznášeno písemným zápisem, ale prohlášení o zločinu vynesené pouze ústně pouze nutil žalobce stejně jako žalovaného, aby v soudním procesu spolu soupeřili o svá občanská práva, své děti, své bohatství a, konečně, i o svůj život. Je proto Naší vůlí, aby platnost a unáhlenost takových prohlášení byla zakázána a aby obvinění ze zločinu nadále byla vznášena pouze ve stanovené formě a řádu písemného zápisu, tedy když bude využíváno starobylého práva podání trestní žaloby, bude tak činěno s rozvahou a po předchozím uvážení, poté, co opadne hněv a bude nastolen klid mysli plynutím času.

---

interpretatio. causas per anni spatium omnibus diebus secundum leges audiri praecipimus. et licet lex quattuor menses ad fructus colligendos indulserit, sed ita pro provinciarum qualitate et pro praesentia dominorum credidimus faciendum, ut a die viii. kalendarum iuliarum usque in kalendas augusti messivae feriae concedantur, et de kalendis augusti usque in x. kalend. septembris agendarum causarum licentia tribuatur. a x. autem kalend. septemb. usque in idus octobr. vindemiales feriae concedantur. dies etiam dominicarum, qui feriati sunt, ab audiendis negotiis vel exigendis debitis sequestramus. sanctos etiam paschae dies, id est septem qui antecedunt, et septem qui sequuntur. nec non et dies natalis domini nostri vel epiphaniae sine forensi strepitu volumus celebrari. natalem etiam principis vel initium regni pari reverentia convenit observari*

Dáno jedenáctý den před červnovými Kalendami v Sirmiu (22. května). Obdrženo v Římě, za sedmého konsulátu Constantina Augusta a konsulátu Constantia Caesara (326).

Interpretace: Pokud kdokoli v hněvu zbrkle obviní jiného ze spáchání zločinu, takové nařčení nesmí být považováno za vznesení obžaloby; nýbrž poté, co uplyne čas k zamyšlení, žalobce musí písemně zaznamenat, že prokáže, co vyřkl v hněvu. Ale pokud náhodou přijde po opadnutí hněvu ke smyslům a nebude ochoten zopakovat či zapsat, co předtím řekl, nařčená osoba nesmí být považována za obviněnou ze zločinu.“[219]

Uvěznění obviněného v průběhu trestního procesu

V období dominátu došlo k zakotvení předchůdce dnešního institutu vazby, tedy uvěznění obviněné osoby v průběhu trestního procesu, aby se předešlo jejímu útěku. S počátky tohoto institutu se můžeme setkat již v principátu, nicméně až podle císařských konstitucí shrnutých v *Codexu Theodosianus* došlo k detailní úpravě pravidel tohoto prvku procesního práva, jako délky trvání vazby a podmínek, které v ní mají panovat (jednotlivé fragmenty jsou řazeny tak, že nejprve jsou uvedeny fragmenty upravující samotnou aplikaci vazby a následně fragmenty týkající se trvání vazby):

„Císařové Valentinian a Valens Valentinovi, správci Picena

[219] CTh. 9.1.5.: *Idem a. ad maximum pf. u.*

Quodam tempore admissum est, ut non subscriptio, sed professio criminis uno sermone ex ore fugiens tam accusatorem quam reum sub experiendi periculo de patria, de liberis, de fortunis, de vita denique dimicare cogeret. ideoque volumus, ut, remota professionis licentia ac temeritate, ad subscriptionis morem ordinemque criminatio referatur, ut iure veteri in criminibus deferendis omnes utantur, id est ut, sopita ira et per haec spatia mentis tranquillitate recepta, ad supremam actionem cum ratione veniant atque consilio.

dat. xi. kal. iun. sirmio. acc. romae, constantino a. vii. et constantio c. coss.

interpretatio. si quis iratus crimen aliquod temere cuilibet obiecerit, convicium non est pro accusatione habendum, sed permisso tractandi spatio, id quod iratus dixit, per scripturam se probaturum esse fateatur. quod si fortasse resipiscens post iracundiam, quae dixit, iterare aut scribere fortasse noluerit, non ut reus criminis teneatur

Pokud je kdokoli obviněn ze spáchání zločinu či je součástí trestního procesu, soudce by jej měl uvěznit ve vazbě a Nám sdělit podstatu případu nebo status obviněného. Budeme-li zaneprázdněni, podrobnosti o případu by měly být sděleny proslulému prefektu praetoriánů, či vojenskému veliteli, bude-li obviněným příslušník armády, aby zajistili, že zločiny nezůstanou nepotrestány kvůli skutečnému či tvrzenému vysokému postavení (obviněného). Proto stanovíme toto nařízení, týkající se obviněných osob, kterým se každý soudce musí řídit. Mezitím, bude-li kdokoli podezřelý ze spáchání zločinu, bez ohledu na to, jak čestnou pozici tvrdí že zastává, musí být uvržen do vězení a nesmí být propuštěn.“[220]

„Císař Constantinus Florentiovi, správci pokladnice

Pokud byl před soud předveden obviněný, ať již soukromým žalobcem nebo úsilím státních úředníků, musí být souzen a potrestán, je-li vinen, či osvobozen, je-li nevinný. Pokud však hrozí nepřítomnost žalobce nebo je u soudu nezbytná přítomnost spolupachatelů zločinu, musí být taková věc vyřízena tak rychle, jak jen to bude možné. Mezitím musí být obviněný držen nikoli v železných okovech, které řežou až na kost, ale ve volnějších okovech tak, aby se nejednalo o mučení, ale zajištění obviněného bylo zabezpečeno. Během tohoto uvěznění nesmí obviněný trpět temnotou vnitřních věznic, ale musí být držet v dobrém zdraví tím, že si bude moci užívat světla, a když noc zdvojnásobí nezbytnost jeho dohledu, měl by být odveden do předsálí vězení a na zdraví neškodná místa. Když se den navrátí, měl by být již za raného svítání odveden na denní světlo, aby nezemřel kvůli utrpení z věznění, což je osud, který je považován za politováníhodný pro nevinného a nedostatečně přísný pro vinného.“[221]

---

[220] CTh. 9.2.2.: *Impp. Valentinianus et Valens aa. Valentino consulari Piceni.*

Quisquis fuerit, quem crimen pulsat, quem negotium tangit, comprehensum eum iudex sub custodia constituat atque ita vel causae meritum vel personae qualitatem ad nos referat, vel, si longius fuerimus, ad illustres viros praefectos praetorio, sive ad magistros militum, si militaris fuerit persona, ne sub specie vel verae vel ementitae dignitatis facinora dilabantur. Dabimus enim formam, quam unusquisque iudex sequetur in eo, qui reus fuerit inventus. Interim ille, qui in suspicionem venerit negotii criminalis, cuiuscumque honoris esse dicatur, comprehensus ex officio non recedat.

Dat. XI kal. feb. Mediolano Valentiniano et Valente aa. conss. (365 ian. 22).

[221] CTh. 9.3.1.: *Imp. Constantinus a. ad Florentium rationalem.*

„Císař Constantinus Domitiovi Leontiovi, prefektu praetoriánů
Pokud kdokoli bude uvržen do vězení kvůli obvinění ze zločinů, která vůči němu byla vznesena, měl by být vyslechnut a vyšetřování by mělo být dokončeno během jednoho měsíce, jinak, pokud by nečinnost liknavého soudce měla pozdržet takový proces, může být soudci udělen stejný trest.“[222]

„Císařové Arcadius a Honorius
Aby bylo zajištěno, že osoby obviněné z různých zločinů a držené kvůli tomu ve vězení v provinciích nebudou příliš trpět odklady jejich procesů, a to buď kvůli neaktivitě soudce, nebo kvůli snaze některých soudců působit shovívavě, všechny soudce vyzýváme, aby obviněné z vězení předvolali k procesu a vynesli rozsudek v souladu se zákony.

Interpretace: Obvinění by neměli být dlouho drženi ve vězení, ale měli by být rychle osvobozeni, pokud jsou nevinní, či odsouzeni, pokud jsou usvědčeni ze zločinu.“[223]

„Císařové Gratianus, Valentinianus a Theodosius Eutropiovi, prefektovi praetoriánů.

---

pr. In quacumque causa reo exhibito, sive accusator exsistat sive eum publicae sollicitudinis cura perduxerit, statim debet quaestio fieri, ut noxius puniatur, innocens absolvatur. Quod si accusator aberit ad tempus aut sociorum praesentia necessaria videatur, id quidem debet quam celerrime procurari. Interea vero exhibito non ferreas manicas et inhaerentes ossibus mitti oportet, sed prolixiores catenas, ut et cruciatio desit et permaneat fida custodia. Nec vero sedis intimae tenebras pati debebit inclusus, sed usurpata luce vegetari et, ubi nox geminaverit custodiam, vestibulis carcerum et salubribus locis recipi ac revertente iterum die ad primum solis ortum ilico ad publicum lumen educi, ne poenis carceris perimatur, quod innocentibus miserum, noxiis non satis severum esse cognoscitur.

[222] CTh. 9.1.7.: *Imp. Constantius a. Domitio Leontio praefecto praetorio.*
Ii, quos custodia delatae criminationis includit, intra unius mensis spatium audiantur inquisitione completa, ne, si delati criminis causam segnius iudicantis lenitudo distulerit, reciprocos poenae sortiatur incursus.

[223] CTh. 9.1.18.: *Impp. Arcadius et Honorius aa.*
Ne diversorum criminum rei vel desidia iudicum vel quadam lenitatis ambitione per provincias detenti in carcere crudelius differantur, moneantur omnes iudices, productos e custodiis reos disceptationi debitae subdere et, quod leges suaserint, definire.
Dat. III. non. aug. Constantinopoli, Arcadio IV. et Honorio III. aa. coss.
Interpretatio. Rei non multo tempore in carcere vel in custodia teneantur, sed celeriter aut innocentes absolvantur, aut si convicti fuerint criminosi, sententia puniantur.

Stanovíme tímto nezpochybnitelným nařízením, že obvinění uvěznění ve vězení mají být buď rychle potrestáni, jsou-li usvědčeni, nebo nemají být mučeni dlouhým vězněním, mají-li být osvobozeni. Přísným příkazem navíc stanovíme, že nevinným vězňům nesmí být ublíženo na zdraví a nařizujeme, aby vězeňským úředníkům bylo znemožněno přijímat z nedbalosti provinčních soudců úplatky a vydírat vězně. Nenahlásí-li každých 30 dní vězeňský úředník počet vězňů, druhy jejich zločinů, důvod k uvěznění a věk uvězněných, nařizujeme tomuto úřadu zaplatit 20 liber zlata do Naší pokladnice. Soudce, který je líný a pouze se chlubí svým titulem, nařizujeme poslat do vyhnanství a udělit mu pokutu deseti liber zlata, jeho majetek mu je nicméně možné na jeho žádost vydat.“[224]

Na základě výše uvedených fragmentů lze konstatovat, že již v *Codexu Theodosianus* byl institut vazby (byť nebyl takto specificky pojmenováván) poměrně podrobně upraven, a to jak z pohledu pravidel pro jeho aplikaci, tak i z pohledu pravidel pro chování se k uvězněným obviněným a pro omezení délky trvání vazby. Podle fragmentů 9.2.2. a 9.3.1. římské právo trestní nicméně neznalo omezení vazby z hlediska spáchaného zločinu, bylo tedy možné uvrhnout do vězení (vazby) osobu obviněnou z jakéhokoli zločinu, a to bez ohledu na její případné chování či na jiné skutečnosti.

Fragmenty *Codexu Theodosianus* 9.1.7., 9.1.18. a 9.3.6. upravující trvání vazby vůbec nezmiňují možnost propuštění obviněného z vězení ještě během samotného procesu. Nicméně v uvedených fragmentech *Codexu Theodosianus* je výslovně uvedeno, že vyšetřování a celý proces byl měl trvat co nejkratší možnou dobu, a to právě s ohledem na možné nespravedlivé věznění obviněného, který by následně byl shledán nevinným. Fragment 9.1.7. dokonce stanoví lhůtu pro

[224] CTh. 9.3.6.: *Imppp. Gratianus, Valentinianus et Theodosius aaa. Eutropio praefecto praetorio. De his quos tenet carcer id aperta definitione sancimus, ut aut convictum velox poena subducat aut liberandum custodia diuturna non maceret. Temperari autem ab innoxiis austera praeceptione sancimus et praedandi omnem segetem de neglegentia iudicum provinciarum ministris feralibus amputamus. Nam nisi intra tricensimum diem semper commentariensis ingesserit numerum personarum, varietatem delictorum, clausorum ordinem aetatemque vinctorum, officium viginti auri libras aerario nostro iubemus inferre, iudicem desidem ac resupina cervice tantum titulum gerentem extorrem impetrata fortuna decem auri libris multandum esse censemus.*
Dat. III kal. ian. Constantinopoli Gratiano V et Theodosio I aa. conss. (380 dec. 30).

vyšetřování zločinu a vyslechnutí svědků na pouhý jeden měsíc, čímž by maximální délka trvání vazby v římském právu byla poměrně značně omezena.

Rovněž je nutné poukázat i na římskoprávní úpravu životních podmínek ve vazbě, které jsou uvedeny ve fragmentu 9.3.1. Výslovně je zde uvedeno, že uvěznění obvinění mají být drženi ve volnějších okovech a na denním světle, aby nedošlo k přílišné újmě na zdraví potenciálně nevinné osoby.[225] A za vlády císařů Honoria a Theodosia byly dokonce zavedeny pravidelné inspekce obviněných držených ve vazbě za účelem ověření jejich životních podmínek a případného přidělení jídla těmto vězněným obviněným:

„Císařové Honorius Augustus a Theodosius Augustus Caecilianovi, prefektovi praetoriánů.

(Kromě jiného.) Na každý Pánův den mají správci provincií zkontrolovat obviněné osoby, které budou vyvedeny z jejich kobek ve vězení, a vyptat se jich, protože lidské potřeby bývají těmto vězňům upírány zkorumpovanými strážnými. Nechť je těm vězňům, kteří nebyli dostatečně živeni, zajištěno jídlo. Vězni musí být důvěryhodnými strážnými odvedeni do lázní. Byly stanoveny pokuty, pokud by tato pravidla nedodrželi, a to dvacet liber zlata pro správce provincií a stejná váha zlata pro příslušníky jejich úřadu, pro vysoce postavené úředníky byla stanovena pokuta tří liber zlata. Protože by neměla být zanedbávat chvályhodná péče ze strany křesťanských biskupů z důvodu nedostatečného dohledu soudců.

Dáno osmého dne před únorovými Kalendami v Ravenně, za osmého konsulátu Honoria Augusta a třetího konsulátu Theodosia Augusta (25. ledna 409).

Interpretace: Na každý Pánův den mají správci provincií zajistit, aby obvinění byli vyvedeni z vězení důvěryhodnými strážci, aby jim mohla být s ohledem na víru křesťanskými kněžími poskytnuta výživa a aby mohli být odvedeni do lázní. Pokud

[225] ULLMANN, J., *Codex Theodosianus jako pramen institutů českého a slovenského trestního práva procesního*. In Vladár V., Rímsko-kánonické východiská slovenského a európského verejného práva – Zborník z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného práva uskutočnenej 25. septembra 2020 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rámci mezinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dny. Praha: Leges, 2020, ISBN: 978-80-7502-481-7

by jakýkoli soudce splnění tohoto nařízení zanedbal, nechť je odsouzen k zaplacení pokuty stanovení tímto zákonem.“[226]

Peněžitá záruka obviněného

V období dominátu se kromě právní úpravy vazebního věznění setkáváme i s dalším zajišťovacím trestněprocesním institutem, a to peněžitou zárukou, tedy předchůdcem kauce:

„Císař Constantinus Ianuariovi
Nebude-li obviněný ochotný předstoupit před soud do roka ode dne, kdy byl obviněn, jeho majetek propadne císařské pokladnici, a pokud následně bude shledán vinným, bude mu udělen přísnější trest. Ale i pokud by pomocí důkazů prokázal svoji nevinu, jeho majetek přesto zůstane císařské pokladnici.
Dáno o lednových Idách (13. ledna). Obdrženo pátého dne před srpnovými Kalendami v Korintu, za pátého konsulátu Constantina Augusta a konsulátu Licinia Caesara.“[227]

---

[226] CTh. 9.3.7.: *Impp. honor. et theodos. aa. caeciliano pf. p.*
Post alia: iudices omnibus dominicis diebus productos reos e custodia carcerali videant et interrogent, ne his humanitas clausis per corruptos carcerum custodes negetur. victualem substantiam non habentibus faciant ministrari, libellis duabus aut tribus diurnis vel quot existimaverint, commentariensi decretis, quorum sumptibus proficiant alimoniae pauperum quos ad lavacrum sub fida custodia duci oportet, mulcta iudicibus viginti librarum auri et officiis eorum eiusdem ponderis constituta, ordinibus quoque trium librarum auri mulcta proposita, si saluberrime statuta contempserint*. nec deerit antistitum christianae religionis cura laudabilis, quae ad observationem constituti iudicis hanc ingerat monitionem.*
dat. xii. kal. febr. ravenna, honorio viii. et theodos. iii. aa. coss.
interpretatio. omnibus dominicis diebus iudices sub fida custodia de carceribus reos educant, ut eis a christianis vel a sacerdotibus substantia vel alimonia praebeatur, et ad balneum praedictis diebus sub fida custodia religionis contemplatione ducantur. si qui iudices hoc implere neglexerint, poenam, quam lex ipsa constituit, cogantur implere
[227] CTh. 9.1.2.: *Idem a. ad Ianuarinum.*
Quicumque ex eo die, quo reus fuerit in iudicio petitus, intra anni spatium noluerit adesse iudicio, res eius fisco vindicentur et si postea repertus nocens fuerit, deprehensus saeviori sententiae

Podle výše uvedeného fragmentu byla kauce aplikována v případě každého obviněného, byla stanovena v hodnotě celého majetku obviněného a obviněný se nemohl rozhodnout, že kauci nesloží. Nicméně k samotnému propadnutí majetku mohlo dojít jen tehdy, nebyl-li obviněný ochoten předstoupit před soud do roka ode dne, kdy by obviněn.[228]

Tresty

Co se týče udílených trestů, v dominátu se setkáváme zejména s upřesňováním již dříve používaných trestů, kdy například za vlády císaře Constantina Augusta bylo detailně stanoveno, jak má v případě odsouzení zločince k předhození divé zvěři nebo k práci v dolech probíhat cejchování odsouzence:

„Stejný císař (Constantinus Augustus – pozn. autora) Eumeliovi.

Pokud bude kdokoli odsouzen do arény nebo do dolů, podle toho, z jakého zločinu byl usvědčen, nechť není ocejchován na tváři, jelikož trest ocejchování může být proveden i na rukou a na lýtkách, tedy tvář, která je vytvořena k obrazu nebeské krásy, nemusí být znetvořena.

Dáno dvanáctý den před dubnovými Kalendami v Cabillunu, za čtvrtého konsulátu Constantina Augusta a Licinia (21. března 315).“[229]

---

subiugetur. Sed et si argumentis evidentibus et probatione dilucida innocentiam suam purgare suffecerit, nihilo minus facultates eius penes fiscum remaneant.

Dat. id. ianuar., acc. V kal. aug. Corintho Constantino a. V et Licinio caes. conss. (319 ian. 13).

[228] ULLMANN, J., *Codex Theodosianus jako pramen institutů českého a slovenského trestního práva procesního*. In Vladár V., Rímsko-kánonické východiská slovenského a európskeho verejného práva – Zborník z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného práva uskutočnenej 25. septembra 2020 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rámci mezinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dny. Praha: Leges, 2020, ISBN: 978-80-7502-481-7

[229] CTh. 9.40.2.: *Idem a. eumelio.*

Si quis in ludum fuerit vel in metallum pro criminum deprehensorum qualitate damnatus, minime in eius facie scribatur, dum et in manibus et in suris possit poena damnationis una scriptione comprehendi, quo facies, quae ad similitudinem pulchritudinis caelestis est figurata, minime maculetur.

dat. xii kal. april. cavilluno constantino a. iiii et licinio iiii conss. (315 [316?] mart. 21).

S nárůstem vlivu křesťanství došlo rovněž i k určité úpravě trestů ve vztahu ke křesťanům, a to konkrétně k zákazu posílání křesťanů do arény, což zřejmě souviselo s pronásledováním křesťanů a jejich hromadnými popravami v arénách v předchozím století:

„Stejní císaři (Valentinianus Augustus a Valens Augustus – pozn. autora) Symmachovi, prefektovi Města.

Pokud bude křesťan odsouzen za jakýkoli zločin, nesmí být odsouzen do arény. Pokud by kterýkoli soudce vydal takový rozsudek, bude sám velmi tvrdě potrestán a jeho úřadu bude uložena velmi vysoká pokuta.

Dáno osmnáctý den před únorovými Kalendami, za konsulátu Valentiniana Augusta a Valenta Augusta (15. ledna 365).“[230]

Co se týče dopadu udělených trestů, *Codex Theodosianus* jasně stanovil, že udělený trest se vztahuje pouze na osobu odsouzeného, nikoli na příbuzné odsouzeného (což přinejmenším v případě *crimen maiestatis* nebyla zcela pravda, jak bude dále rozebráno v podkapitole věnující se tomuto zločinu), pokud nebyli spolupachateli zločinu:

„Stejní císařové (Arcadius Augustus a Honorius Augustus – pozn. autora) Eutychianovi, prefektovi praetoriánů.

Stanovíme, že trest má být tam, kde je vina. Odstraňujeme tedy strach z trestu pro blízké příbuzné, známé a členy domácnosti, kteří nebyli shledáni vinnými z účasti na zločinu; příbuzenství či přátelství nečiní nikoho vinným z účasti na ohavném zločinu. Pouze pachatelé zločinu tudíž budou shledáni odpovědnými a strach tedy nemusí zacházet dále, než kam sahal zločin. Tento zákon nechť je oznámen každému soudci.

[230] CTh. 9.40.8.: *Idem aa. ad symmachum praefectum urbi.*
Quicumque christianus sit in quolibet crimine deprehensus, ludo non adiudicetur. quod si quisquam iudicum fecerit, et ipse graviter notabitur et officium eius multae maximae subiacebit.
dat. xviii kal. feb. valentiniano et valente aa. conss. (365 ian. 15).

Dáno osmého dne před srpnovými Kalendami v Konstantinopoli, za konsulátu Nejvznešenějšího Theodora (25. července 399).

Interpretace: Trestem má být stižena pouze osoba, která spáchala zločin. Blízcí příbuzní, osoby spřízněné sňatkem, přátelé, členové domácnosti či známí, nejsou-li komplici ve zločinu, nebudou shledáni vinnými. Nikdo z příbuzných a přátel zločince, s výjimkou těch, kteří spáchali zločin, se nemusejí obávat.“[231]

V oblasti trestání je rovněž nutno zabývat se i trestáním žalobců, ne pouze odsouzenců. Podle *Codexu Theodosianus* platilo, že pokud žalobce pomocí písemného záznamu žaloby potvrdil svoje obvinění a zavázal se k výkonu procesní role žalobce, vystavoval se tím zároveň riziku potrestání:

„Stejní císaři (Valentinianus Augustus a Valens Augustus – pozn. autora) hraběti Florianovi.

(Kromě jiného.) Jak je stanoveno zákonem, žádná osoba nesmí vést trestní proces na základě jí vznesené žaloby, dokud se nezaváže písemným zápisem. Protože osoba, která před soud přivleče reputaci, majetek a konečně i status a život jiného, musí vědět, že jí hrozí přiměřený trest, neprokáže-li vznesená obvinění.

Dáno pátého dne před listopadovými Idami v Konstantinopoli, za konsulátu Valentiniana Augusta a čtvrtého konsulátu Valenta Augusta (9. listopadu 373).

Interpretace: Žádná osoba nesmí být obviněna či předvedena před soudu, pokud není učiněn písemný zápis, protože, stejně jako žaloba svazuje obviněnou osobu, tak rovněž svazuje i žalobce, pokud by neprokázal, z čeho obvinil.“[232]

---

[231] Codex Th. 9.40.18.: *Impp. arcad. et honor. aa. eutychiano pf. p.*
Sancimus, ibi esse poenam, ubi et noxa est. propinquos, notos, familiares procul a calumnia summovemus, quos reos sceleris societas non facit; nec enim affinitas vel amicitia nefarium crimen admittunt. peccata igitur suos teneant auctores, nec ulterius progrediatur metus, quam reperitur delictum. hoc singulis quibusque iudicibus intimetur.
dat. viii. kal. aug. constantinopoli, theodoro v. c. cos.
interpretatio. poena illum tantum sequatur, qui crimen admisit. propinqui vero, affines vel amici, familiares vel noti, si conscii criminis non sunt, non teneantur obnoxii. nemo de propinquitate criminosi aut de amicitiis timeat, nisi qui scelus admiserit

[232] CTh. 9.1.11.: *Iidem aaa. ad florianum comitem.*

V.II. Zločin velezrady

Crimen maiestatis byl během dominátu i nadále upraven v *lex Iulia maiestatis*, docházelo pouze k drobným úpravám a vysvětlením daným aplikační praxí. Skutková podstata tohoto zločinu byla i nadále široká, nicméně akcentováno bylo buřičství a vyvolávání nepokojů proti státu:

„Císařové Valentinianus Augustus, Theodosius Augustus a Arcadius Augustus Eusigniovi, prefektovi praetoriánů.

Pokud ti, kteří se domnívají, že právo shromažďovat se patří jen jim, se pokusí vyprovokovat jakékoli nepokoje proti nařízením Naší milosti, budou považováni za buřiče a narušitele klidu a zaplatí svými životy a svou krví trest za velezradu.

Dáno desátý den před únorovými Kalendami v Konstantinopoli, za konsulátu jmenovaného císaře Honoria a nejvznešenějšího Evodia (23. ledna 386).“[233]

Kromě buřičství bylo rovněž řešeno i spáchání velezrady formou spiknutí za účelem vraždy některého z císařských rádců či senátorů:

„Císařové Arcadius Augustus a Honorius Augustus Eutychianovi, prefektovi praetoriánů.

Pokud se kdokoli spikne s vojáky či občany, nebo dokonce s barbary, nebo vysloví či přijme spikleneckou přísahu, a plánuje smrt muže vznešeného postavení, který je

---

Post alia: nullus secundum iuris praescriptum, crimen, quod intendere proposuerit, exsequatur, nisi subeat inscriptionis vinculum. etenim qui alterius famam, fortunas, caput denique et sanguinem in iudicium devocaverit, sciat sibi impendere congruam poenam, si, quod intenderit, non probaverit etc.

dat. v. id. nov. martianopoli, valentin. et valente iv. aa. coss.

interpretatio. nisi inscriptione celebrata per ordinem reum quemquam non fieri, nec ad iudicium exhiberi, quia sicut convictum poena constringit, ita et accusatorem, si non probaverit, quod obiecit

[233] CTh. 16.4.1.: *Imppp. valentinianus, theodosius et arcadius aaa. eusignio praefecto praetorio.*

His, qui sibi tantummodo existimant colligendi copiam contributam, si turbulentum quippiam contra nostrae tranquillitatis praeceptum faciendum esse temptaverint, ut seditionis auctores pacisque turbatae ecclesiae, maiestatis capite ac sanguine sint supplicia luituri.

dat. x kal. feb. constantinopoli, honorio nob. p. et evodio v. c. conss. (386 ian. 23).

Naším poradcem, nebo smrt senátora, kteří jsou rovněž součástí Naší vlády, nebo smrt kohokoli v císařské službě, nechť je sražen mečem jako osoba vinná velezradou, a veškerý jeho majetek nechť připadne císařské pokladnici. Jelikož zákon stanoví, že úmysl spáchat zločin má být trestán stejně jako skutečné spáchání zločinu.

Jeho synové, vskutku, kterým jsme darovali jejich životy zvláštní císařskou milostí (jelikož by měli zahynout stejným trestem jako jejich otec, protože u nich je třeba se obávat případů otcovského, tedy dědičného zločinu) musí být vyloučeni z dědictví po jejich matce či babičce a také z dědictví po všech blízkých příbuzných; musejí být nadosmrti chudí a v nouzi; hanba jejich otce je bude provázet navždy; nikdy jim nesmí být uděleny žádné pocty a nesmí jim být dovoleno složit služební přísahy; konečně nařizujeme, aby byli označeni jako bezectní a bez možnosti odpuštění ti, kteří by se za takové osoby přimlouvali.

Dáno den před zářijovými Nonami v Ankýře, za konsulátu Caesaria a Attica (4. září 397).“[234]

Výše uvedený fragment je nutné řešit nejen z pohledu samotné definice velezrady, ale rovněž i z hlediska uděleného trestu, který přesahoval samotného pachatele a do určité míry se vztahoval i na jeho potomky, kteří sice nebyli popraveni, ale bylo jim odepřeno právo dědit, byli prohlášeni za bezectné a nebylo jim dovoleno sloužit státu.

---

[234] CTh. 9.14.3.: *Impp. arcadius et honorius aa. eutychiano praefecto praetorio.*
Quisquis cum militibus vel privatis, barbaris etiam scelestam inierit factionem aut factionis ipsius susceperit sacramenta vel dederit, de nece etiam virorum illustrium, qui consiliis et consistorio nostro intersunt, senatorum etiam, nam et ipsi pars corporis nostri sunt, cuiuslibet postremo qui nobis militat cogitarit, eadem enim severitate voluntatem sceleris qua effectum puniri iura voluerunt: ipse quidem utpote maiestatis reus gladio feriatur bonis eius omnibus fisco nostro addictis, filii vero eius, quibus vitam imperatoria specialiter lenitate concedimus, paterno enim deberent perire supplicio, in quibus paterni, hoc est hereditarii criminis exempla metuantur, a materna vel avita, omnium etiam proximorum hereditate ac successione habeantur alieni, testamentis extraneorum nihil capiant, sint perpetuo egentes et pauperes, infamia eos paterna semper comitetur, ad nullos umquam honores, nulla prorsus sacramenta perveniant, sint postremo tales, ut is perpetua egestate sordentibus sit et mors solacio et vita supplicio.
dat. prid. non septemb. ancyrae caesario et attico conss. (397 sept. 4).

Zvláštní důraz je v *Codexu Theodosianus* v souvislosti s velezradou kladen na mučení, a to nejen pachatelů, ale i žalobců, kteří by nebyli obvinění schopni dostatečně podložit důkazy:

„Císař Constantinus Augustus Maximovi, prefektovi Města.

Pokud kdokoli vznese vůči jinému obvinění z velezrady, tak by, vzhledem k tomu, že osoba usvědčená z takového zločinu není před závažnými následky chráněna žádnými privilegii svého postavení, žalobce měl být obeznámen s tím, že pokud nebude své obvinění schopen podložit jasnými důkazy, bude on sám podroben mučení. Společně s osobou usvědčenou z takového odporného zločinu musí být rovněž dána na mučidla osoba, na jejíž popud a radu bylo takové obvinění vzneseno, aby byl trest vykonán na všech, kdo se na takovém skutku podíleli.
1. V případě otroků či propuštěnců, kteří se pokusí obvinit své pány či patrony, nebo kteří je nahlásí úřadům, musí být tak odporně opovážlivé tvrzení potrestáno neprodleně po takovém činu, a z rozhodnutí soudce, aniž by bylo otrokovi nebo propuštěnci dopřáno sluchu, mají být dáni na kříž.

Vyhlášeno na lednové Kalendy, za konsulátu Volusiana a Anniana (1. ledna 314).“[235]

„Císařové Valentinianus Augustus, Valens Augustus a Gratianus Augustus Olybriovi, prefektovi Města.

Žádná osoba nesmí být bez projednání a informování císaře zbavena svého postavení v císařské službě či svých práv daných narozením či vysokým

[235] CTh. 9.5.1.: *Imp. constantinus a. ad maximum praefectum urbi.*
Si quis alicui maiestatis crimen intenderit, cum in huiuscemodi re convictus minime quisquam privilegio dignitatis alicuius a strictiore inquisitione defendatur, sciat se quoque tormentis esse subdendum, si aliis manifestis indiciis accusationem suam non potuerit comprobare. cum eo, qui huius esse temeritatis deprehenditur, illum quoque tormentis subdi oportet, cuius consilio atque instinctu ad accusationem accessisse videbitur, ut ab omnibus conmissi consciis statuta vindicta possit reportari.
In servis quoque vel libertis, qui dominos aut patronos accusare aut deferre temptaverint, professio tam atrocis audaciae statim in admissi ipsius exordio per sententiam iudicis comprimatur ac denegata audientia patibulo adfigatur.
Proposita kal. ianuar. volusiano et anniano conss. (314 [320-323] ian. 1).

postavením a dána na mučidla, s výjimkou zločinu velezrady, v případě kterého platí pro všechny jedno a to stejné postavení. Tyto osoby nechť jsou podrobeny soudnímu vyšetřování včetně mučení, a to bez omezení v podobě nezbytnosti projednání případu s císařem, je-li jasnými důkazy prokázáno, že pachatelé zfalšovali císařské podpisy. V takovém případě je naší vůlí, aby žádná hodnost nebyla vyloučena z takového soudního vyšetřování pomocí mučení.

Dáno osmý den před červencovými Idami, za konsulátu jmenovaného císaře Valentiniana a Victora (8. července 369).“[236]

V případě zločinu velezrady rovněž i za dominátu platila výjimka, podle které mohl otrok obvinit svého pána, což bylo v případě jakýchkoli jiných zločinů zakázáno:

„Stejní císařové (Valens Augustus, Gratianus Augustus a Valentinianus Augustus – pozn. autora) Maximovi, prefektovi praetoriánů.

Pokud otroci vystoupí s obviněními proti svým pánům, nikdo nechť neočekává výsledek procesu. Je Naším přáním, aby neprobíhal žádný výslech a nebylo provedeno žádné vyšetřování, nýbrž aby původci toho zločinného obvinění byli upáleni, společně s formálními záznamy obvinění a všemi souvisejícími psanými dokumenty. Výjimku stanovíme pro obvinění ze zločinu velezrady, protože taková zrada (pána jeho otrokem – pozn. autora) přináší čest dokonce i otrokům, jelikož tento zločin je namířen přímo proti císaři.

Dáno o březnových Idách, za pátého konsulátu Valenta Augusta a konsulátu Valentiniana Augusta (15. března 376).

[236] CTh. 9.35.1.: *Imppp. valentinianus, valens et gratianus aaa. ad olybrium praefectum urbi. nullus omnino ob fidiculas perferendas inconsultis ac nescientibus nobis vel militiae auctoramento vel generis aut dignitatis defensione nudetur, excepta tamen maiestatis causa, in qua sola omnibus aequa condicio est. ii quoque citra consultationis modum subiciantur quaestioni, qui evidentibus argumentis subscriptiones nostras finxisse prodentur, qua in re ne palatini quidem nominis adsumptionem huius esse volumus quaestionis exortem. dat. viii id. iul. valentiniano nob. p. et victore conss. (369 iul. 8).*

Interpretace: Otrok, který obviní svého pána, nejenže nemá být vyslechnut, ale má být potrestán, neprokáže-li, že jeho pán byl zapleten do zločinu velezrady.“[237]

[237] CTh. 9.6.2.: *Imppp. valens, grat. et valent. aaa. ad maximum pf. p.*

Quum accusatores servi dominis intonent, nemo iudiciorum exspectet eventum, nihil quaeri, nihil discuti placet, sed cum ipsis delationum libellis, cum omni scripturarum et meditati criminis apparatu nefandarum accusationum crementur auctores, excepto tamen appetitae maiestatis crimine, in quo etiam servis honesta proditio est: nam et hoc facinus tendit in dominos.

dat. id. mart. valente v. et valentin. aa. coss.

interpretatio. servus dominum accusans non solum audiendus non est, verum etiam puniendus, nisi forte dominum de crimine maiestatis tractasse probaverit

V.III. Zločin vraždy a travičství

I v období dominátu byl i nadále zločin vraždy a travičství upraven v *lex Cornelia de sicariis et veneficis*. Oproti období principátu nemáme z období dominátu informace o tom, že by se rozšiřovala skutková podstata tohoto zločinu, tedy v případě tohoto zločinu vývoj spočíval spíše v procesní rovině:

„Císařové Gratianus Augustus, Valentinianus Augustus a Theodosius Augustus Marinianovi, vicariovi hispánskému.

Pokud kdokoli přednese žalobu pro vraždu nebo obžaluje jiného z podezření pro vraždu (*crimen suspectae mortis* – pozn. autora), nesmí v takovém procesu o hrdelním zločinu přednést formální obvinění, dokud není v souladu se zákonem zavázán k tomu, aby byl při vedení takového sporu vystaven stejnému riziku jako obžalovaný. I pokud by kdokoli chtěl obvinit otroka, nesmí být ten nešťastník dán na mučidla, dokud žalobce není zavázán písemným zápisem žaloby. Protože trestní stíhání otroků vede ke ztrátě majetku a potrestání pánů.

Dáno šestý den před červnovými Kalendami v Padově, za druhého konsulátu Merobauda a konsulátu Saturnina (27. května 383)

Interpretace: Pokud kdokoli vede proces proti jinému s nebezpečným obviněním z hrdelního zločinu vraždy, nesmí být vyslechnut soudcem, dokud se písemně nezaváže k tomu, že podstoupí stejný trest, jakým hrozí obviněnému; a pokud soudí, že by měl být obviněn otrok patřící jinému, má se písemným zápisem žaloby zavázat k tomu, že potrestání nevinných otroků bude vyrovnáno, a to buď hrdelním trestem pro něj samotného, nebo propadnutím jeho majetku.“[238]

---

[238] CTh. 9.1.14.: *Imppp. grat., valent. et theodos. aaa. ad marinianum vicarium hispaniae.*
Qui vel internecivi exserit actionem vel crimen suspectae mortis intendit, non prius cuiuscumque caput accusatione pulset, quam vinculo legis adstrictus pari coeperit poenae condicione* iurgare, ita ut etiam servos si quis crediderit accusandos, non prius ad miserorum tormenta veniatur, quam se accusator vinculo inscriptionis adstrinxerit. appetendorum enim causa servorum aut dispendium facultatum est aut poena dominorum.*
dat. vi. kal. iun. patavi, merobaude iterum et saturnino coss.
interpretatio. quicumque alium de homicidii crimine periculosa vel capitali obiectione pulsaverit, non prius a iudicibus audiatur, quam se similem poenam, quam reo intendit, conscripserit*

Podle tohoto fragmentu hrozil osobě, která jiného obvinila z vraždy, stejný trest jako obviněnému, pokud by nebyl žalobce schopen dostát svým procesním povinnostem a podložit obvinění důkazy. Obvinění jiného z vraždy bez důkladné přípravy tedy bylo krajně nebezpečnou záležitostí. Je zřejmé, že cílem tohoto ustanovení bylo co nejvíce limitovat počet trestních procesů s osobami obviněnými z vraždy, u nichž by nebyl doložen dostatek důkazů pro řádné projednání takové žaloby, což by pouze zcela zbytečně zatěžovalo římský soudní systém.

Co se týče vraždy samotné, v *Codexu Theodosianus* je postaveno najisto, že zabití dítěte je rovněž vraždou:

„Císařové Valentinianus Augustu, Valens Augustus a Gratianus Augustus Probiovi, prefektovi praetoriánů.

Pokud kdokoli, muž či žena, spáchá zločin zabití dítěte, takový zlý skutek nechť je hrdelním zločinem.

Vyvěšeno sedmého dne před únorovými Idami v Římě, za třetího konsulátu Gratiana Augusta a konsulátu Nejvznešenějšího Equitia (7. února 374).

Interpretace: Pokud kdokoli, ať už muž nebo žena, zabije dítě, je vinen vraždou.“[239]

Poslední relevantní úpravou zločinu vraždy, která je uvedena v *Codexu Theodosianus*, je výčet situací, za nichž zabití nepředstavuje vraždu, tedy římskoprávní podoba institutu nutné obrany:

„Císařové Valentinianus Augustus, Theodosius Augustus a Arcadius Augustus provinciálům.

Udílíme všem mužům neomezené právo na odpor vůči jakémukoli vojákovi nebo soukromé osobě, kteří by jako noční nájezdníci vstoupili na jejich půdu nebo by je přepadli ze zálohy na cestě. Toto právo je uděleno všem, aby bylo zaručeno, že

---

subiturum: et si servos alienos accusandos esse crediderit, se simili inscriptione constringat, futurum ut supplicia innocentum servorum aut poena capitis sui aut facultatum amissione compenset

[239] CTh. 9.14.1.: *Imppp. valent., valens et grat. aaa. ad probum pf. p.*

Si quis necandi infantis piaculum aggressus aggressave sit, erit capitale istud malum.

pp. vii. id. febr. romae, gratiano a. iii. et equitio coss.

interpretatio. sive vir sive mulier infantem necaverit, rei homicidii teneantur

komukoli, kdo si zasluhuje okamžité potrestání, se dostane smrti, kterou sám vyhrožoval, a bude mu oplaceno nebezpečím, které sám zamýšlel pro jiného. Jelikož je pro muže lepší ve správný čas útok oplatit, nežli být pomstěn po své smrti. Proto vám svěřujeme právo pomsty a u čeho je příliš pozdě na potrestání u soudu, to potlačíme ediktem. Nechť žádný muž neušetří vojáka, kterému má právo se postavit jako lupiči.

Dáno o červencových Kalendách, za konsulátu Tatiana a Symmacha (1. července 391).

Interpretace: Pokud kdokoli jako noční nájezdník zaútočí na pocestného nebo na něčí obydlí s cílem spáchání loupeže, dáváme osobám, na nichž je násilí pácháno, právo bránit se pomocí zbraní, a pokud bude nájezdník pro své bezpráví zabit, nikým nebude požadována smrt toho, kdo jej usmrtil.“[240]

Nutná obrana se tedy dle *Codexu Theodosianus* vztahovala na situace obrany proti loupeži či proti útoku, jehož cílem mělo být usmrcení oběti.

[240] CTh. 9.14.2.: *Imppp. valent., theodos. et arcad. aaa. ad provinciales.*
Liberam resistendi cunctis tribuimus facultatem, ut quicumque militum vel privatorum ad agros nocturnus populator intraverit, aut itinera frequentata insidiis aggressionis obsederit, permissa cuicumque* licentia, dignus illico supplicio subiugetur, ac mortem, quam minabatur, excipiat, et id, quod intendebat, incurrat. melius est enim occurrere in tempore, quam post exitum vindicari. vestram igitur vobis permittimus ultionem, et, quod serum est punire iudicio, subiugamus edicto. nullus parcat militi, cui obviari telo oporteat ut latroni.*
dat. kal. iul. tatiano et symmacho coss.
interpretatio. quoties ad faciendam rapinam aliquis aut iter agentem aut domum cuiuslibet nocturnus exspoliator aggreditur, huius modi personis, quae vim sustinent, damus etiam cum armis licentiam resistendi, et si pro temeritate sua occisus fuerit ille, qui venerit, mors latronis ipsius a nemine requiratur

V.IV. Zločin otcovraždy

Co se týče zločinu otcovraždy, *parricidia*, v období dominátu nedošlo k jeho významným změnám, pouze byl císařskou konstitucí potvrzen stanovený trest za tento zločin v podobě zašití do pytle s hady a vhození do moře či řeky:

„Císař Constantinus Augustus Verinovi, *vicariovi* provincie Africa.

Pokud kdokoli uspíší osud svého rodiče, syna či jiné s ním tak spřízněné osoby, že jeho zabití je považováno za *parricidium*, ať již takový čin spáchal tajně nebo na veřejnosti, nemá být dán pod meč nebo plamenům či potrestán jiným obvyklým trestem, nýbrž má být zašit do koženého pytle a společnost mu mají dělat hadi. Podle oblasti bude rozhodnuto, zda bude vhozen do moře nebo do řeky, aby mohl začít ztrácet všechna potěšení, dokud bude ještě naživu, aby nebesa byla mu vzata, když je ještě živ, a země, až bude mrtvý.

Dáno šestnáctého dne před prosincovými Kalendami, za pátého konsulátu Licinia a konsulátu Crispa Caesara (16. listopadu 318). Obdrženo den před březnovými Idami v Karthágu, v roce pátého konsulátu Constantina Augusta a konsulátu Licinia Caesara (14. března 319)

Interpretace: Pokud kdokoli zavraždí svého otce, matku, bratra, sestru, syna, dceru nebo jiného blízkého příbuzného, nesmí být použit jiný trest než pytel zvaný *culleus*, vyrobený z kůže, do něhož má být uzavřen; poté mají být k němu přidáni hadi a, není-li v blízkosti moře, má být vhozen do jakéhokoli blízkého vodního proudu, aby osoba takto potrestaná nikdy nemohla být pohřbena.“[241]

[241] CTh. 9.15.1.: *Imp. constantinus a. ad verinum vicarium africae.*
Si quis in parentis aut filii aut omnino affectionis eius, quae nuncupatione parricidii continetur, fata properaverit, sive clam sive palam id fuerit enisus, neque gladio, neque ignibus, neque ulla alia solenni poena subiugetur, sed insutus culeo et inter eius ferales angustias comprehensus serpentum contuberniis misceatur et, ut regionis qualitas tulerit, vel in vicinum mare vel in amnem proiiciatur, ut omni elementorum usu vivus carere incipiat, ut ei coelum superstiti, terra mortuo auferatur.
dat. xvi. kal. dec. licinio v. et crispo c. coss. acc. prid. id. mart. karthagine, constantino a. v. et licinio c. coss.
interpretatio. si quis patrem matrem, fratrem sororem, filium filiam aut alios propinquos occiderit, remoto omnium aliorum genere tormentorum, facto de coriis sacco, qui culeus nominatur, in quo

V.V. Náboženské zločiny

Oproti výše uvedeným zločinům velezrady, vraždy a otcovraždy, u nichž v období dominátu docházelo spíše k drobnějším změnám, zločiny související s náboženstvím během dominátu doznaly značného množství změn a rozšíření, a to zejména v souvislosti s tím, jak v Římské říši postupně nabývalo na významu křesťanství a v souvislosti s tím docházelo k postupnému úpadku původního římského náboženství.

Již za vlády císaře Constantina Augusta bylo vydáno několik císařských nařízení upravujících tresty pro věštce, astrology, proroky a mágy, jakož i osoby, které by využívali jejich služeb:

„Císař Constantinus Augustus Maximovi.

Žádný věštec (*haruspex* – pozn. autora) nesmí překročit práh jiné osoby, a to z žádného důvodu, a přátelství takových mužů, jakkoli staré, musí být odmítnuto. Věštci, kteří překročí práh jiného, musejí být upáleni zaživa, a osoba, která je přivolala přesvědčováním nebo odměnou, nechť je vypovězena na ostrov a její majetek nechť je zabaven. Těm osobám, které si přejí sloužit svým pověrám, bude umožněno činit jejich obřady veřejně. Dále soudíme, že ti, kteří tyto zločiny ohlásí, nemají být trestáni, ale naopak jsou hodni odměny.

Vyvěšeno o únorových Kalendách v Římě, za pátého konsulátu Constantina Augusta a konsulátu Licinia Caesara (1. února 319).“[242]

„Císař Constantius Augustus lidu.

---

quum missus fuerit, cum ipso etiam serpentes claudantur: et si mare vicinum non fuerit, in quolibet gurgite proiiciatur, ut tali poena damnatus nullo tempore obtineat sepulturam

[242] CTh. 9.16.1.: *Imp. constantinus a. ad maximum.*

Nullus haruspex limen alterius accedat nec ob alteram causam, sed huiusmodi hominum quamvis vetus amicitia repellatur, concremando illo haruspice, qui ad domum alienam accesserit et illo, qui eum suasionibus vel praemiis evocaverit, post ademptionem bonorum in insulam detrudendo: superstitioni enim suae servire cupientes poterunt publice ritum proprium exercere. accusatorem autem huius criminis non delatorem esse, sed dignum magis praemio arbitramur.

Proposita kal. feb. romae constantino a. v et licinio caes. conss. (319 febr. 1 [sept.....]).

Nikdo nesmí hovořit o své budoucnosti s věštcem, astrologem či prorokem. Zkažené zvyky augurů a věštců musí být umlčeny. Chaldejští a mágové, stejně jako zbytek těch, které běžní lidé nazývají černokněžníky kvůli závažnosti jejich zločinů, nesmí činit žádných čárů. Zvídavost všech lidí ohledně věcí budoucích musí provždy přestat. Protože pokud jakákoli osoba neuposlechne tohoto příkazu, bude potrestána hrdelním trestem, sražena mstící čepelí.

Dáno osmého dne před únorovými Kalendami v Miláně, za devátého konsulátu Constantia Augusta a druhého konsulátu Iulia Caesara (25. ledna 357).

Interpretace: Pokud bude kdokoli ve snaze vyzvědět budoucí události konsultovat s vyvolávačem démonů nebo prorokem (*hariolus*), či věštcem, který sbírá znamení, mají být potrestáni hrdelním trestem.“[243]

Z výše uvedeného je patrné, že ačkoli Constantinus Augustus byl císařem, za jehož vlády obecně panovala náboženská tolerance, jakékoli věštění budoucnosti bylo za jeho vlády přísně zakázáno a trestáno, a to dokonce těmi nejhoršími tresty, jako bylo upálení zaživa.

Dalšími císaři, kteří vystupovali proti praktikám, jako byla kouzla, lidské oběti či astrologie, byli Valentinianus Augustus a Valens Augustus:

„Císařové Valentinianus Augustus a Valens Augustus Secundovi, prefektovi praetoriánů.

Dále se nikdo nesmí v průběhu noci zapojovat do zlovolných modliteb, přípravy kouzel či lidských obětí. Pokud by byl někdo spatřen a usvědčen z takových praktik, stanovíme s Naší navždy trvající autoritou, že má být postihnut odpovídajícím trestem.

---

[243] CTh. 9.16.4.: *Imp. constantius a. et iulianus c. ad populum.*
Nemo haruspicem consulat aut mathematicum, nemo hariolum. augurum et vatum prava confessio conticescat. chaldaei ac magi et ceteri, quos maleficos ob facinorum magnitudinem vulgus appellat, nec ad hanc partem aliquid moliantur. sileat omnibus perpetuo divinandi curiositas. etenim supplicium capitis feret gladio ultore prostratus, quicumque iussis obsequium denegaverit.*
dat. viii. kal. febr. mediolano, constantio a. ix. et iuliano caes. ii. coss.
interpretatio. quicumque pro curiositate futurorum vel invocatorem daemonum vel divinos, quos hariolos appellant, vel haruspicem, qui auguria colligit, consuluerit, capite punietur*

Dáno pátého dne před zářijovými Idami, za konsulátu svatého Ioviana a Varroniana (9. září 364).

Interpretace: Pokud jakákoli osoba provádí oběti démonům nebo zaříkadly vyvolává démony, má být potrestána hrdelním trestem.“[244]

„Stejní císařové (Valentinianus Augustus a Valens Augustus – pozn. autora) Modestovi, prefektovi praetoriánů.

Učení astrologie musí přestat. Proto pokud bude kdokoli, ať již veřejně či v soukromí, během dne či v noci, přistižen, jak se zapojuje do tohoto zakázaného šarlatánství, musí být všechny zapojené osoby stiženy hrdelním trestem. Jelikož zločin učení se zakázaným praktikám není nepodobný jejich vyučování.

Dáno den před prosincovými Idami v Konstantinopoli, za konsulátu Valentiniana Augusta a Valenta Augusta (12. prosince 370).“[245]

V souvislosti s tím, jak v Římské říši nabývalo na významu křesťanství, které postupně vytlačilo původní náboženský kult a stalo se dominantním státním náboženstvím Římské říše, začalo být za náboženský zločin považováno i samotné uctívání původních římských bohů:

„Stejní císařové (Constantius Augustus a Constans Augustus – pozn. autora) Taurovi, prefektovi praetoriánů.

Je Naším potěšením nařídit, aby (pohanské) chrámy na všech místech a ve všech městech byly uzavřeny a vstup do nich zakázán, aby byla mužům bez víry odepřena

---

[244] CTh. 9.16.7.: *Impp. valent. et valens aa. ad secundum pf. p.*

Ne quis deinceps nocturnis temporibus aut nefarias preces aut magicos apparatus aut sacrificia funesta celebrare conetur. detectum atque convictum competenti animadversione mactari, perenni auctoritate censemus.

dat. v. id. sept. divo ioviano a. et varroniano coss.

interpretatio. quicumque nocturna sacrificia daemonum celebraverit vel incantationibus daemones invocaverit, capite puniatur*

[245] CTh. 9.16.8.: *Idem aa. ad modestum praefectum praetorio.*

Cesset mathematicorum tractatus. nam si qui publice aut privatim in die noctuque deprehensus fuerit in cohibito errore versari, capitali sententia feriatur uterque. neque enim culpa dissimilis est prohibita discere quam docere.

dat. prid. id. decemb. constantinopoli valentiniano et valente aa. conss. (370? 373? dec. 12).

možnost páchat hříchy. Je rovněž naší vůlí, aby všichni přestali s obětováním (pohanským bohům). Pokud by náhodou někdo takový zločin spáchal, nechť je sražen čepelí pomsty. Rovněž nařizujeme, aby majetek popraveného připadl císařské pokladnici. Správci provincií budou potrestáni stejně, budou-li zanedbávat trestání těchto zločinů.

Dáno na prosincové Kalendy, za konsulátu Constantia Augusta a třetího konsulátu Constanse Augusta (1. prosince 346).“[246]

„Stejný císař (Constantius Augustus – pozn. autora) a Iulian Caesar.

Pokud bude komukoli prokázáno, že věnuje svoji pozornost obětování (pohanským bohům) nebo modloslužebnictví, nařizujeme, aby byl potrestán hrdelním trestem.

Dáno jedenáctý den před březnovými Kalendami v Miláně, za osmého konsulátu Constantia Augusta a konsulátu Iuliana Caesara (20. února 356).“[247]

„Stejní císařové (Honorius Augustus a Theodosius Augustus – pozn. autora) Asclepiodotovi, prefektovi praetoriánů.

(Kromě jiného.) Zabavením jejich statků a vyhnanstvím nechť jsou potrestáni pohané, kteří ještě žijí, avšak pokud by kdy byli přistiženi při provádění prokletých obětí démonům, nechť jsou potrestání hrdelním trestem.

Dáno šestého dne před červnovými Idami v Konstantinopoli, za konsulátu Asclepiodota a Mariniana (8. června 423).“[248]

---

[246] CTh. 16.10.4.: *Idem aa. ad taurum praefectum praetorio.*
Placuit omnibus locis adque urbibus universis claudi protinus templa et accessu vetito omnibus licentiam delinquendi perditis abnegari. volumus etiam cunctos sacrificiis abstinere. quod si quis aliquid forte huiusmodi perpetraverit, gladio ultore sternatur. facultates etiam perempti fisco decernimus vindicari et similiter adfligi rectores provinciarum, si facinora vindicare neglexerint.
dat. kal. dec. constantio iiii et constante iii aa. conss. (346 [354?] dec. 1).

[247] CTh. 16.10.6.: *Idem a. et iulianus caes.*
Poena capitis subiugari praecipimus eos, quos operam sacrificiis dare vel colere simulacra constiterit.
dat. xi kal. mart. mediolano constantio a. viii et iuliano caes. conss. (356 febr. 19).

[248] CTh. 16.10.23.: *Idem aa. asclepiodoto praefecto praetorio.*
Post alia: paganos qui supersunt, si aliquando in execrandis daemonum sacrificiis fuerint comprehensi, quamvis capitali poena subdi debuerint, bonorum proscriptio ac exilium cohercebit.

A rovněž i jakákoli urážka křesťanské víry byla v roce 380 n.l. považována za svatokrádež:

„Císařové Gratianus Augustus, Valentinianus Augustus a Theodosius Augustus.

Ti, kteří kvůli své nevědomosti či nedbalosti znesvětí a urazí posvátnost božského práva, spáchají svatokrádež (s*acrilegium*).

Dáno třetí den před březnovými Kalendami v Thessalonice, za pátého konsulátu Gratiana Augusta a prvního konsulátu Theodosia Augusta (28. února 380).“[249]

Dalším typem zločinů souvisejících s náboženstvím, které byly v období dominátu upraveny, souzeny a trestány, bylo zneuctění panen sloužících Bohu a rovněž také vdov:

„Císař Jovianus Augustus Secundovi, prefektovi praetoriánů.

Pokud by se kterýkoli muž opovážil vnucovat zasvěceným pannám nebo vdovám manželský svazek, neřkuli je znásilnit, má být potrestán hrdelním trestem.

Dáno jedenáctého dne před březnovými Kalendami v Antiochii za konsulátu Joviana Augusta a Varroniana (20. února 364).“[250]

---

dat. vi id. iun. constantinopoli asclepiodoto et mariniano conss. (423 iun. 8).

[249] CTh. 16.2.25.: *Imppp. gratianus, valentinianus et theodosius aaa.*

Qui divinae legis sanctitatem aut nesciendo confundunt aut neglegendo violant et offendunt, sacrilegium committunt.

dat. iii kal. mart. thessalonicae gratiano a. v et theodosio a. i conss. (380 febr. 27).

[250] CTh. 9.25.2.: *Imp. iovianus a. ad secundum pf. p.*

Si quis non dicam rapere, sed vel attentare matrimonii iungendi causa sacratas virgines vel viduas, volentes vel invitas, ausus fuerit, capitali sententia ferietur. [filii ex tali contubernio nati, punitis his iuxta legem, in hereditatem non veniant; quibus etiamsi principali beneficio praestetur vetetur et facultas... eorum proximis heredibus acquirendam].

dat. xi. kal. mart. antiochiae, ioviano a. et varroniano coss.

haec lex expositione non indiget.

V.VI. Shrnutí kapitoly *Codex Theodosianus* a vývoj římského práva trestního za dominátu

Obsahem této kapitoly je rozbor vývoje zkoumaných zločinů a trestního procesu v období dominátu, konkrétně v *Codexu Theodosianus*, který představuje klíčovou kodifikaci mimo jiné i pro oblast římského práva trestního, a to jak hmotného, tak i procesního.

V oblasti trestního procesu je důležité, že v dominátu je již *cognitio extra ordinem* jediným používaným typem trestního procesu. I nadále se jednalo o dvojinstanční řízení, s možností odvolání se ke druhému stupni, avšak druhý stupeň již nemusel být císař – jednalo-li se o odvolání proti rozhodnutí správce provincie, rozhodoval o odvolání *vicarius*, nově zřízený typ úředníka, který byl pověřen řízením diecéze, tedy územního celku stojícího nad provinciemi, na které byla Římská říše rozdělena.

Kromě správců diecézí a správců provincií i nadále mohl být do trestního procesu zapojen prefekt praetoriánů, který rovněž působil v roli odvolacího soudce. *Praefectus Urbi* obdržel pravomoc namísto císaře rozhodovat o odvolání se do rozhodnutí správce diecéze (pokud ten byl prvostupňovým soudcem). Do trestního procesu byli rovněž v období dominátu zapojeni i legáti, kteří podporovali správce provincie, a také *praefectus augustalis*, který měl pravomoc vyšetřovat běžné správce provincií.

Co se týče místa konání trestních procesů, stejně jako za principátu platí i v dominátu obecné pravidlo, že proces měl být konán v místě spáchání zločinu. Z tohoto pravidla však byla stanovena výjimka, a to pro pachatele z řad *ordo senatorii*, kteří měli být souzeni v Římě, a to za asistence *iudicium quinquivirale,* pětičlenného soudního sboru složeného z příslušníků *ordo senatorii*.

Codex Theodosianus dále upravuje i procesní lhůty, u nichž klade důraz na rychlý průběh trestního procesu, přičemž proces musel být dokončen do jednoho roku od vznesení obvinění. Dále jsou ve fragmentech věnovaných trestnímu právu procesnímu upraveny soudní dny (připadající přibližně na dvě třetiny roku) a, stejně jako za principátu, povinnost písemného zápisu obvinění.

Dalšími důležitými instituty trestího procesu řešenými v *Codexu Theodosianus* jsou vazební věznění a peněžitá záruka, které se sice objevují již před dominátem, ale teprve v období dominátu jsou detailně a systematicky upraveny a je stanoveno, v jakýžch případech mohou být aplikovány a jaké při jejich aplikaci mají být dodrženy podmínky.

Codex Theodosianus rovněž upravuje i oblast římského trestního práva hmotného, a to včetně zločinů, které jsou předmětem této práce. Co se týče zločinu velezrady, oproti jeho právní úpravě v principátu nebyl významně měněn, spíše upřesňován aplikační praxí. K určitému rozšíření nicméně došlo, a to stanovením, že za *crimen maiestatis* byloi považováno i spiknutí s cílem vraždy císařského rádce nebo senátora. Dalším zpřísněním bylo též trestání synů pachatelů odsouzených za velezradu, jelikož nejenže byl pachateli zabaven majetek, ale jeho synům bylo odňato právo dědit, byli prohlášeny za bezectné a nebylo jim dovoleno sloužit státu či obdržet jakékoli pocty.

Co se týše zločinu vraždy a travičství a *parricidia*, v období dominátu nedošlo k významným změnám těchto zločinů, pouze k upřesňování jejich aplikace.

U náboženských zločinů oproti tomu dominát znamenal klíčové období, jelikož v *Codexu Theodosianus* nacházíme celou řadu nových náboženských zločinů, ať již věštění a astrologii nebo lidské oběti. S nabýváním křesťanství na významu rovněž docházelo k postupné kriminalizaci původního římského náboženství, a to nejprve formou kriminalizace obřadů a chrámů, následně i samotného nevyznávání křesťanské víry.

VI. *Codex Iustinianus*

Corpus Iuris Civilis představuje nejvýznamnější římskoprávní kodifikaci, z níž dnes můžeme čerpat informace týkající se římského práva, včetně trestního práva. Významnou část této kodifikace, Digesty, již autor této práce analyzoval v předcházejících kapitolách. Předmětem zkoumání v této kapitole tedy bude zejména *Codex Iustinianus*. Vzhledem k obsahu předchozích kapitol by nebylo účelné opětovně popisovat části římského práva trestního, jak hmotného, tak i procesního, které jsou již popsány v předchozích kapitolách, autor této práce se tedy zaměřuje zejména na ty fragmenty *Codexu Iustinianus*, jejichž obsah v předchozích kapitolách uveden není, tj. které obsah předchozích kapitol dále rozvíjejí.

VI.I. Změny v oblasti římského trestního práva procesního

V oblasti trestního procesu podle *Codexu Theodosianus* došlo k řadě změn, tou nejvýznamnější bylo (znovu)zavedení zásady *ne bis in idem*:

„Císařové Diocletianus Augustus a Maximianus Augustus Honoratovi.

Kdo byl veřejně obviněn z trestného činu, nemůže být znovu obviněn ze stejného trestného činu jinou osobou. Pokud však jedním činem bylo spácháno více trestných činů a obvinění je podáno pouze k jednomu z nich, není zakázáno, aby jiná osoba podala obvinění z jiného trestného činu. Soudce povolí slyšení pro oba trestné činy, protože nebude moci vynést rozsudek pro žádný z nich samostatně, dokud neproběhne důkladné prozkoumání druhého.

Vyhlášeno čtrnáctého dne před zářijovými Kalendami, za konsulátu Bassa a Quintiana (288).“[251]

[251] CI.9.2.9.: „*Imperatores Diocletianus, Maximianus*
Qui de crimine publico in accusationem deductus est, ab alio super eodem crimine deferri non potest.
Si tamen ex eodem facto plurima crimina nascuntur et de uno crimine in accusationem fuerit deductus, de altero non prohibetur ab alio deferri.

Další významnou změnou trestního procesu je stanovení zákazu vznesení obvinění, které bylo již jednou staženo:

„Alexander Severus Augustus Probovi.

Nemůžeš znovu vznést obvinění, které jste již jednou stáhli.

Zveřejněno pátého dne před květnovými Nonami, za druhého konsulátu Iuliana a konsulátu Crispina (2. května 225).“[252]

Z rozhodnutí samotného císaře Iustiniana Augusta došlo k úpravě maximální délky trvání trestního procesu, a to z původního jednoho roku na dva roky:

„Císař Iustinianus Augustus Mennovi, prefektovi praetoriánů.

Nařizujeme, že trestní procesy budou v každém případě ukončeny do dvou let od okamžiku, kdy byl proces zahájen, a tato lhůta se z žádného důvodu neprodlužuje; nýbrž po uplynutí dvou let se v procesu nepokračuje a obviněný bude propuštěn. Soudcům a jejich podřízeným úředníkům se tímto oznamuje, že pokud by na žádost účastníků procesu pozdrželi vyšetřování nebo projednání případu nad dobu uvedenou výše, musí zaplatit pokutu dvaceti liber zlata.

Dáno na dubnové Kalendy, za konsulátu Decia (529).“[253]

Iudex autem super utroque crimine audientiam accommodabit: nec enim licebit ei separatim de uno crimine sententiam proferre, priusquam plenissima examinatio super altero quoque crimine fiet diocl. et maxim. aa. honorato.

a 289 pp. xiiii k. sept. basso et quintiano conss.“

[252] CI.9.1.6.: „*Imperator Alexander Severus*

*Accusationem, a qua discedere te professus es, repetere non debes. * alex. a. probo.*

a 224 pp. v non. mai. iuliano et crispino conss.“

[253] CI.9.44.3.: „*Imperator Iustinianus*

Criminales causas omnimodo intra duos annos a contestatione litis connumerandos finiri censemus nec ulla occasione ad ampliora produci tempora, sed post bienii excessum minime ulterius lite durante accusatum absolvi, scientibus iudicibus eorumque officiis, quod, si litigatoribus admonentibus ipsis litis introductionem vel examinationem distulerint, poena vicenarum librarum auri ferientur.

iust. a. menae. pp.

Co se týče podání obvinění, *Codex Iustinianus* se touto částí trestního procesu zabývá v řadě v něm obsažených fragmentů, a to z pohledu limitace možnosti některých osob obvinit jiného:

„Císařové Diocletianus Augustus a Maximianus Augustus Asclepiovi.

Pokud kdokoli vznese obvinění z těžkého nebo hrdelního zločinu proti svému bratrovi, nejenže by neměl být vyslechnut, ale měl by být odsouzen k trestu vyhnanství.

Dáno desátého dne před únorovými Kalendami, za konsulátu Caesarů (294).“[254]

„Císařové Diocletianus Augustus a Maximianus Augustus Callitychovi.

Vaše přání je v souladu se zákonným pravidlem, podle kterého není dovoleno vznést třetí obvinění tomu, kdo předtím vznesl dvě jiná obvinění, pokud si nepřeje zahájit stíhání za trestný čin spáchaný na něm samotném nebo jeho příbuzných.

Nařízeno v Nicomedii, dvanáct dní před prosincovými Kalendami, za konsulátu Caesarů. (294)“[255]

Podle prvního z uvedených fragmentů bylo zakázáno (resp. bylo trestáno vyhnanstvím) obvinění vlastního bratra. Důvod není ve fragmentu obsažen, avšak zřejmě se jednalo o přetrvávající klíčový právní i společenský význam římské *familie*, která by takovým obviněním byla zásadně narušena.

---

a 529 d.K.April.Decio vc.Cons.“

[254] CI.9.1.13.: „*Imperatores Diocletianus, Maximianus*

Si magnum et capitale crimen ac non leve frater contra fratrem suum instituerit, non solum audiendus non est, sed etiam exilii poena plectendus.

diocl. et maxim. aa. et cc. ad asclepium.

a 294 d. x k. febr. cc. conss“

[255] CI.9.1.13.: „*Imperatores Diocletianus, Maximianus*

Cum rationibus iuris congruit desiderium tuum postulantis accusationem tertiam ei qui tuos reos delatos habet non permitti contra legis praescripta, nisi suas suorumque iniurias quis persequatur.

diocl. et maxim. aa. et cc. callitycho.

a 294 s. xii k. dec. nicomediae cc. conss.“

Druhý uvedený fragment naopak omezuje osoby, které již vznesly dvě jiná obvinění, aby podaly třetí obvinění. Zjevně tím není myšleno to, že by osoba za svůj život nemohla podat více než dvě žaloby, nýbrž jde o aktuálně projednávané, aktivní žaloby. Důvod pro takovéto omezení může být dvojí – jednak by vznesení většího množství obvinění různých osob z více zločinů najednou mohlo ohrozit výkon procesní role žalobce, což bylo římským právem vnímáno jako nežádoucí a sankcionovatelné, rovněž jde i důvěryhodnost daného žalobce, která by jeho přílišnou soudní aktivitou mohla být narušena.

Vznášení obvinění se rovněž týká i následující fragment, který v první části znovu zdůrazňuje nutnost písemného záznamu obvinění (což by samo o sobě nebylo žádnou novinkou oproti předchozím kapitolám), rovněž ale stanoví povinnost žalobce, který by nedostál svým procesním povinnostem, uhradit náklady a cestovní výlohy předvolaných:

„Císař Alexander Severus Augustus Rufovi.

Těm, kteří mají v úmyslu vznést veřejné obvinění ze zločinu, by to nemělo být dovoleno, pokud obvinění nezaznamenají písemně a nezaručí, že zastanou roli žalobce v trestním procesu. Pokud se však po zaručení se nedostaví, bude jim podle ediktu oznámeno, že se musí dostavit a účastnit se projednání případu, a pokud se nedostaví, měla by být přijata mimořádná opatření k jejich potrestání podle uvážení soudce; a budou rovněž nuceni uhradit náklady, které předvolaní vynaložili, jakož i cestovní výlohy předvolaných.

Zveřejněno třetí den před únorovými Nonami, za konsulátu Alexandra Augusta (2. února 222).“[256]

[256] CI.9.1.3.: „*Imperator Alexander Severus*
*Qui crimen publicum instituere properant, non aliter ad hoc admittantur, nisi prius inscriptionum pagina processerit et fideiussor de exercenda lite adhibitus fuerit. * alex. a. rufo.*
Sin vero post satisdationem praesentes non fuerint, edicto admonendi sunt, ut veniant ad causam agendam, et si non adfuerint, non solum extra ordinem puniendi sunt, sed etiam sumptus, quos in eam rem et circa ipsum iter ad litem vocati fecerunt, dependere cogentur.
a 222 pp. iii non. febr. alexandro a. cons.“

Zároveň ovšem bylo stanoveno, že pokud by žalobce nedostál své procesní roli, avšak obviněný by v průběhu procesu zemřel, pak žalobce nebude potrestán:

„Císař Antoninus Proculovi.

Pokud osoba, kterou jste obvinili z vraždy nebo jakéhokoli jiného trestného činu, zemře, řízení zahájené proti vám za upuštění od obvinění bude bez účinku, protože jak zločin, tak trest zanikají smrtí; a ze stejného důvodu vám již není uložena povinnost pokračovat v obžalobě.

Vyhlášeno čtvrtého dne před říjnovými Kalendami v Římě, za konsulátu Sabina a Anulina (216).“[257]

Vedení procesu i posmrtně bylo řešeno i ve vztahu k odvolacímu procesu, kdy obecně proces zanikal společně s trestem, který zanikal smrtí odsouzeného, který se odvolal. Výjimku však tvořil odvolací proces v případě, že bylo rozhodnuto o propadnutí části či u celého majetku, kdy v takových případech bylo nutné odvolání projednat, aby mohlo být rozhodnuto, zda zabavení majetku bylo po právu, jelikož v opačném případě by se majetek stával součástí pozůstalosti:

„Císař Gordianus Augustus Iulianovi.

Pokud by se osoba odsouzená k smrti nebo vypovězení na ostrov odvolala a zemřela předtím, než bylo rozhodnuto o odvolání, zločin jeho smrtí zaniká. Stejné pravidlo bude aplikováno, pokud zemře během řízení o odvolání. Pokud však byl viník odsouzen k trestu vyhnanství a ke ztrátě části svého majetku a odvolal se, musí být odvolání projednáno a rozhodnuto i po jeho smrti; neboť je na místě zjistit, zda konfiskace jeho majetku byla platná či nikoli.

[257] CI.9.6.3.: „*Imperator Antoninus*
Si is, quem homicidii seu cuiusvis criminis postulasti reum, vita functus est, frustra ob poenam desertae accusationis conveniris, cum morte eius crimen cum poena eius sit extinctum ac per hoc tibi adempta est necessitas accusationis.
ant. a. proculo.
a 216 pp.Iiii k.Oct. Romae sabino et anullino conss.“

Uveřejněno šestého dne před srpnovými Kalendami, za konsulátu Gordiana Augusta a Aviola (239).“[258]

[258] CI.9.6.6.: „*Imperator Gordianus*

Si quis, cum capitali poena vel deportatione damnatus esset, appellatione interposita et in suspenso constituta fati diem functus est, crimen morte finitum est.

Idem observatur et si accusator pendente appellationis tempore ultimum diem obisset.

Sin autem relegationis poenam sustinuit et in parte bonorum damnatus appellatione usus est, etiam post mortem eius nihilo minus appellationis ratio examinabitur, cum desideretur, utrum valeat nec ne particularis publicatio.

gord. a. iuliano.

a 239 pp.Vi k.Aug.Gordiano a. et aviola conss.“

VI.II. Změny v oblasti římského trestního práva hmotného

Začneme-li v oblasti hmotněprávního vývoje zločinem velezrady, jako tomu bylo v předchozích kapitolách, z následujícího fragmentu je patrné, že oproti období dominátu bylo za vlády císaře Iustiniana Augusta za zločin velezrady považováno i urážení úředníků, což je jednoznačným rozšířením skutkové podstaty tohoto zločinu a velezradu tak bylo možné spáchat (a vystavit se tím trestu smrti) relativně snadno:

„Císař Leo Augustus Erythriovi, prefektovi praetoriánů.

V žádném městě ani nikde jinde nesmějí být pronášeny pobuřující řeči ani urážlivá slova proti římským úředníkům; a ti, kdo pronášejí takové řeči a podněcují takové nepokoje, nechť jsou tímto upozorněni, že za žádnou cenu nezískají nic z toho, co požadují, ale že naopak budou podléhat trestům, které proti původcům pobuřování a nepokojů stanoví staré zákony.

Dáno dva dny před březnovými Nonami v Konstantinopoli, za třetího konsulátu Lea Augusta (466).“[259]

Dalším zločinem, u něhož můžeme v *Codexu Iustinianus* nalézt určité rozšíření, je zločin vraždy a travičství, a to ve vztahu k oběma typům těchto skutkových podstat:

„Císař Philippus Augustus a Philippus Caesar Saturninovi.

Tvrdíte-li, že protistrana úmyslně spálila váš majetek, můžete ho stíhat podle *lex Cornelia de sicariis*.“[260]

---

[259] CI.9.30.2.: „*Imperator Leo*

In nullis locis aut civitatibus tumultuosis clamoribus cuiusquam interpellatio contumeliosa procedat nec ad solam cuiusquam invidiam petulantia verba iactentur: scituris his, qui huiusmodi voces emiserint moverintque tumultus, se quidem fructum ex his quae postulant nullatenus habituros, subdendos autem poenis his, quas de seditionum et tumultus auctoribus vetustissima decreta sanxerunt.

leo a. erythrio pp.

a 466 d. ii non. mart. constantinopoli leone a. iii cons.“

[260] CI.9.1.11.: „*Imperator Philippus*

„Císař Antoninus Augustus Titiovi.

Je závažnějším zločinem zavraždit jiného pomocí jedu nežli zapříčinit jeho smrt pomocí zbraně.“[261]

Jak již víme z předchozích kapitol, římské právo trestalo žhářství podle *lex Cornelia de sicariis et veneficis*. Výše uvedeným fragmentem je postaveno najisto, že jakýkoli úmyslný útok ohněm na majetek jiného byl římským právem považován za žhářství a podle toho trestán.

Co se týče druhého uvedeného fragmentu, v něm dochází k porovnávání jednotlivých zločinů spadajících pod *lex Cornelia de sicariis et veneficis*, přičemž travičství bylo římským právem vnímáno jako závažnější z těchto dvou zločinů.

Co se týče náboženských zločinů, mezi vznikem *Codexem Theodosianus* a vládou Iustiniana Augusta pokračovala postupná snaha o potlačení původního římského náboženství ve prospěch křesťanství. V roce 451 n.l. tak byla vydána následující císařská konstituce, která postavila mimo zákon jakékoli způsoby obětování bohům, samozřejmě s výjimkou křesťanského Boha, a to pod hrozbou hrdelního trestu a propadnutí majetku:

„Císař Valentinianus Augustus a Marcianus Augustus Palladiovi, prefektovi praetoriánů.

Nikdo nesmí za účelem obřadů nebo uctívání znovu otevřít chrámy pohanů, které již byly uzavřeny, aby pocty, které byly dříve prokazovány jejich modlám a jejich hanebným a bezbožným obřadům, byly odstraněny z našeho věku; neboť je považováno za svatokrádežné namísto zbožného, pokud někdo zdobí bezbožné portály; zapaluje obřadní ohně na oltářích; pálí kadidlo na tomtéž; zabíjí tam oběti a vylévá úlitby vína z nádob. Každý, kdo se pokusí vykonávat oběti v rozporu s tímto naším nařízením a proti zákazu nejposvátnějších starobylých konstitucí, může

---

Data opera partis adversae res vestras incendio exarsas esse adseverantes crimen corneliae de sicariis exsequi potestis.

philipp. a. et philipp. c. saturnino.“

[261] CI.9.18.1.: „*Imperator Antoninus*

Plus est hominem veneno extinguere quam occidere gladio.“

být v souladu se zákonem obviněn ze spáchání tohoto zločinu před kterýmkoli soudcem, a bude-li usvědčen, bude mu zkonfiskován veškerý jeho majetek a bude na něm vykonán hrdelní trest, a spolupachatelé zločinu, jakož i ti, kteří byli zapojeni do obětování, podstoupí stejný trest, ke kterému byl odsouzen; tedy všichni, vyděšení přísností tohoto Našeho zákona, ze strachu z trestu upustí od provádění zakázaných obětí. Pokud by však správce provincie nebo soudce, když bylo obvinění právoplatně vzneseno a zločin vyšetřen a jeho spáchání potvrzeno, po řádném prozkoumání zanedbávali potrestání takového závažného provinění, budou nuceni zaplatit padesát liber zlata do Naší pokladny.

Dáno den před listopadovými Idami, za konsulátu Marciana Augusta a Adelphia (12. listopadu 451).“ [262]

Pohané však byli trestáni nejen za obětování, ale rovněž i za nedodržování či porušování posvátnosti Božího zákona, tedy křesťanských pravidel, což bylo považováno za *sacrilegium*:

„Císařové Gratianus Augustus, Valentinianus Augustus a Theodosius Augustus.

Ti, kdo nedodržují nebo porušují posvátnost Božího zákona a urážejí jej buď z nevědomosti nebo z nedbalosti, páchají svatokrádež.

---

[262] CI.1.11.7.: „*Imperatores Valentinianus, Marcianus*

Nemo venerantis adorantisque animo delubra, quae olim iam clausa sunt, reseret: absit a saeculo nostro infandis exsecrandisque simulacris honorem pristinum reddi, redimiri sertis templorum impios postes, profanis aris accendi ignes, adoleri in isdem thura, victimas caedi, pateris vina libari et religionis loco existimari sacrilegium.

Quisquis autem contra hanc serenitatis nostrae sanctionem et contra interdicta sacratissimarum veterum constitutionum sacrificia exercere temptaverit, apud publicum iudicem reus tanti facinoris legitime accusetur et convictus proscriptionem omnium bonorum suorum et ultimum supplicium subeat.

Conscii etiam ac ministri sacrificiorum eandem poenam, quae in illum fuerit inrogata, sustineant, ut hac legis nostrae severitate perterriti metu poenae desinant sacrificia interdicta celebrare.

Quod si vir clarissimus rector provinciae post accusationem legitimam et post crimen in cognitione convictum tantum scelus dissimulaverit vindicare, quinquaginta libras auri ipse iudex, quinquaginta etiam officium eius confestim fisco nostro inferre cogatur.

valentin. et marcian. aa. palladio pp. a 451 d. prid. id. nov. marciano a. cons.“

Dáno třetí den před březnovými Kalendami v Thessalonice, za pátého konsulátu Gratiana Augusta a konsulátu Theodosia Augusta (380).“[263]

Náboženské zločiny se však v tomto období netýkaly pouze Římanů, kteří nepřijali křesťanství, bylo možné je spáchat například narušováním klidu zesnulých vykrádáním a poškozováním hrobek:

„Císař Iulianus Augustus lidu.

Drzost vykradačů hrobek sahá i k ničení bust zesnulých a k ničení posvátných pahorků, na nichž jsou hrobky postaveny; a naši předkové vždy považovali poškozování posvátných pahorků za zločin připomínající svatokrádež. Za zločin se považuje také odstraňování ozdob z hrobek za účelem výzdoby hodovních sálů nebo portiků. S ohledem na to tedy v prvé řadě zakazujeme páchat takovéto činy pod trestem za svatokrádež, aby nedošlo k narušování úcty, na kterou mají zesnulí nárok.

Dáno den před únorovými Idami v Antiochii, za čtvrtého konsulátu Iuliana Augusta a konsulátu Sallusta (364).“[264]

Dále bylo podle *Codexu Iustinianus* za svatokrádež považováno i zpochybňování rozhodnutí císaře:

---

[263] CI.9.29.1.: „*Imperatores Gratianus, Valentinianus, Theodosius*
Qui divinae legis sanctitatem aut nesciendo confundunt aut neglegendo violant et offendunt, sacrilegium committunt.
grat. valentin. et theodos. aaa.
a 380 d. iii k. mart. thessalonicae gratiano a. v et theodosio a. conss.“

[264] CI.9.19.5.: „*Imperator Iulianus*
Pergit audacia ad busta diem functorum et aggeres consecratos, cum et lapidem hinc movere et terram sollicitare et cespitem vellere proximum sacrilegio maiores semper habuerunt: sed et ornamenta quaedam tricliniis aut porticibus auferri de sepulchris.
Quibus primis consulentes, ne in piaculum incidant contaminata religione bustorum, hoc fieri prohibemus poena sacrilegii cohibentes.
iul. a. ad pop.
a 363 d.Prid.Id.Febr. Antiochiae iuliano a.Iiii et sallustio conss.“

„Císařové Gratianus Augustus, Valentinianus Augustus a Theodosius Augustus Symmachovi, prefektovi Města.

O chování císaře by se nemělo diskutovat, protože je rovno svatokrádeži pochybovat, zda ten, koho císař vybere do úřadu, je toho hoden nebo ne.

Dáno pátého dne před lednovými Kalendami v Mediolanu, za konsulátu Richomera a Clearcha (384).“[265]

[265] CI.9.29.2.: „*Imperatores Gratianus, Valentinianus, Theodosius*
Disputari de principali iudicio non oportet: sacrilegii enim instar est dubitare, an is dignus sit, quem elegerit imperator.
grat. valentin. et theodos. aaa. ad symmachum pu.
a 384 d. v k. ian. mediolani ricomere et clearcho conss.“

VII. Závěr

V této práci se autor věnuje vývoji římského práva trestního od doby královské až po *Corpus Iuris Civilis*. Zkoumáno je jak hmotné právo, kdy se autor zabývá vznikem a vývojem nejzávažnějších světských i náboženských zločinů, jako jsou velezrada, vražda a travičství, otcovražda a svatokrádež, tak i procesní právo, kdy autor popisuje postupný vývoj římského trestního procesu, u něhož se zaobírá nejen samotnou podobou procesu, nýbrž i veškerými souvisejícími trestněprávními instituty, jako jsou místo konání procesu, forma a obsah obvinění, procesní lhůty a soudní dny, možnosti zajištění obviněného během procesu, tresty a další.

Při závěrečném shrnutí obsahu této práce má smysl postupovat chronologicky, tedy obdobným postupem, jakým byla strukturována celá tato práce. Začneme-li tedy dobou královskou, můžeme konstatovat, že římské právo trestní vzniklo již společně s Římem samotným. Jak z popisu položení základů římského práva trestního za doby vlády krále Romula, tak i z popisu vývoje římského práva trestního za vlády dalších římských králů je patrné, že římské trestní právo úzce souviselo s římským náboženským kultem, ba dokonce měly značný přesah. Zájmy chráněné trestním právem v tomto období představovaly ty vůbec nejdůležitější zájmy Říma jako takového, tedy jim římská společnost přisuzovala značný náboženský význam (jednalo-li se tedy o jednání, které mělo potenciál značně poškodit či dokonce zničit celý Řím, čehož je typickým příkladem zrada, pak je z pohledu rané římské společnosti samozřejmé, že takový čin, byl-li spáchán některým z římských občanů, rozzlobil jejich božstva). S tím úzce souvisí i postavení římského krále, který nejenže zosobňoval absolutní světskou moc, nýbrž byl i hlavou náboženského kultu, *pontifikem maximem*. Pokud tedy římský král soudil a trestal pachatele zločinů, jednalo se de facto o trestní proces jak z pohledu světského práva, kdy cílem bylo znemožnit další páchání daného zločinu ze strany jeho pachatele, potrestání daného pachatele, ale i odstrašení dalších osob od opakování daného zločinu, tak i z pohledu náboženství, kdy cílem bylo usmířit bohy rozhněvané porušením náboženských pravidel i *mores maiorum*. Rovněž v době královské došlo i ke zřízení funkce pontifiků, kteří působili jako soudci v náboženských záležitostech a měli pravomoc udílet a vykonávat tresty za provinění proti náboženským pravidlům.

Doba královská však byla pro vývoj římského práva trestního významná nejen z hmotněprávního hlediska, ale zejména z procesněprávního. Již v samotných počátcích existence Říma byla stanovována základní procesní pravidla, jako bylo určení soudních dnů či zapojení dalších osob do trestního procesu, které postupně vyústilo až ve zřízení nové magistratury, *duumviri perduellionis,* pro vedení procesů se zrádci. Rovněž už v době královské se objevuje první případ využití možnosti obrátit se na lidové shromáždění, zárodek pozdějšího *ius provocationis*, zcela klíčového procesního institutu římského trestního práva, jakož i možnost ukončení trestního procesu před vydáním rozhodnutí tím, že obviněný dobrovolně odešel do vyhnanství.

Na římské právo trestní měla významné dopady změna královského v republikánské zřízení. V prvé řadě došlo k rozdělení světských a náboženských funkcí, pravomoci krále byly rozděleny primárně mezi konsuly, kteří z hlediska trestního práva získali absolutní soudní pravomoc, a nejvyššího pontifika, který se sborem pontifiků soudil a trestal náboženské přečiny. Zásadní změnu však představovalo až uzákonění *ius provocationis* pomocí *lex Valeria de provocatione*. Toto právo obrátit se na centurijní shromáždění proti rozhodnutí magistráta, kterým byl uložen hrdelní či tělesný trest, později též i pokuta, bylo v následujících desetiletích i staletích hojně používáno a představovalo jednu z nejsilnějších možností procesní obrany proti případnému zneužití pravomocí magistrátem či jen proti nesprávnému rozhodnutí magistráta. Neméně významnou změnou z hlediska vývoje trestního procesu v době rané římské republiky bylo zavedení funkce tribuna lidu, který mohl do trestních procesů zasahovat pomocí svého *ius intercessionis*. Tribuni lidu rovněž mohli sami obžalovávat a vést soudy s jinými římskými občany, a to prostřednictvím *consilia plebis tributa*.

Z hlediska nově vzniklých magistratur zapojených do trestního procesu máme z doby rané římské republiky první dochovanou zmínku o participaci *quaestores* na trestním procesu, a to v podobě určení soudní lhůty a rovněž zajištění výkonu trestu. A z pohledu trestněprávního systému byly rovněž podstatné mimořádné magistratury v podobě diktátora a decemvirů, kteří z hlediska trestního práva měli mimořádné postavení, jelikož proti jejich rozhodnutí nebyla možnost obrátit se na lidové shromáždění, ačkoli mohli samostatně rozhodovat i o hrdelních zločinech a trestat římské občany i smrtí. Decemvirové však neměli význam pro

vývoj římského trestního práva pouze jako mimořádná magistratura, proti jejímuž rozhodnutí nebylo možné obrátit se na lidové shromáždění, ale zejména tím, že za jejich panování byl vydán Zákoník dvanácti desek, v němž byla mimo jiné stanovena i klíčová základní pravidla římského trestního práva, jako je přijímání zákonu stanovících trest smrti pouze centurijním shromážděním a zákaz usmrcení občana bez soudu. V *leges duodecim tabularum* byl rovněž stanoven trestu smrti za zradu.

K vývoji v této době docházelo i ve vztahu k náboženským zločinům, kdy z popsaných případů vyplývá, že tyto procesy vedl *pontifex maxim*us a sbor pontifiků, kteří představovali žalobce, vyšetřovatele i soudce, a nakonec zajišťovali i samotný výkon hrdelního trestu.

Rovněž i v době rozvoje římské republiky, tedy ve čtvrtém až druhém století př. n. l., docházelo ke značným změnám římského trestního práva hmotného i procesního, a to zejména vlivem rozšiřování římské republiky a rovněž v důsledku značných společenských a politických změn – prakticky v celém tomto období dochází k politickým bojům plebejů s patriciji, které se často přelévaly i do trestněprávní roviny, o čemž svědčí i řada zaznamenaných trestních procesů. Již v tomto období se setkáváme s celou řadou nových zločinů, jako je travičství, *peculatus* či *crimen repetundarum*, znesvěcení a vykradení chrámu a řadou dalších zločinů.

Z procesního hlediska se můžeme v tomto období setkat s několika změnami. První z nich je zrušení uděleného trestu, konkrétně doživotního vyhnanství či trestu vězení. Dále se objevuje poprvé institut, který bychom dnes nazvali „spolupracujícím obviněným“, kdy byla svědkovi slíbena beztrestnost, a dokonce i odměna, sdělí-li magistrátům informace nezbytné pro vyšetření zločinu.

V době vrcholné a pozdní římské republiky, tedy ve druhém a prvním století př. n. l. docházelo k významnému procesněprávnímu vývoji, oproti předchozím obdobím je však toto období výrazně bohatší z hlediska vývoje římského trestního práva hmotného.

Co se týče procesního práva, prakticky v celém tomto období je klíčové postupné etablování soudních porot, *quaestiones*, a to nejprve v podobě mimořádně

svolávaných soudních porot k vedení konkrétního trestního procesu (či skupiny souvisejících procesů), ale postupně čím dál častěji v podobě stálých soudních porot, přičemž vrcholem legislativního zakotvení soudních porot jsou reformy Lucia Cornelia Sully, kterými bylo zavedeno osm stále zasedajících soudních porot a posílen soubor soudců, z nichž byly členové *quaestiones* vybíráni.

Hmotněprávní vývoj byl, snad až na *sacrilegium*, u něhož lze zásadnější vývoj dohledat až v době císařské, skutečně rozsáhlý. Zločin velezrady, vraždy a travičství i zločin otcovraždy byly v tomto období poprvé upraveny samostatnými zákony, zaměřenými vždy na daný zločin. Tato skutečnost představuje významný posun oproti dosavadnímu vývoji, jelikož zkoumané zločiny byly výše popsanými zákony jasně vymezeny a definovány, byla upravena případná specifika trestních procesů s pachateli těchto zločinů a rovněž byly stanoveny tresty pro jejich pachatele.

Zločin velezrady byl ve zkoumaném období byl upraven několika zákony, přičemž již první z nich, *lex Appuleia de maiestate*, pro tento zločin přinesla nové označení, *crimen maiestatis*. Jednalo se o zločin s relativně širokou skutkovou podstatou, za jeho spáchání byli odsouzeni jak neúspěšní římští vojevůdci, tak i římští občané, kteří se provinili pobízením spojenců k povstání proti Římu. V rámci Sullovských reforem bylo následně pod skutkovou podstatu velezrady zařazeno i vedení války správcem provincie mimo území jemu přidělené provincie či i jen pouhé překročení hranice provincie s vojskem bez souhlasu senátu či lidového shromáždění. Původně stanoveným trestem za velezradu bylo usmrcení, Gaius Iulius Caesar však zákonem trest upravil na doživotní vyhnanství.

Též pro vývoj dalšího ze zkoumaných zločinů, zločinu vraždy a travičství, byly klíčové trestněprávní reformy Lucia Cornelia Sully. *Lex Cornelia de sicariis et veneficis* rovněž stanovila velmi širokou skutkovou podstatu tohoto zločinu, jako vrahové a traviči byli stíháni a trestáni nejen vrahové a traviči, jak by bylo snadno odvoditelné ze samotného názvu zákona, ale též osoby ozbrojující se za účelem vraždy nebo loupeže, žháři, magistráti, kteří umožní křivé svědectví s cílem odsouzení nevinného, osoby, které křivě svědčí za účelem usmrcení nevinného, dále osoby, které připravují, přechovávají či prodávají jedy, mastičkáři prodávající určité uvedené byliny a nakonec i osoby, které obětují za účelem přivolání neštěstí

na jiného. Stanoveným trestem dle Corneliova zákonu o vrazích a travičích bylo vypovězení na ostrov a propadnutí veškerého majetku.

Zločin otcovraždy, *parricidium*, byl upraven prostřednictvím *lex Pompeia de parricidiis*. Vzhledem k tomu, že se Pompeiův zákon odkazuje na *lex Cornelia de sicariis et veneficis*, je pravděpodobné, že v době Sullových reforem byla otcovražda vnímána jako podskupina vraždy, a proto nebyla specificky upravena samostatným zákonem.

Co se týče období principátu, k velice významnému vývoji došlo v tomto období v oblasti trestního procesu, kdy postupně zanikal republikánský typ řízení před soudními porotami, který byl nahrazován mimořádným soudním řízením, *cognitio extra ordinem*, v němž v první instanci soudili správci provincií, *praefectus Urbi* nebo prefekt praetoriánů (přičemž proti rozhodnutí prefekta praetoriánů odvolání se nebylo přípustné), odvolací instanci představoval císař.

Klíčovou částí trestního procesu bylo *inscriptio*, písemný záznam žaloby, jehož vytvoření bylo nezbytné pro zahájení trestního procesu. Bylo-li žalobcem potvrzeno *inscriptio*, žalobce se tím vystavoval riziku trestu, pokud by nenaplnil svoji procesní roli žalobce. Samotná možnost podání obvinění byla značně omezena, nemohli jej podat nezletilci, ženy, vojáci, úředníci, propuštěnci vůči svým patronům a řada dalších osob. Podání obvinění bylo rovněž omezeno i minimální hodnotou majetku žalobce.

Co se týče dalších procesněprávních pravidel, bylo stanoveno, že trestní procesy se mají konat v místě spáchání zločinu, že není možné obvinit osobu z jednoho zločinu podle různých zákonů či že trestní proces byl ukončen smrtí obviněného (s výjimkou velezrady). Dále byla stanovena pravidla pro souzení obviněného v jeho nepřítomnosti (s fikcí přítomnosti, jelikož soudit nepřítomnou osobu nebylo možné), povinnost výslechu obviněných v nejkratším možném čase, byl stanoven zákaz mučení svobodných osob (opět s výjimkou zločinu velezrady) a rovněž došlo k systematizaci udílených trestů, které byly seřazeny dle jejich závažnosti.

Zločin velezrady byl v období principátu nově upraven pomocí *lex Iulia maiestatis*, která jej zcela redefinovala a významně rozšířila jeho skutkovou

podstatu – pod *crimen maiestatis* již primárně nespadala jen nekalá jednání správců provincií, nově se rovněž jednalo takřka o jakékoli pobuřování, vyvolávání nepokojů, urážka císaře či spolčování se s nepřáteli Říma, zločin velezrady tedy v principátu mohli spáchat i obyčejní občané. Zločin velezrady byl římským právem vnímán jako natolik závažný, že na něj trestněprávní systém pamatoval celou řadou výjimek z obvyklých postupů. Vznášet obvinění ze zločinu velezrady tak mohl kdokoli, včetně osob, kterým bylo podávání obvinění obecně zakázáno. Osoby obviněné z velezrady bylo možné podrobit mučení. A *crimen maiestatis* dokonce mohly být stíhány a trestány i posmrtně, aby bylo možné zabavit majetek pachatelů.

Co se týče zločinu vraždy a travičství a rovněž i zločinu otcovraždy, v období principátu docházelo pouze k jejich drobnějším úpravám, nikoli k rekodifikaci, jako tomu bylo u zločinu velezrady. Pod skutkovou podstatu vraždy a travičství byly nově přidány úmyslné potraty a došlo k diferenciaci trestů za vraždu podle původu pachatele. Co je však podstatnější, došlo k podrobnějšímu vydefinování nutné obrany, kdy zabití nebylo považováno za vraždu, a rovněž k vydefinování toho, co bylo považováno za „úmysl vraždit“ a co již nikoli. U *parricidia* byly vlády císaře Hadriana Augusta rozlišeny tresty podle blízkosti příbuzenství mezi pachatelem a obětí, od *poena cullei* v případě nejbližších kognátů po klasický hrdelní trest v případě ostatních příbuzných. Přinejmenším v jednom ohledu došlo k poměrně výraznému zpřísnění právní úpravy tohoto zločinu, a to v podobě možnosti trestního stíhání spolupachatelů otcovraždy, a to i pokud nebyli příbuzní oběti (stačilo, aby příbuzným byl pouze jeden ze spolupachatelů).

U náboženských zločinů je podstatným vývojem vydání *lex Iulia peculatus et de sacrilegis et de residuis*, která mimo jiné upravovala *sacrilegium*. Tento zákon stanovoval skutkovou podstatu svatokrádeže, pod níž byla podřazena jakákoli krádež peněz či majetku sloužícímu k náboženským účelům. Rovněž byly stanoveny tresty za svatokrádež, a to ty nepřísnější – předhození divé zvěři, upálení zaživa či oběšení pachatele (ovšem v určitých méně závažných případech měly být udíleny mírnější tresty jako *deportatio in insulam*).

V období dominátu je trestněprávní vývoj ztělesněn vydáním *Codexu Theodosianus*, jakožto kodifikací upravující mimo jiné i oblasti trestního práva hmotného a procesního. V oblasti trestního procesu je důležité, že v dominátu je již *cognitio extra ordinem* jediným používaným typem trestního procesu. I nadále se jednalo o dvojinstanční řízení, s možností odvolání se ke druhému stupni, avšak druhý stupeň již nemusel být císař – jednalo-li se o odvolání proti rozhodnutí správce provincie, rozhodoval o odvolání *vicarius*, nově zřízený typ úředníka, který byl pověřen řízením diecéze, tedy územního celku stojícího nad provinciemi, na které byla Římská říše rozdělena.

Co se týče místa konání trestních procesů, stejně jako za principátu platí i v dominátu obecné pravidlo, že proces měl být konán v místě spáchání zločinu. Z tohoto pravidla však byla stanovena výjimka, a to pro pachatele z řad *ordo senatorii*, kteří měli být souzeni v Římě, a to za asistence *Iudicium Quinquivirale,* pětičlenného soudního sboru složeného z příslušníků *ordo senatorii*.

Codex Theodosianus dále upravuje i procesní lhůty, u nichž klade důraz na rychlý průběh trestního procesu, přičemž proces musel být dokončen do jednoho roku od vznesení obvinění. Dále jsou ve fragmentech věnovaných trestnímu právu procesnímu upraveny soudní dny (připadající přibližně na dvě třetiny roku) a, stejně jako za principátu, povinnost písemného zápisu obvinění.

Dalšími důležitými instituty trestího procesu řešenými v *Codexu Theodosianus* jsou vazební věznění a peněžitá záruka, které se sice objevují již před dominátem, ale teprve v období dominátu jsou detailně a systematicky upraveny a je stanoveno, v jakých případech mohou být aplikovány a jaké při jejich aplikaci mají být dodrženy podmínky.

Codex Theodosianus rovněž upravuje i oblast římského trestního práva hmotného, a to včetně zločinů, které jsou předmětem této práce. Ve vztahu ke zločinům velezrady, vraždy a travičství a otcovraždy nepředstavoval *Codex Theodosianus* zásadní změny, spíše jejich drobná doplnění a úpravy. Například pod *crimen maiestatis* bylo nově zařazeno i spiknutí s cílem vraždy císařského rádce nebo senátora. Další změnou bylo trestání synů pachatelů odsouzených za velezradu, jelikož nejenže byl pachateli zabaven majetek, ale jeho synům bylo

odňato právo dědit, byli prohlášeny za bezectné a nebylo jim dovoleno sloužit státu či obdržet jakékoli pocty.

U náboženských zločinů oproti tomu dominát znamenal klíčové období, jelikož v *Codexu Theodosianus* nacházíme celou řadu nových náboženských zločinů, ať již věštění a astrologii nebo lidské oběti. S nabýváním křesťanství na významu rovněž docházelo k postupné kriminalizaci původního římského náboženství, a to nejprve formou kriminalizace obřadů a chrámů, následně i samotného nevyznávání křesťanské víry.

V poslední kapitole věnované *Codexu Iustinianus* jsou zkoumány změny trestního procesu a zkoumaných zločinů, které představovaly rozdíl oproti předchozí právní úpravě. Co se týče trestního procesu, nejvýznamnější změny oproti *Codexu Theodosianus* představuje znovuzavedení zásady *ne bis in idem*, s čímž souvisí i zákaz opětovného podání již jednou staženého obvinění. Dále došlo například k prodloužení lhůty pro dokončení trestního procesu z jednoho roku na dva roky.

Co se týče hmotněprávních změn, skutková podstata zločinu velezrady podle *Codexu Theodosianus* doznal určitého rozšíření, a to o urážky úředníků. Ve vztahu k náboženským zločinům lze v *Codexu Theodosianus* pozorovat další pokračování snahy o kriminalizaci jiné než křesťanské víry, kdy za s*acrilegium* bylo postupně považováno nejen obětování pohanským bohům, ale dokonce i nedodržování či porušování posvátnosti křesťanských náboženských pravidel. Kromě svatokrádeží pohanů souvisejících s převládnutím křesťanství však *sacrilegium* bylo rozšířeno i o vykrádání hrobů či zpochybňování rozhodnutí císaře.

VIII. Seznam zkratek

Arc.	Aurelius Arcadius Charisius
Call.	Callistratus
CI.	*Codex Iustinianus*
Cic.	Marcus Tullius Cicero
CTh.	*Codex Theodosianus*
Dig.	*Digesta seu Pandectae*
Gell	Aulus Gellius
Herm.	Hermogenianus
Liv.	Titus Livius
Macer	Aemilius Macer
Marc.	Ulpius Marcellus
Marci.	Aelius Marcianus
Modest.	Herennius Modestinus
Pap.	Aemilius Papinianus
Paul.	Iulius Paulus
Pomp.	Sextus Pomponius
Tac.	Publius Cornelius Tacitus
Ulp.	Domitius Ulpianus
Venul.	Venuleius Saturninus

IX. Seznam pramenů, literatury a zdrojů

IX.I. Seznam pramenů

Marcus Tullius Cicero, *De re publica.*

Marcus Tullius Cicero, *De Legibus.*

Codex Theodosianus

Codex Iustinianus

Digesta seu Pandectae

Dionýsios z Halikarnássu, A*ntiquitates Romanae*.

Překlad: CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol I.* Harvard University Press, 1937, ISBN: 9780674993525

Překlad: CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol II.* Harvard University Press, 1939, ISBN: 9789354216169

Překlad: CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol III.* Harvard University Press, 1940, ISBN: 9780674993945

Překlad: CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol IV.* Harvard University Press, 1940, ISBN: 9780674994010

Překlad: CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol V.* Harvard University Press, 1940, ISBN: 9780674994102

Překlad: CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol VI.* Harvard University Press, 1947, ISBN: 9780674994164

Překlad: CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol. VII.* Harvard University Press, 1950, ISBN: 9780674994270

Paulus, *Sententiae.*

Publius Cornelius Tacitus, *Annales*.

Titus Livius, ***Ab urbe condita libri***.

Překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, ISBN: 25-083-71

Překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol II. Praha, Svoboda, 1972, ISBN: 25-119-72

Překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol V. Praha, Svoboda, 1975, ISBN: 25-091-75

Překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol VI. Praha, Svoboda, 1976, ISBN: 25-122-76

IX.II. Seznam literatury a zdrojů

ANTHON, CH., *Select Orations of Cicero.* New York, Harper & Brothers, 1837, ISBN: 978-0530575384

ARATO, A., *Post Sovereign Constitution Making: Learning and Legitimacy*. Oxford, Oxford University Press, 2016, ISBN: 978-0-19-875598-2

BADIAN, E. *Cassius Longinus Ravilla, Lucius*. The Oxford classical dictionary (4th ed.), 2012 Oxford: Oxford University Press. ISBN 978-0-19-954556-8

BERGER, A., *Encyclopedic dictionary of Roman law*. vol. 43, part 2, New Jersey – The Lawbook Exchange, 2004, ISBN: 978-1-58477-142-5

BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., VAŇKOVÁ, J., *Digesta neboli Pandekty, svazek I, knihy I – XV, vybrané části (Digesta seu Pandectae, tomus I, liber I – XV, fragmenta selecta)*. Praha – Karolinum, 2015, ISBN: 978-80-246-3063-2

BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., *Justiniánské Instituce (Iustiniani Institutiones)*. Praha – Karolinum, 2010, ISBN: 978-80-246-1749-7

COSTA E., *Crimini e pene da Romolo a Giustiniano*, Analecta Editorial, 2009, ISBN: 9788492489084

COSTER, CH. H., *The Iudicium Quinquevirale* (Monographs of the Medieval Academy, No. 10). Cambridge, 1935, ISBN: 9780527016944

DILLON, M., GARLAND, L., *Ancient Rome: A Sourcebook.* Routledge, 2013, ISBN: 9781136761430

DROGULA, F.K., *Cato the Younger: life and death at the end of the Roman republic*. New York, Oxford University Press, 2019, ISBN: 978-0-19-086902-1

DYCK, A., *Cicero: pro Sexto Roscio*. Cambridge University Press, 2010, ISBN: 978-0521708869

GOLDEN, G.K., *Crisis management during the Roman Republic*. Cambridge University Press, 2013, ISBN: 978-1-107-05590-2

GREENIDGE, A.H.J., *The legal procedure of Cicero´s time*. Oxford – Clarendon press, 1901, ISBN: 9781616194734

GRUEN, E.S., *M. Antonius and the Trial of the Vestal Virgins*. in Rheinisches Museum für Philologie, 111. Bd., J.D. Sauerländers Verlag, 1968, ISSN: 0035-449X

GRUEN, E.S., *Roman Politics and the Criminal Courts, 149 – 78 B.C*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1968, ISBN: 978-0-674-28420-3

GRUEN, E. S., *The Last Generation of Roman Republic*. California, University of California Press, 1974, ISBN: 0-520-02238-6

GRUEN, E.S., *The Lex Varia.* in The Journal of Roman Studies vol. 55. Cambridge University Press, 1965, ISSN: 1753-528X

JAEGER, M.K., *Custodia Fidelis Memoriae: Livy's Story of M. Manlius Capitolinus,* Latomus T.52 Fasc.2. Société d'Études Latines de Bruxelles

JOHNSON, A. CH., COLEMAN-NORTON, R., BOURNE, F. C., *Ancient Roman Statutes*. Clark, New Jersey, The Lawbook Exchange LTD., 2003, ISBN: 1-58477-291-3

KELLY, G.P., *A History of Exile in the Roman Republic*. Cambridge, Cambridge University Press, 2006, ISBN: 9780511584558

KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M., *Římské právo, 1. vydání*, Praha, C. H. Beck, 1995, ISBN: 80-7179-031-1

LINDERSKI, J. (ed.), *Imperium sine fine: T. Robert S. Broughton and the Roman Republic*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1996, ISBN: 3-515-06948-8

MOUSOURAKIS, G*., The Historical and Institutional Context of Roman Law*. Aldershot: Ashgate, 2003, ISBN: 0-7546-2114-6

REES, R., *Diocletian and the Tetrarchy.* Edinburgh, Edinburgh Universty Press, 2004, ISBN: 07748616616

ROBINSON, O.F., *The Criminal Law of Anciant Rome*. The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1995, ISBN: 9780715626634

RODGERS, R.H., *Frontinus: De Aquaeductu Urbis Romae*. Cambridge: University Press, 2010, ISBN: 9780521832519

ROGERS, R.S., *Cicero, Ad Familiares 3.11.2 and the Lex Cornelia Maiestatis.* in Transactions and Proceedings of the American Philological Association vol. 82, The Johns Hopkins University Press, 1951, ISSN: 00659711

ROTONDI, G., *Leges publicae populi romani.* Milano, 1912, ISBN: 9783487011738

RUTLEDGE, S.H., *Imperial Inquisitions: Prosecutors and Informants from Tiberius to Domitian*. Routledge, 2002, ISBN: 9781134560608

SANTALUCIA, B., *Altri studi di dirrito penale romano*. CEDAM, 2010, ISBN: 97788813281397

SANTALUCIA, B. *Studi di diritto penale romano*. Roma: Erma di Bretschneider, 1994, ISBN: 9788870628647

SKŘEJPEK, M., *Texty ke studium římského práva*. Praha – Orac, 2001, ISBN: 80-86199-32-0

SMITH, W., *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London, John Murray, 1875, ISBN: 978-0656815678

STRACHAN-DAVIDSON, J.L., *Problems of the roman criminal law, vol. I*, Oxford, Clarendon press, 1912, ISBN: 978-1-330-03666-2

STRACHAN-DAVIDSON, J.L., *Problems of the Roman Criminal Law, vol. 2.* Oxford, Clarendon Press, 1912, ISBN: 9781330041352

ULLMANN, J., *Codex Theodosianus jako pramen institutů českého a slovenského trestního práva procesního*. In Vladár V., Rímsko-kánonické východiská slovenského a európského verejného práva – Zborník z konferencie Katedry rímskeho a cirkevného práva uskutočnenej 25. septembra 2020 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v rámci mezinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dny. Praha: Leges, 2020, ISBN: 978-80-7502-481-7

WILLIAMSON, C., *Laws of the Roman People: Public Law in the Expansion and Decline of the Roman Republic.* Michigan, The University of Michigan Press, 2005, ISBN: 978-0-472-11053-7

Abstrakt

Název práce: Vývoj právní úpravy nejzávažnějších náboženských zločinů a zločinů proti státu v římském právu s důrazem na oblast trestního procesu

Tato práce, jejímž názvem je „*Vývoj právní úpravy nejzávažnějších náboženských zločinů a zločinů proti státu v římském právu s důrazem na oblast trestního procesu*“ představuje komplexní rozbor vývoje právní úpravy nejzávažnějších zločinů, které římské právo znalo, jako je velezrada, vražda, travičství, žhářství, otcovražda a též náboženské zločiny, a to od počátku existence Říma jakožto městského státu, kdy právě náboženské zločiny tvořily fundament římského práva trestního, přes vývoj zkoumaných oblastí římského trestního práva v dobách římské republiky a dobách principátu a dominátu, v nichž docházelo k postupnému přizpůsobování trestního práva územnímu, politickému i socioekonomickému rozvoji římské společnosti, přes *Codex Theodosianus*, až po vládu císaře Iustiniana a *Corpus Iuris Civilis*. Tato práce není pouze teoretickým rozborem hmotněprávní a procesněprávní úpravy zkoumaných zločinů, nýbrž obsahuje i popis a rozbor jednotlivých v pramenech zaznamenaných procesů s pachateli těchto zločinů, které v řadě případů slouží nejen jako ukázka praktické aplikace římského trestního práva, nýbrž lze na jejich základě rovněž v řadě případů (zejména ve vztahu ke starším římský dějinám, z nichž je dochovaných pramenů méně) dovodit pravděpodobnou podobu nedochovaných částí a institutů římského práva trestního. Vzhledem k významu role trestního procesu v rámci systému římského trestního práva tvoří významnou část práce rozbor vývoje římského trestního procesu, a to rovněž od jeho prapočátků v době královské až po dominát, přičemž v této práci jsou kromě samotného vývoje a průběhu různých typů římského trestního procesu popsány rovněž i magistratury a úřady, které se na trestních procesech podílely, jakož i vývoj řady různých procesních institutů a trestů za jednotlivé zločiny.

Abstract

Thesis title: Development of the legal regulation of the most serious religious crimes and crimes against the state in Roman law with an emphasis on the area of criminal process

This work, which title is „*The development of the legal regulation of the most serious religious crimes and crimes against the state in Roman law with an emphasis on the area of criminal procedure*", presents a comprehensive analysis of the development of the legal regulation of the most serious crimes known to Roman law, such as treason, murder, rapine, arson, parricide and also religious crimes, from the beginning of the existence of Rome as a city-state, when it was religious crimes that formed the foundation of Roman criminal law, through the development of the examined areas of Roman criminal law in the times of the Roman Republic and the times of the principate and dominate, in which there was a gradual adaptation of criminal law to the territorial, political and socio-economic development of Roman society, through the *Codex Theodosianus*, to the rule of Emperor Iustinian and the *Corpus Iuris Civilis*. This work is not only a theoretical analysis of the substantive and procedural law of the examined crimes, but also contains a description and analysis of individual trials with the perpetrators of these crimes recorded in the historical sources, which in many cases serve not only as an example of the practical application of Roman criminal law, but they can also be used in in a number of cases (especially in relation to older Roman history, of which there are fewer preserved sources) to deduce the probable form of the non-preserved parts and institutes of Roman criminal law. Due to the importance of the role of the criminal process within the system of Roman criminal law, a significant part of the work is the analysis of the development of the Roman criminal process, also from its beginnings in the time of the king to the dominate, and in this work, in addition to the development and course of the Roman criminal process, various types of the magistracies and authorities that participated in criminal trials are also described, as well as the development of a number of different procedural institutes and punishments for individual crimes.

Klíčová slova

Římské právo trestní, římský trestní proces, velezrada, zrada, vražda, travičství, žhářství, otcovražda, náboženské zločiny, *sacrilegium*, *Corpus Iuris Civilis, Digesta, Codex Iustinianus, Codex Theodosianus*

Key words

Roman criminal law, roman criminal process, high treason, treason, murder, forgery, arson, parricide, religious crimes, *sacrilegium*, *Corpus Iuris Civilis, Digesta, Codex Iustinianus, Codex Theodosianus*